

OPRACOWANIE DOTYCZĄCE ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO DO 2030 R.

Część diagnostyczna

	Spis treści	Str.
I.	DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA WRAZ Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH	4
1.1	Ogólne informacje na temat województwa	4
	<i>położenie i sieć osadnicza regionu</i>	
	<i>rozwój gospodarczy na przestrzeni ostatnich 10 lat</i>	
	<i>warunki naturalne i klimatyczne, techniczne</i>	
	<i>mapy</i>	
1.2	Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa <i>z analizą sytuacji pod kątem mocnych i słabych stron, oparta m.in. na analizie danych statystycznych oraz obowiązujących lub tworzonych dokumentów strategicznych i programowych w tym strategii wojewódzkich</i>	7
1.2.1	Informacje ogólne dotyczące OW w województwie	7
	<i>powierzchnia jako % województwa i porównawczo na tle kraju wg metodologii TERYT</i>	
	<i>liczba ludności OW jako % województwa i porównawczo na tle kraju, jej struktura: gęstość zaludnienia – ogółem, wg podregionów i powiatów – wskazanie zróżnicowania wewnątrz-regionalnego</i>	
1.2.2.	Kapitał ludzki i społeczny na OW w województwie	12
	<i>wiek, płeć i struktura wykształcenie mieszkańców</i>	
	<i>zmiany demograficzne</i>	
	<i>współczynnik obciążenia demograficznego</i>	
	<i>struktura gospodarstw domowych</i>	
	<i>osoby zależne</i>	
	<i>podmioty społeczne</i>	
1.2.3	Rynek pracy i przedsiębiorczość na OW	17
	<i>podmioty gospodarcze</i>	
	<i>bezrobocie, w tym: bezrobocie ukryte, przyczyny i nastawienie społeczne do wychodzenia z bezrobocia ukrytego lub długotrwałego</i>	
	<i>turystyka</i>	
1.2.4.	Dochody i ubóstwo mieszkańców OW (dane w odniesieniu do średniej wojewódzkiej)	23
	<i>informacja o strukturze wynagrodzeń</i>	
	<i>liczba osób zagrożonych ubóstwem w wartościach bezwzględnych ogółem na OW i jako % zagrożonych ubóstwem w całym województwie</i>	
	<i>ubóstwo wg wielkości rodzin i źródeł ich utrzymania</i>	
	<i>rodzaje występującego ubóstwa, mapa ubóstwa w województwie</i>	
	<i>mapa i wykresy</i>	
1.2.5.	Infrastruktura na OW	26
	<i>jakość dróg lokalnych i systemy transportu zbiorowego na OW umożliwiającego dojazd do najbliższego miasta zarówno liczącego 5-10 tys. mieszkańców, 10-20 tys. mieszkańców i pow. 20 tys. mieszkańców</i>	
	<i>informacje ogólne dotyczące % pow. OW objętych siecią kanalizacyjną, wodociągową</i>	

		<i>infrastruktura teleinformatyczna</i>	
		<i>gospodarka odpadami</i>	
		<i>wykorzystanie OZE i potencjał dot. OZE</i>	
	1.2.6.	Zasoby środowiskowe na OW i zagospodarowanie przestrzenne	45
		<i>uwarunkowania środowiskowe rozwoju obszarów wiejskich województwa śląskiego</i>	
		<i>ogólna charakterystyka budowy geologicznej i rzeźby terenu wraz z opisem degradacji powierzchni ziemi</i>	
		<i>wody powierzchniowe</i>	
		<i>wody podziemne</i>	
		<i>gospodarowanie zasobami wodnymi</i>	
		<i>zagrożenie suszą</i>	
		<i>zagrożenie powodzią</i>	
		<i>klimat</i>	
		<i>stan atmosfery</i>	
		<i>gleby</i>	
		<i>zasoby środowiska przyrodniczego</i>	
		<i>Zależności między zmianami struktury pokrycia terenów a zmianami w dynamice ruchu budowlanego</i>	
		<i>mapy</i>	
	1.2.7.	Zasoby dziedzictwa kultury na OW	76
		<i>rodzaje zasobów kultury</i>	
		<i>sposób powiązań kulturalnych miasto-wieś w województwie</i>	
		<i>partnerstwa międzyregionalne i międzynarodowe</i>	
		<i>artefakty kultury, w tym kultury ludowej</i>	
1.3.		Diagnoza sytuacji w rolnictwie w danym województwie	80
	1.3.1.	Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania	80
		<i>pow. UR łącznie i jako % pow. województwa</i>	
		<i>UR wg rodzajów</i>	
		<i>pow. nieużytków</i>	
		<i>zmiany w sposobie wykorzystywania ziemi rolniczej</i>	
		<i>odrodlenia pod zabudowę</i>	
		<i>dziedziczenie gospodarstw</i>	
		<i>główne sposoby powiększania gospodarstw</i>	
		<i>skala dzierżaw</i>	
		<i>mapy</i>	
		<i>główne wnioski możliwie w ujęciu podregionów i powiatów lub gmin</i>	
	1.3.2.	Środowiskowy wymiar produkcji rolnej	85
		<i>przydatność gleb do celów rolniczych</i>	
		<i>mapy</i>	
	1.3.3.	Struktura gospodarstw	86
		<i>liczba gospodarstw i ich struktura wg typów produkcji</i>	
		<i>pow. UR, średnia wielkość gospodarstwa</i>	
		<i>stopień specjalizacji</i>	
		<i>gospodarstwa ekologiczne</i>	
		<i>liczba osób pracujących w 1 gospodarstwie</i>	
		<i>wykresy</i>	
	1.3.4.	Wartość produkcji rolniczej	90
		<i>globalna produkcja roślinna i zwierzęca, w tym towarowa;</i>	
		<i>pow. zasiewów, w tym wg rodzajów</i>	

		wysokość plonów wg gatunków podstawowych upraw w przeliczeniu na 1 ha, produkcja owoców i warzyw	
		pogłowie zwierząt ogółem, wg gatunków, średnia wielkość stada	
		dynamika, produkcja wg rodzajów rynków	
		opłacalność produkcji	
		produkcja energii odnawialnej w rolnictwie	
	1.3.5.	<i>Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju</i>	95
		<i>udział w PKB</i>	
	1.3.6.	<i>Przetwórstwo rolno – spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem</i>	96
		<i>rodzaje działalności związanej z rolnictwem i jego miejsce w strukturze produkcji w województwie</i>	
		<i>wpływ na zatrudnienie</i>	
		<i>rynki hurtowe</i>	
		<i>Wnioski</i>	
II.	ANALIZY SWOT		101
2.1.	Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa		101
2.2.	Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa, w województwie		108
III.	ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH		112
3.1.	Zróźnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich		112
		<i>Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z głównych funkcji gospodarczych np. obszary typowo rolnicze, obszary usług publicznych, obszary turystyczne – jeśli można je wyodrębnić</i>	
		<i>Zróźnicowanie obszarów wiejskich w województwie pod kątem stopnia urbanizacji np. obszary osadnictwa wiejskiego, obszary osadnictwa podmiejskiego – wokół małych i średnich miast, obszary osadnictwa metropolitalnego – wchodzące w skład metropolii, aglomeracji miejskich - częściowo na podstawie 1.2.6.)</i>	
3.2.	Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich		119
	3.2.1.	<i>Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym</i>	119
		<i>Opis powiązań środowiskowych oraz ich zasięgu (czy na terenie jednej gminy znajduje się ten obszar spójny środowiskowo czy też na terenie wielu gmin, czy w ramach jednego powiatu/ czy w ramach jednego województwa– chodzi np. o: kompleksy leśne, formy ochrony przyrody, bagna, tereny zalewowe, okresowych podtopień)</i>	
		<i>Wskazanie obszarów spójnych środowiskowo - mapy</i>	
		<i>Podsumowanie</i>	

I. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA WRAZ Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH

1.1 Ogólne informacje na temat województwa

Położenie i sieć osadnicza regionu

Województwo śląskie jest regionem położonym w południowej części Polski, w dorzeczu górnego biegu trzech największych polskich rzek: Wisły, Odry i Warty. Sąsiaduje z województwami: opolskim, łódzkim, świętokrzyskim i małopolskim, a od południa graniczy z Krajem Morawsko-Śląskim w Republice Czeskiej oraz Krajem Żylińskim w Republice Słowackiej. Geograficznie obszar charakteryzuje się zróżnicowaną budową geologiczną i urozmaiconym ukształtowaniem geograficzno-przyrodniczym. Występują tu zarówno góry – Beski Śląski, Żywiecki i Mały, obszary wyżynne m. in. Wyżyna Śląska i Krakowsko-Częstochowska, tereny o charakterze pośrednim np. Pogórze Śląskie i Płaskowyż Rybnicki oraz nizinne, lesiste obszary Kotliny Raciborskiej, Równiny Pszczyńskiej, czy Doliny Górnej Wisły. Obszar województwa obejmuje 12 333 km² (obszar miejski: 3 790 km², obszar wiejski: 8 543 km²), co stanowi prawie 4% powierzchni kraju.

Strukturę administracyjną województwa tworzy 167 gmin, zgrupowanych w 36 powiatach: 17 powiatach ziemskich i 19 grodzkich (miasta na prawach powiatu). Obszary wiejskie (łącznie 118 gmin) obejmują tereny wiejskie położone w gminach wiejskich oraz część terenu wiejskiego na obszarze gmin miejsko-wiejskich województwa. Województwo śląskie charakteryzuje się specyficzną strukturą osadniczą na tle kraju. System osadniczy regionu składa się z 1 364 miejscowości, w tym z 71 miast, które tworzą sieć o gęstości 58 miast/10 tys. km². Gęstość ta jest dwukrotnie wyższa od średniej krajowej wynoszącej 29 miast/10 tys. km². Spośród gmin województwa 49 to gminy miejskie, 22 – miejsko-wiejskie i 96 – wiejskie.

Tabela. Podział administracyjny województwa śląskiego według gmin i miast na tle kraju w 2016 roku

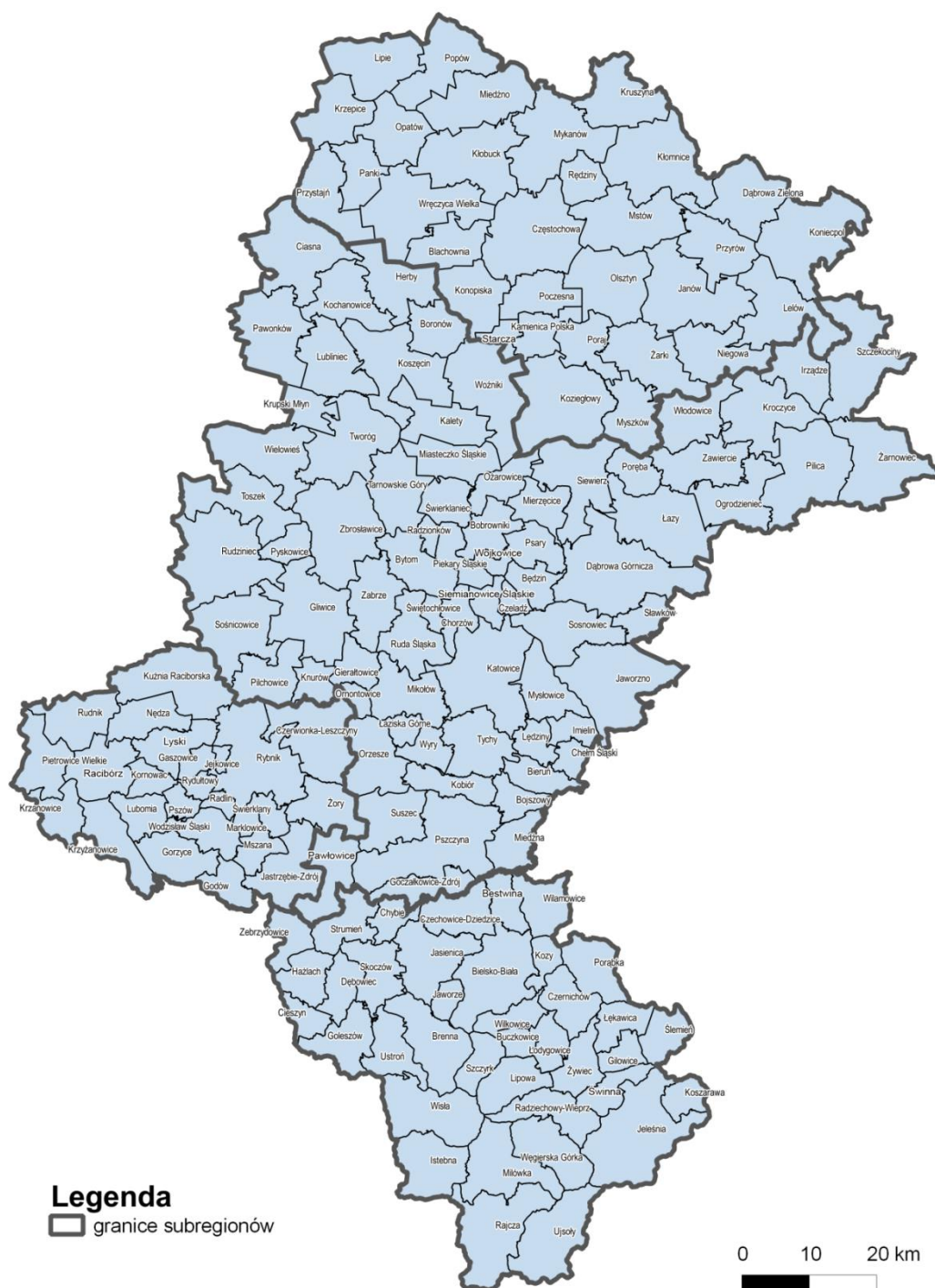
Jednostka terytorialna	Miasta ogółem	Gminy ogółem	Gminy miejskie	Gminy wiejskie	Gminy miejsko- wiejskie
Polska	919	2478	303	1559	616
Województwo śląskie	71	167	49	96	22
Subregion centralny	42	73	33	31	9
Subregion południowy	10	38	6	28	4
Subregion północny	8	31	2	23	6
Subregion zachodni	11	25	8	14	3

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Głównymi elementami systemu osadniczego województwa śląskiego są: Metropolia Górnośląsko-Zagłębiowska (o znaczeniu europejskim), trzy Aglomeracje miejskie: Bielska, Częstochowska i Rybnicka (o znaczeniu krajowym) i lokalne ośrodki rozwoju. Ponadto województwo dzieli się na cztery obszary funkcjonalne, tzw. subregiony, tj. północny, południowy, centralny i zachodni. Obszary wiejskie w subregionie północnym stanowią 85,8% powierzchni subregionu ogółem a w subregionie południowym 80,0%. Z kolei

w subregionie zachodnim obszary wiejskie stanowią 59,8% powierzchni subregionu ogółem, a w centralnym – 58,0%.

Mapa. Podział administracyjny województwa śląskiego z uwzględnieniem granic obszarów funkcjonalnych (subregionów)

Mapa. Województwo śląskie w podziale na podregiony i obszary funkcjonalne (subregiony)

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

1.2 Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa

1.2.1 Informacje ogólne dotyczące OW w województwie

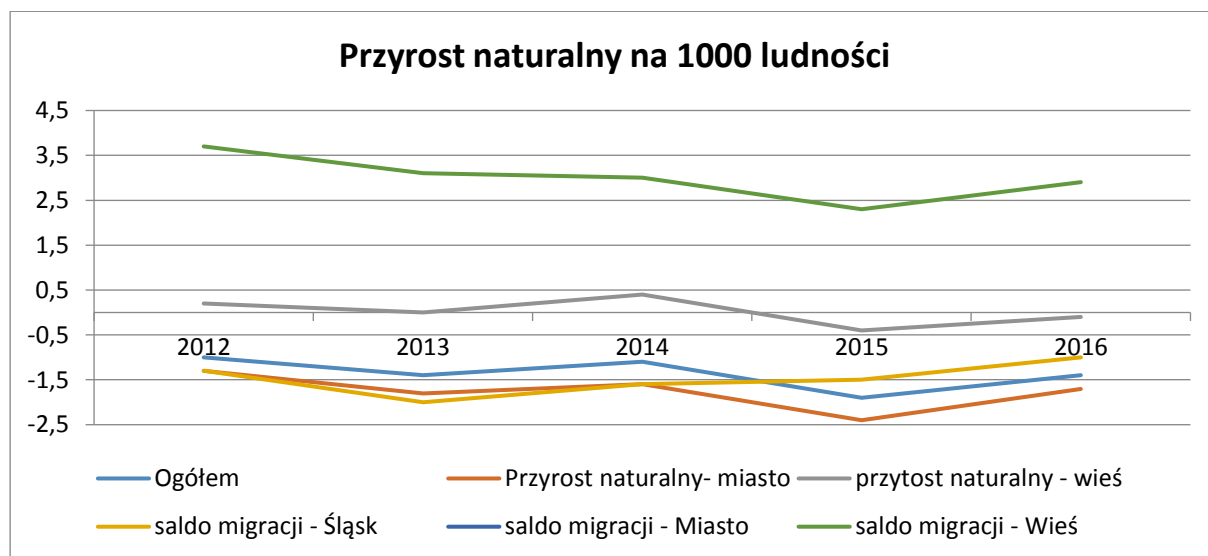
Śląskie to jeden z najsilniejszych gospodarczo (12,4 proc. PKB) i demograficznie (prawie 4,6 mln osób) regionów w Polsce. **To największy zurbanizowany obszar w Europie środkowo-wschodniej, mający najwyższą średnią krajową gęstość zaludnienia oraz wskaźnik ludności miejskiej – 77%.** Inwestorów wspiera wiele instytucji otoczenia biznesu. Tradycyjny śląski etos pracy to wizytówka mieszkańców Śląskiego, to tutaj ludzie od pokoleń pracują w przemyśle, wśród nowych technologii, to także region innowacji i kreatywnych kadr. Ponad 2,8 mln osób w wieku produkcyjnym i ponad 120 tys. studentów zapewnia ogromne i różnorodne zasoby pracy oraz wielkość i chłonność rynku zbytu. Śląskie to najgęstsza w kraju sieć dróg ekspresowych i autostrad oraz bliskość granicy z Czechami i Słowacją. W promieniu 600 km od Katowic znajduje się 6 europejskich stolic: Warszawa, Berlin, Praga, Budapeszt, Wiedeń i Bratysława. Euroterminal w Sławkowie (kolej szerokotorowa) zapewnia bezpośredni dostęp do rynków Azji. Lotnisko Katowice jest liderem w ruchu cargo w kraju wśród lotnisk regionalnych. W Śląskiem na 38 wyższych uczelniach kształci się 8,5% ogólnej liczby studentów w kraju. Specyfiką regionu jest dobrze rozwinięte szkolnictwo zawodowe. Turystycznymi wizytówkami Śląskiego są Zespół Klasztorny oo. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie, Beskidy oraz Szlak Zabytków Techniki – jedyny w Polsce regionalny szlak turystyki industrialnej. Region jest ważnym ośrodkiem wystawienniczo-targowym i konferencyjnym. Corocznie organizowany jest Europejski Kongres Gospodarczy w Katowicach. Jest to największa impreza biznesowa w Europie Centralnej, tworząca przestrzeń do wymiany opinii elit politycznych, biznesowych, naukowych i ekonomicznych. **Województwo śląskie pod względem liczby ludności zajmowało drugą pozycję w kraju (4 559,2 tys. osób). Region osiągnął najwyższy w Polsce wskaźnik gęstości zaludnienia – na 1 km² przypadało 370 osób.** Województwo śląskie było również najbardziej zurbanizowanym regionem w Polsce – 77,0% ludności regionu mieszkało w miastach (w kraju 60,2%). W województwie śląskim znajduje się 71 miast, z czego prawie połowa (45,3%) ludności mieszkała w 12 największych miastach (liczących ponad 100 tys. ludności). Gęstość zaludnienia w miastach regionu wynosiła 926 osób/km², natomiast na obszarach wiejskich 123. W kraju proporcje te odpowiednio wynosiły 1 060 oraz 53 osób/km². Porównując wskaźniki dla obszarów wiejskich można zauważyć, iż w województwie śląskim tereny te cechowały się większym poziomem zurbanizowania. Województwo śląskie dysponuje licznymi zasobami surowców mineralnych, które są podstawą najsilniej w kraju rozwiniętego przemysłu wydobywczego. Na jego terenie skoncentrowany jest poważny potencjał przemysłowy kraju. Obecnie zlokalizowanych jest tutaj 38 czynnych kopalni węgla kamiennego oraz 6 w likwidacji, 19 hut żelaza i stali oraz 18 elektrowni i elektrociepłowni. Górnictwo węgla kamiennego oraz hutnictwo pozostają wciąż ważnymi sektorami gospodarki regionu.

Podział województwa na subregiony wydzielił dominujący obszar centralny z największą liczbą ludności – 2 738,6 tys. i otaczające go mniejsze obszary: północny z 518,7 tys. ludności, zachodni – 635,8 tys. i południowy – 666,0 tys. mieszkańców. Największy udział ludności mieszkającej na wsi charakteryzował subregion południowy – 50,7% oraz północny – 42,4%. W pozostałych subregionach był to zdecydowanie mniejszy procent w subregionie centralnym – 12,4% oraz zachodnim – 23,8%, co wynika z wysokiego stopnia uprzemysłowienia tych obszarów. Jeśli chodzi o wskaźnik gęstości zaludnienia na obszarach wiejskich to najwyższą

wartość osiągnął subregion zachodni 187 osób/km² następnie południowy 179 osób/km² i centralny 105 osób/km², najmniejszą natomiast północny 84 osób/km².

Tendencje demograficzne wskazują na spadek liczby ludności województwa. W latach 2012–2016 liczba ludności spadła o 1,2%, w tym w miastach regionu spadek ten wynosił 2,0% natomiast na wsi liczba ludności wzrosła o 1,3%. Zjawisko to świadczy o utrzymującym się w dalszym ciągu procesie suburbanizacji. Spadek ludności województwa wynikał głównie z faktu, iż region charakteryzował się utrzymującym się zarówno ujemnym przyrostem naturalnym (w 2016 r. -1,4‰), jak i ujemnym saldem migracji (w 2016 r. -1,0‰). Jeśli chodzi o obszary miejskie w regionie, to cechowały się one utrzymującym się ujemnym saldem migracji (-2,2‰) oraz ujemnym przyrostem naturalnym (-1,7‰) i to te obszary decydowały o niekorzystnych trendach w skali całego regionu. Na obszarach wiejskich odnotowano w pierwszych trzech latach dodatni przyrost naturalny (choć na stosunkowo niskim poziomie), natomiast w kolejnych ujemny przyrost (w 2016 r. -0,1‰) oraz utrzymujące się dodatnie saldo migracji (2,9‰).

Wykres. Wskaźniki demograficzne w województwie śląskim w latach 2012–2016
(na 1000 ludności)

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Dodatnie saldo migracji występowało w subregionach południowym (1,3‰) i północnym (1,0‰). W pozostałych subregionach występowało ujemne saldo migracji - dla subregionu centralnego (-2‰) a dla zachodniego (-1,8‰). We wszystkich subregionach saldo migracji dla obszarów wiejskich przyjmowało wartości dodatnie z czego największe w południowym (4,2‰) i centralnym (4,1‰). W miastach wskaźniki przyjmowały wartości ujemne, największy odpływ ludności z miast występował w subregionie zachodnim (-3,4‰) i centralnym (-2,8‰).

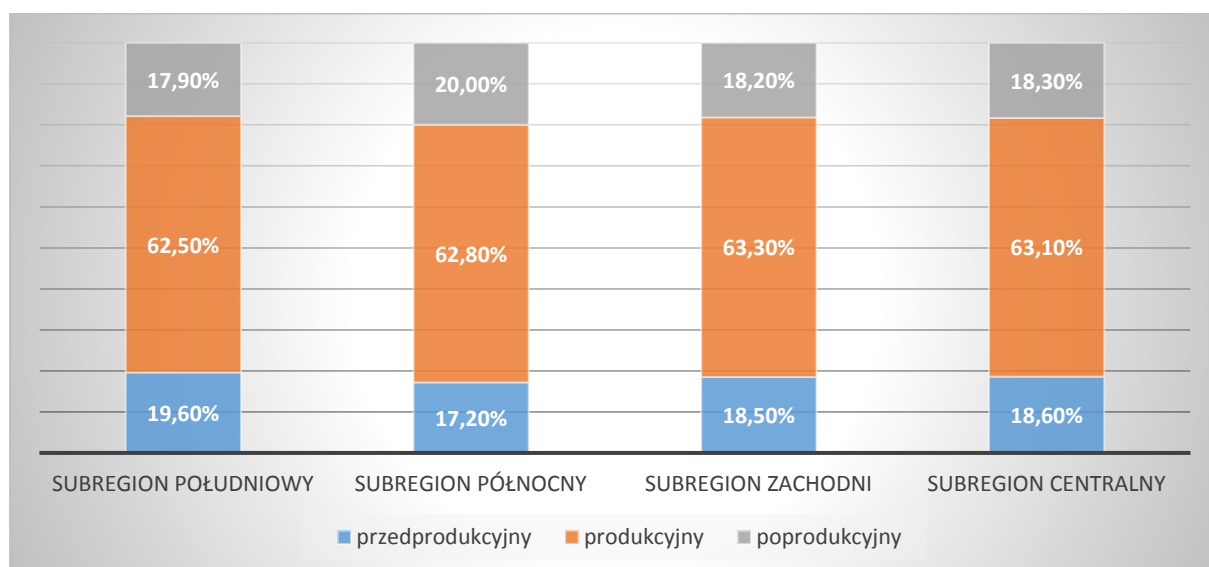
Dodatnim wskaźnikiem przyrostu naturalnego charakteryzowały się subregiony południowy (0,1‰) i zachodni (0,6‰). Na obszarach tych przyrost ludności występował zarówno na wsi jak i w mieście. Ujemne wskaźniki przyrostu naturalnego zidentyfikowano dla subregionu północnego (najniższa wartość wśród subregionów -3,6‰) oraz centralnego (-1,8‰). Na obszarze tych subregionów przyrost liczby ludności występował jedynie na obszarach wiejskich subregionu centralnego.

Analogicznie do trendu przyrostu naturalnego przedstawia się proces starzenia się społeczeństwa. W odniesieniu do średnich wielkości w kraju, województwo śląskie charakteryzowało się mniejszym udziałem ludności poniżej 17 roku życia w ogólnej zbiorowości mieszkańców (16,8%, w kraju 17,9%), udziałem osób w wieku produkcyjnym na poziomie średniej w kraju (61,8%) oraz większym udziałem osób w wieku poprodukcyjnym (21,4% wobec 20,2%). Z analizy ww. wskaźników w kontekście relacji miasto – wieś na poziomie regionu wynika, że proces starzenia dotyczył w podobnym stopniu miast i wsi. W miastach udział ludności w wieku przedprodukcyjnym wynosił 16,3%, produkcyjnym 61,5%, a poprodukcyjnym 22,2%. Dla obszarów wiejskich przedmiotowe wskaźniki kształtowały się odpowiednio: 18,6%, 62,9%, 18,5%. Największy udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności występował w subregionie południowym (19,6%) a najmniejszy w północnym (17,2%). Wskaźnik udziału ludności w wieku poprodukcyjnym największą wartość osiągał w subregionie północnym (20,0%), a najmniejszą w południowym (17,9%).

Generalnie w relacjach miasto-wieś korzystniej prezentowała się sytuacja na obszarach wiejskich, gdzie w subregionach centralnym i zachodnim odnotowano zbliżone wskaźniki dotyczące udziału ludności w wieku przed- i poprodukcyjnym, a na obszarze subregionu południowego przewagę udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym (19,6% w stosunku do 17,9%).

Analizując zróżnicowania subregionalne zauważalny jest zbliżony rozkład wartości badanych wskaźników i większy udział ludności w wieku poprodukcyjnym w stosunku do udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym. Niekorzystna sytuacja występowała szczególnie w subregionie północnym, gdzie udział ludności w wieku poprodukcyjnym przewyższał udział osób w wieku przedprodukcyjnym aż o 6,1 p. proc. Jedynie w przypadku subregionu południowego relacja wskaźnika dla ludności w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym była najkorzystniejsza i wynosiła odpowiednio 16,2% i 22,2%.

Wykres Struktura wiekowa ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich w subregionach województwa śląskiego w 2016 roku (w %)

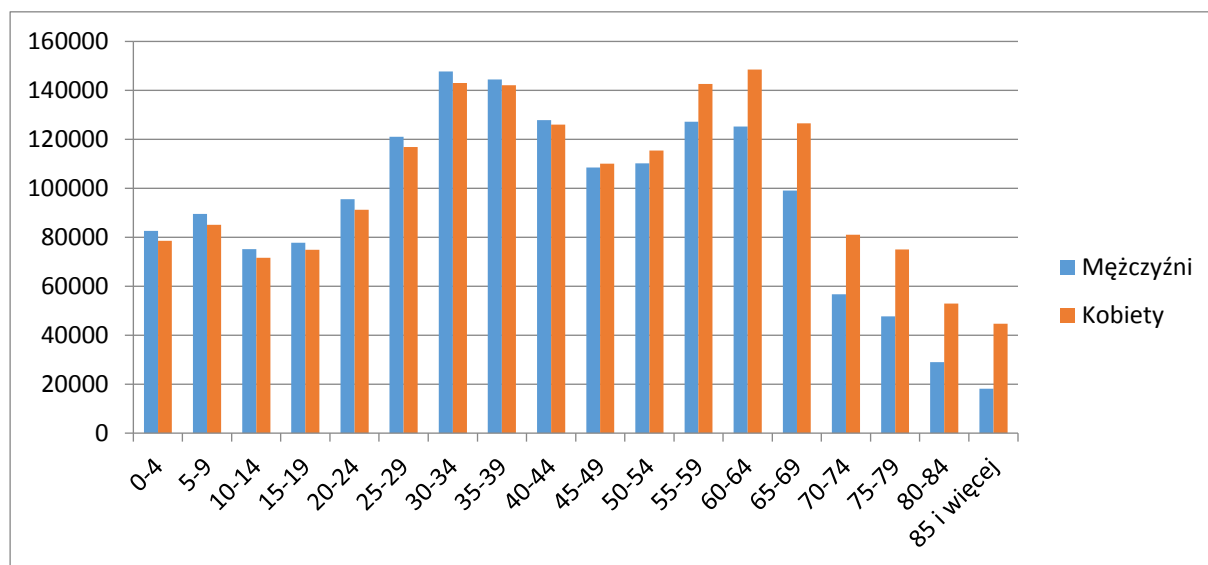

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Struktura wiekowa ludności województwa była zbliżona do struktury kraju. W ludności w wieku do 40 lat dominowali mężczyźni, natomiast wśród osób w wieku powyżej 45 lat znacząco dominowały kobiety. Średnio na 100 mężczyzn w regionie przypadało 107 kobiet. Jest to przede wszystkim związane z krótszym średnim trwaniem życia mężczyzn. Prognozowane dalsze trwanie życia dla kobiet w regionie wynosi 79,7 lat, a dla mężczyzn 71,6 lat (dla porównania dla Polski te wskaźniki wynoszą odpowiednio 80,6 i 72,1)¹. Różnicowania w strukturze wieku dla miast i wsi w województwie przedstawiają wykresy zamieszczone poniżej.

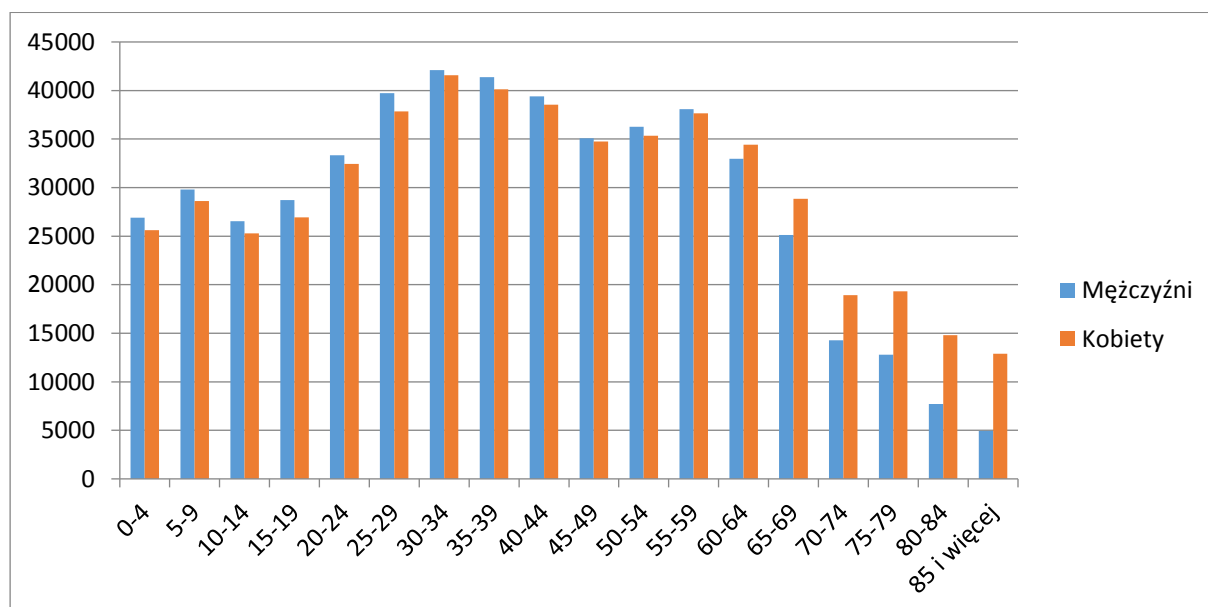
¹ Prognozowane dalsze trwanie życia to przewidywana przeciętna liczba lat dalszego życia dla osób w określonym wieku, w tym przypadku dla noworodków.

Wykres. Struktura wieku i płci dla miast województwa śląskiego w 2016 roku

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres. Struktura wieku i płci dla wsi województwa śląskiego w 2016 roku

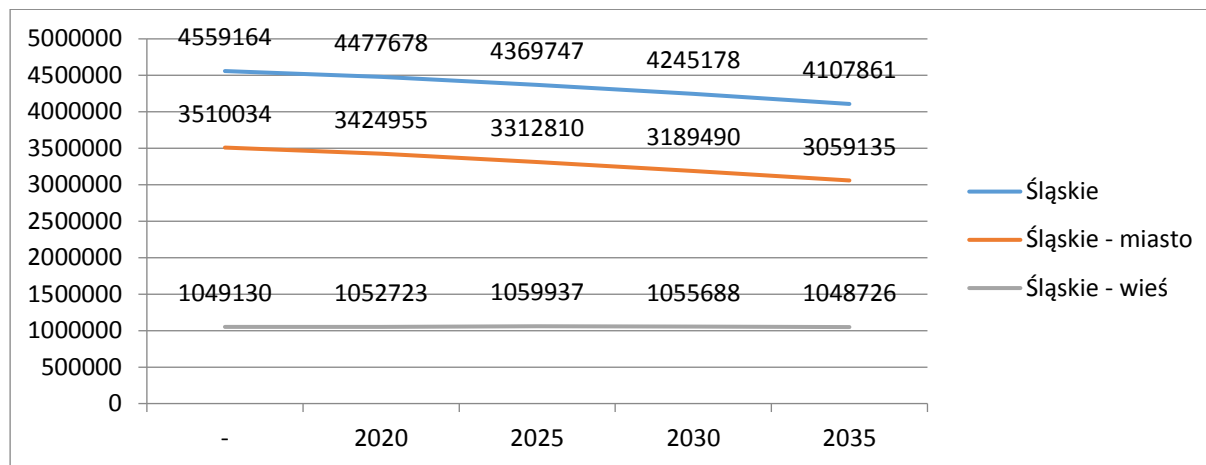

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W prognozie ludności do roku 2035 opracowanej przez Główny Urząd Statystyczny można zauważyć, że malejąca tendencja wielkości liczby ludności w województwie zostanie zachowana. W województwie śląskim prognozowany spadek jest najwyższy w Polsce i wynosi ok. 482 tys. w latach 2015-2035. Tendencja spadkowa dotyczy zarówno obszarów miast jak i wsi przy czym największa dynamika spadku dotyczy miast (11,9%). Największy spadek ludności odnotuje subregion północny (13,5%), następny jest subregion centralny (11,9%) oraz zachodni (10,3%). Najmniejszy ubytek ludności wystąpi w subregionie południowym (3,5%). Najmniejszy spadek ludności w miastach dotyczy obszaru subregionu południowego,

największy subregionu północnego. Ta sama sytuacja w zróżnicowaniach subregionalnych dotyczy również obszarów wiejskich.

Wykres. Prognoza ludności dla województwa śląskiego do roku 2035

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wnioski

Struktura wiekowa ludności województwa śląskiego wykazuje, że będzie zwiększał się odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym, zarówno w miastach jak i obszarach wiejskich. Problem ten, w znacznie większym stopniu dotyczył będzie obszarów wiejskich, gdyż zauważalna jest migracja ludności w wieku poprodukcyjnym z miast do obszarów wiejskich, co przy migracji ludności w wieku produkcyjnym z obszarów wiejskich do miast, dodatkowo powiększa ten odsetek.

1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny na OW w województwie

Wyszktałcenie

Na przestrzeni lat 2002 — 2011 w województwie śląskim odnotowano, podobnie jak w kraju, wzrost poziomu wykształcenia ludności. Odsetek osób z wykształceniem co najmniej średnim wzrósł o 7,8 pp. (w kraju o 7,2 pp.), tj. z 40,6% w 2002 r. do 48,4% w 2011 r. Największa dynamika zmian dotyczyła osób z wykształceniem wyższym, których udział wśród ogółu ludności w wieku 13 lat i więcej, zwiększył się o 7,0 pp. (z 8,9% w 2002 r. do 15,9% w 2011 r.). Na terenach wiejskich odsetek osób w wieku 13 lat i więcej, w roku 2011 z wykształceniem wyższym wynosił 11,6% i wzrósł w stosunku do roku 2002, kiedy wynosił 5,1%. Pomimo znacznego wzrostu liczby osób z wykształceniem wyższym na terenach wiejskich wskaźnik ten pozostawał znacznie niższy niż w miastach, gdzie odsetek z wykształceniem wyższym wynosił 17,1%. Obniżył się odsetek osób z nieukończonym wykształceniem podstawowym oraz bez wykształcenia w województwie śląskim, który w 2002 r. wynosił 2,3%, natomiast w 2011 r. 0,9%.

Wyniki z roku 2011 wykazały, że to kobiety częściej niż mężczyźni kończyły uczelnie wyższe (kobiety — 18,6% w miastach i 13,6% na wsi, mężczyźni — 15,5% w miastach i 9,6% na wsi) oraz licea ogólnokształcące (kobiety — 14,4% w miastach i 11,1% na wsi, mężczyźni — 7,9% w miastach i 6,0% na wsi). Narodowy Spis Powszechny z roku 2011 wykazał, że naukę kontynuowało 565,7 tys. osób, które posiadały już określony poziom wykształcenia. Wśród tej grupy osób prawie 75% osób kontynuowało naukę w trybie dziennym (stacjonarnym), a ponad

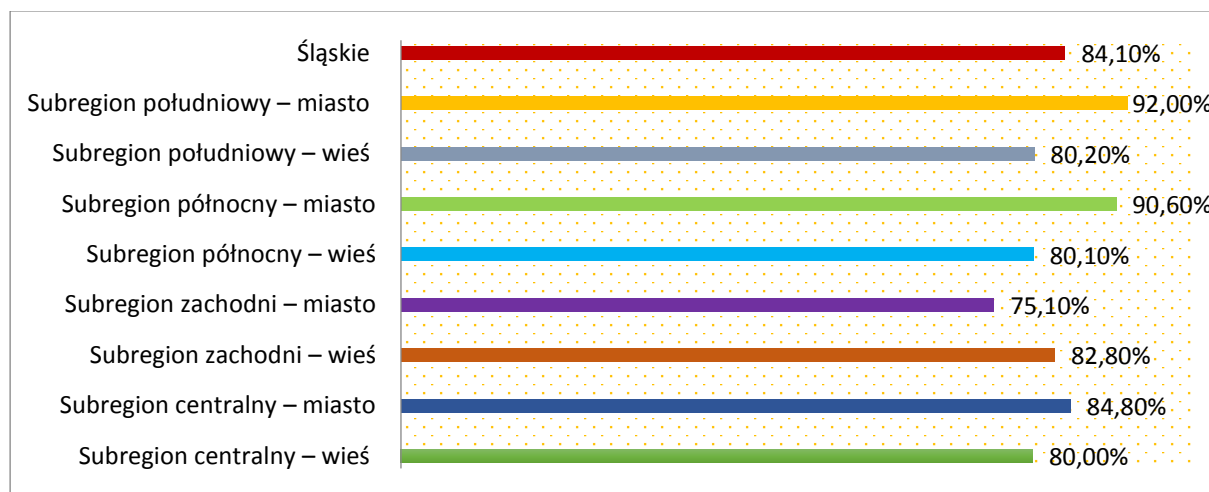
25% osób uzupełniało wykształcenie w trybie wieczorowym, zaocznym (niestacjonarnym), na odległość.

Usługi edukacyjne

W województwie śląskim w 2016 roku wychowaniem przedszkolnym objętych było 150 993 dzieci w wieku 3–6 lat, co stanowiło 84,1% dzieci ogółem w tym wieku. Liczba dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym zarówno w kraju jak i w województwie śląskim systematycznie rosła. W porównaniu 2010 rokiem, analogicznie do kraju, w regionie silniejsza dynamika wzrostu była obserwowana na wsi. Pomimo tego, wciąż w każdym z subregionów województwa śląskiego zasięg wychowania przedszkolnego wśród dzieci na obszarach wiejskich był mniejszy niż na obszarach miejskich. Najmniejsza różnica między obszarem wiejskim i miejskim występowała w subregionie centralnym (4,8 p. proc.) i zachodnim (7,7 p. proc.), podczas gdy w subregionie południowym i północnym przekraczała 10 p. proc.

Jednak biorąc pod uwagę odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w mieście w poszczególnych subregionach najlepiej wypadł subregion północny (86,0%) i południowy (85,8%). Największą liczbą miejsc w przedszkolach dysponował subregion centralny (88395) a najmniejszą subregion północny (14522). Analizując obszary wiejskie, najwięcej miejsc w przedszkolach przypadało na subregion południowy (10844) a najmniej na subregion zachodni (4456).

Wykres. Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w poszczególnych subregionach województwa śląskiego w układzie miasto/wieś w 2016 roku

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W roku szkolnym 2015/2016 w województwie w 1262 szkołach podstawowych uczyło się 257420 uczniów. Pod względem ilości szkół oraz uczniów zdecydowanie dominował subregion centralny (50,6% szkół, 58,6% uczniów), najmniej szkół zlokalizowanych było w subregionie zachodnim (14,0%). Najmniejsza liczba uczniów pobierała naukę w subregionie północnym (10,8%). Z analizy subregionów w podziale na obszary wiejskie i miejskie wynika, że największa liczba szkół na wsi również była zlokalizowana w subregionie centralnym, podczas gdy najwięcej uczniów uczyło się w subregionie południowym. Najmniej szkół oraz uczniów pobierających naukę na obszarach wiejskich stwierdzono w subregionie zachodnim.

Analogicznie przedstawiało się rozmieszczenie gimnazjów w województwie śląskim. Z ogólnej liczby 803 gimnazjów na subregion centralny przypadało 441 szkół (54,9%),

w których uczyło się łącznie 67142 uczniów (57,6%), podczas gdy najmniej gimnazjów było położonych w subregionie zachodnim (13,2%), a najmniej uczniów uczęszczało do gimnazjów w subregionie północnym (11,4%). Porównanie subregionów województwa z uwzględnieniem obszarów wiejskich i miejskich wskazuje jedną zmianę w stosunku do rozmieszczenia szkół podstawowych. Subregion południowy dysponował na obszarach wiejskich największą ilością gimnazjów (78, tj. 33,4%) jak i uczniów (9229, tj. 35,0%), natomiast najmniej szkół gimnazjalnych (29, tj. 12,6 %) i uczniów (3871, tj. 14,7%) z terenów wiejskich przypadało na subregion zachodni.

Pod względem komputeryzacji szkół podstawowych i gimnazjalnych sytuacja w poszczególnych subregionach była zbliżona, z niewielką przewagą na korzyść obszarów wiejskich. Liczba uczniów przypadająca na komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów była najmniejsza w subregionie północnym (6 osób), następnie zachodnim i południowym (7 osób) a największa w centralnym (8 osób). Wskaźnik liczby uczniów przypadających na komputer w subregionach, na obszarze wsi, również na pierwszym miejscu stawał subregion północny (5 osób), następnie zachodni i centralny (po 6 osób) oraz południowy (7 osób). (ostatnie dane z 2012 r.; po tym roku brak danych).

Wnioski

Na przestrzeni lat 2002-2011, poziom wykształcenia ludności w województwie śląskim uległ znacznej poprawie, zarówno na terenie miast jak i wsi, jednakże to kobiety kończyły uczelnie częściej niż mężczyźni.

Biorąc pod uwagę dodatni przyrost naturalny na obszarach wiejskich i ograniczoną bazę przedszkoli w tych obszarach, spodziewać się należy, że liczba dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym zmniejszy się, jeśli nie powstaną dodatkowe oddziały w przedszkolach. Konieczne są zatem inwestycje mające na celu, uruchomienie nowych przedszkoli lub też dodatkowych oddziałów w istniejących przedszkolach.

Stan zdrowia mieszkańców województwa śląskiego

Wzrastająca długość przeciętnego trwania życia jest głównie wynikiem postępu w zmniejszaniu poziomu umieralności zarówno mężczyzn, jak i kobiet, a zwłaszcza spadku umieralności niemowląt. Wzrost długości życia nie idzie jednak w parze ze wzrostem poziomu zdrowotności społeczeństwa. W populacji osób dorosłych w regionie największym problemem zdrowotnym i wiodącą przyczyną zgonów były choroby układu krążenia. Poziom umieralności z powodu chorób układu krążenia w województwie śląskim należał do najwyższych w kraju. Istotnym problemem zdrowotnym w populacji województwa były także choroby nowotworowe, stanowiące drugą co do częstości przyczynę zgonów zarówno w Polsce jak i w regionie.

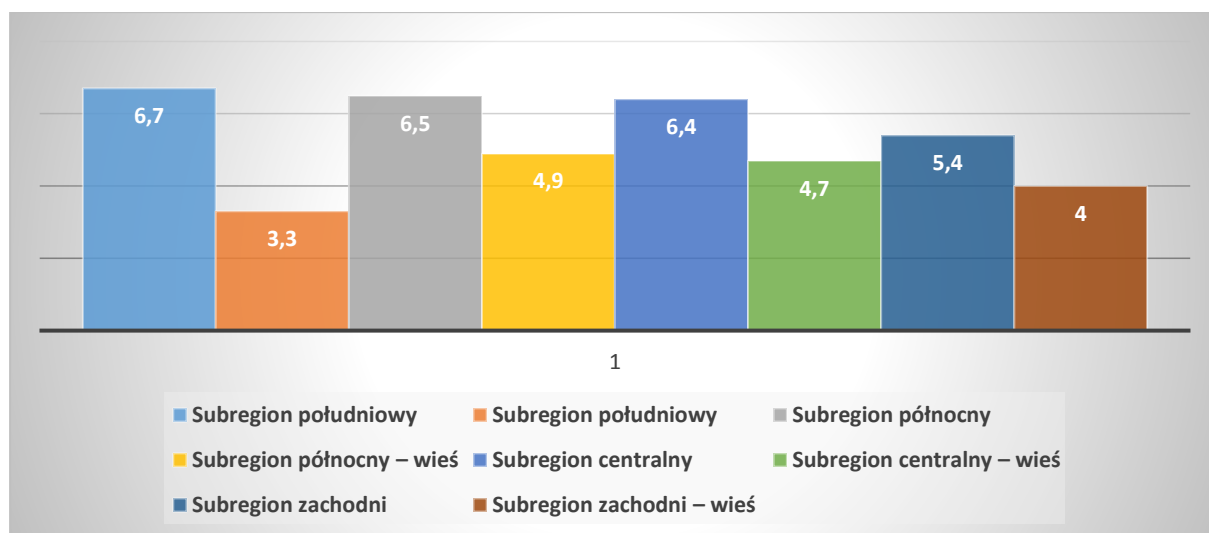
Istotnymi problemami z zakresu zdrowia w województwie śląskim były: wysoka umieralność niemowląt i niska masa urodzeniowa noworodków. Wskaźnik urodzeń żywych o niskiej masie (poniżej 2500 g) w województwie śląskim należał do najwyższych w kraju (6,3% przy średniej krajowej wynoszącej 5,6%). W województwie odnotowano także wyższy w stosunku do średniej krajowej wskaźnik zgonów niemowląt. Najczęstszym problemem zdrowotnym dzieci i młodzieży były choroby alergiczne. Oprócz chorób alergicznych wiodącą przyczyną zgłaszalności do lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej osób poniżej 18 roku życia w latach 2009 — 2013 były zniekształcenia kręgosłupa, a następnie zaburzenia refrakcji i akomodacji

oka. Coraz bardziej znaczącym problemem zarówno w populacji dzieci i młodzieży, jak i osób dorosłych, zarówno w skali kraju jak i regionu, staje się wzrost częstości nadwagi i otyłości.

Usługi medyczne

Dostęp do podstawowych usług medycznych w województwie śląskim w okresie od 2007 do 2016 roku systematycznie się polepszał i nie odbiegał od dostępności do podstawowych usług medycznych w kraju. Najwięcej przychodni na 10 tys. mieszkańców w 2016 r. odnotowano w subregionie południowym (6,7), a najmniej w subregionie zachodnim (5,4). Analizując dostępność do przychodni na obszarach wiejskich subregion południowy plasował się na ostatnim miejscu (3,3) wyraźnie odbiegając od najlepszego subregionu północnego (4,9). W regionie zarówno liczba aptek na 10 tys. mieszkańców (3,3), jak i liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców (6,3) oscylowała wokół wskaźnika dla kraju (odpowiednio 3,4; 5,5). Najlepszy dostęp do aptek posiadali mieszkańcy subregionu północnego (4,0), natomiast w pozostałych subregionach dostęp był wyrównany i na 10 tys. mieszkańców przypadało – w subregionie centralnym 3,3, a w południowym i zachodnim po 3,0 apteki. Mieszkańcy obszarów wiejskich w tych samych subregionach dysponowali również takim samym dostępem do usług aptecznych.

Wykres. Liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców poszczególnych subregionów województwa śląskiego z uwzględnieniem obszarów wiejskich w 2016 roku

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W latach 2007 — 2016 zarówno w kraju, jak i województwie śląskim wzrastała ilość porad ogólnodostępnych. W 2016 r. na 1 mieszkańca przypadało w kraju 4,3 i 4,4 porady w województwie śląskim. Ilość porad udzielonych przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej na 1 mieszkańca była największa w subregionie centralnym (4,6) i południowym (4,4), co odpowiadało wskaźnikowi dla całego województwa. Następne w kolejności subregiony: zachodni (4,2) i północny (4,1) tylko nieznacznie odbiegały ilością porad od pozostałych subregionów. Na obszarach wiejskich województwa najwięcej porad przypadało na mieszkańca subregionu południowego (3,8), a najmniej na mieszkańca subregionu zachodniego (3,2).

Wnioski

W województwie śląskim obserwujemy wzrost długości przeciętnego trwania życia, co jest wynikiem zmniejszenia poziomu umieralności kobiet i mężczyzn, a także spadku umieralności niemowląt.

Poziom zdrowotności naszego społeczeństwa, nie idzie w parze ze wzrostem długości życia. Najczęstsze choroby diagnozowane wśród dorosłych pacjentów województwa śląskiego to: choroby układu krążenia oraz choroby nowotworowe, natomiast najczęstsze choroby dzieci to: choroby alergiczne, zniekształcenia kręgosłupa czy wady wzroku. Ponadto, w województwie śląskim odnotowuje się wyższy w stosunku do średniej krajowej poziom umieralności niemowląt. Wobec tego, niezbędne jest wdrożenie działań mających na celu szybsze diagnozowanie ww. chorób, zwiększenie dostępności do lekarzy specjalistów, a także zwiększenie nakładów finansowych w tym zakresie.

Dostęp do podstawowych usług medycznych w województwie w okresie od 2007-2016, porównywalnie tak samo jak i w całym kraju, systematycznie się polepsza zarówno w miastach jak i na wsiach.

Biorąc pod uwagę dodatni przyrost naturalny w obszarach wiejskich oraz fakt, że wzrasta populacja w wieku poprodukcyjnym w obszarach wiejskich (plus migracja z miast) - dostępność do usług medycznych w obszarach wiejskich ulegnie dalszemu pogorszeniu, jeśli nie zostaną podjęte działania zmierzające do zwiększenia liczby przychodni na terenach gmin wiejskich.

Pomoc społeczna

W latach 2012—2016 zarówno w kraju jak i w województwie śląskim liczba osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej z roku na rok zmniejszała się. W 2016 r. udział osób korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem w regionie (4,4%) był niższy niż w kraju (6,5%). Najmniejszy udział osób pobierających świadczenia pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców występował w subregionie zachodnim (3,3%), a największy w subregionie północnym (4,9%). Największy udział korzystających z pomocy społecznej na obszarach wiejskich również przypadł na subregion północny (4,3%), natomiast najmniejszy odsetek na subregion zachodni (2,7%).

W latach 2008 – 2015 w województwie śląskim zaznaczyła się tendencja spadkowa liczby rodzin otrzymujących zasiłki rodzinne na dzieci (49,5%), w kraju 46,2%, natomiast w 2016 roku nastąpił wzrost, w stosunku do roku poprzedniego, o 11,5% (w kraju o 8,1%). Najwięcej rodzin otrzymujących wsparcie mieszkało na obszarze subregionu centralnego (48452), natomiast najmniej na terenie subregionu zachodniego (10647). Uwzględniając podział na obszary miejskie i wiejskie, najwięcej rodzin otrzymujących zasiłek rodzinny mieszkało na obszarach wiejskich subregionu południowego (8067), podczas gdy najmniej w subregionie zachodnim (2131).

Wnioski

Liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej (w badanym okresie 2012-2016) uległa zmniejszeniu. Najwięcej z pomocy społecznej korzystali mieszkańcy subregionu północnego, a najmniej zachodniego.

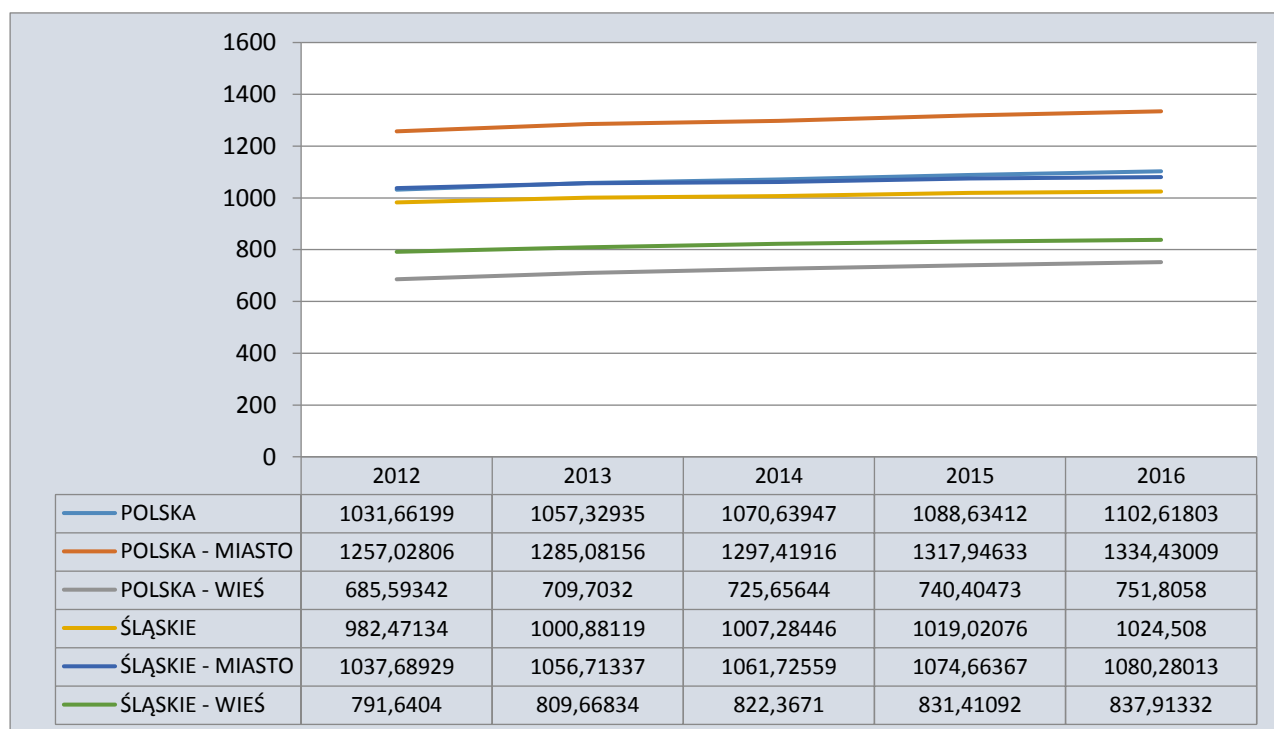
1.2. Rynek pracy i przedsiębiorczość na OW

Podmioty gospodarcze

W 2012 roku województwo śląskie charakteryzowało się niższą liczbą podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców niż wynosi średnia krajowa (982 wobec 1 032). Jednak w latach 2008 — 2012 przyrost tego wskaźnika w regionie był wyższy o ok. 1,5 pp. niż przeciętnie w kraju (6,4% w porównaniu do 4,8%). Średnio w kraju na obszarach miast analizowany wskaźnik kształtował się na znacznie wyższym poziomie niż w miastach województwa śląskiego, co może wynikać ze struktury gospodarczej regionu, gdzie zlokalizowanych jest dużo firm sektora tradycyjnego.

Na obszarach wiejskich sytuacja była odwrotna, wskaźnik liczby podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców znacznie przekraczał wartości średnie dla analogicznych obszarów w kraju. W zróżnicowaniach subregionalnych zauważalna była dominacja subregionu południowego, gdzie liczba podmiotów gospodarczych przypadająca na 10 tys. mieszkańców wynosiła 1 110, kolejnym subregionem był centralny z wartością 1 005. Najniższe wartości wskaźnika odnotowano w subregionie zachodnim (768). Analiza relacji miasto — wieś w subregionach wskazała na znaczną przewagę liczby podmiotów działających na obszarach miejskich.

Wykres. Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON na 10 tys. mieszkańców w województwie śląskim w latach 2012 - 2016

Źródło: na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W województwie śląskim liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym była nieznacznie niższa od wartości średniej dla kraju (11,3 wobec średniej krajowej 11,9). Relacja ta pogłębiała się niekorzystnie w odniesieniu do obszarów miejskich. W miastach województwa analizowany wskaźnik osiągał wartość

11,6 wobec średniej krajowej 13,8. Na obszarach wiejskich występowała zdecydowanie korzystniejsza sytuacja — liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym wynosiła 10,3, a średnio w kraju wartość wskaźnika przyjmowała wartość 8,8. Analiza rozkładu wskaźnika w latach 2008-2012 nie wskazywała wyraźnej tendencji wzrostowej ani spadkowej zarówno dla kraju jak i województwa. W zróżnicowaniach subregionalnych pierwszą lokatę zajmował podobnie jak w przypadku wskaźnika dotyczącego liczby podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców, subregion południowy z wartością 13,5, natomiast drugie miejsce subregion północny (11,9). Najniższa wartość wskaźnika dotyczyła subregionu zachodniego (9,1).

W województwie śląskim większość bezrobotnych zamieszkuje miasta (78,0%). W 2012 r. tylko co piąty bezrobotny zarejestrowany w powiatowych urzędach pracy województwa był mieszkańcem terenów wiejskich (22,0%). Odpowiada to strukturze rozmieszczenia ludności z uwagi na miejsce zamieszkania w układzie miasto — wieś.

W końcu czerwca 2017 r. w województwie zarejestrowanych było 105,0 tys. bezrobotnych. W porównaniu do stanu sprzed trzech lat liczba bezrobotnych znacznie zmalała. W analizowanym okresie liczba bezrobotnych spadła o ponad 44 procent, obserwowany jest ciągły trend spadkowy. W latach 2014 -2017 największą redukcję liczby bezrobotnych, o co najmniej 4000 osób, odnotowano w pięciu powiatach.

Najbardziej stan bezrobocia zmalał w: Częstochowie (- 7 963 osoby), Katowicach (-5 747 osób), Bytomiu (o 4 747 bezrobotnych), powiecie ziemskim częstochowskim (- 4 623) oraz w Sosnowcu (- 4 264 bezrobotnych).

Biorąc pod uwagę kryterium liczb bezwzględnych stwierdzamy, że w najmniejszym stopniu liczba bezrobotnych obniżyła się w: powiecie bieruńsko – lędzińskim (-511), Żorach (- 627), rybnickim (-689), raciborskim (-787) oraz w Mysłowicach (-981).

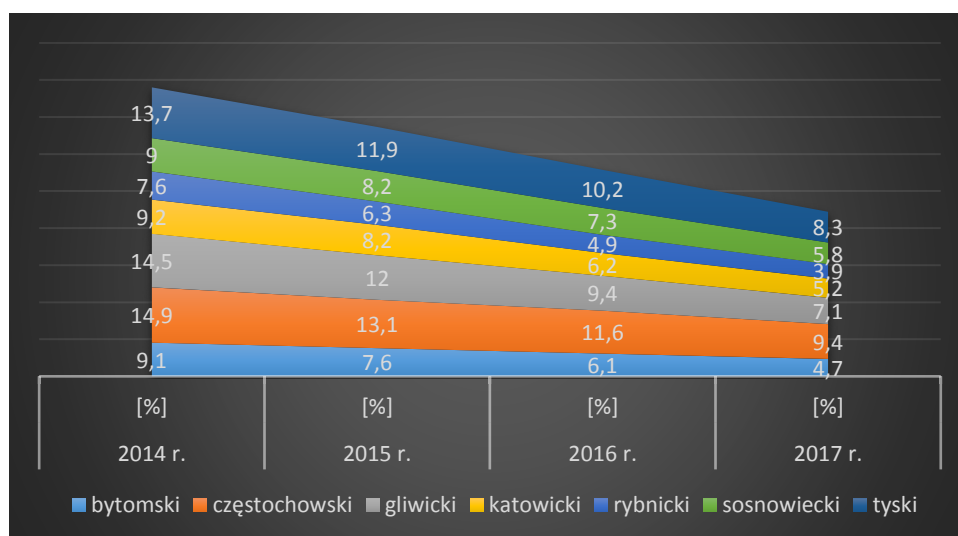
W końcu czerwca 2017 r. stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie śląskim wynosiła 5,7% (kraj 7,1%). W porównaniu do sytuacji z czerwca 2014 r. w regionie wysokość tego wskaźnika była niższa o 4,5 p. procentowego, w tym samym czasie dla danych ogólnokrajowych redukcja o 4,9 p. proc. (30.06.2014 r. – województwo 10,2%, kraj 12,0%). Jeżeli chodzi o pozycję regionu na tle pozostałych województw, to podobnie jak trzy lata temu, śląskie znajduje się na drugim miejscu listy rankingowej województw o najniższej stopie bezrobocia, obecnie wyprzedza nas jedynie Wielkopolska (4,2%).

Tabela. Śląskie na tle kraju. Wysokość stopy bezrobocia rejestrowanego

Województwa	30 czerwca			
	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.
POLSKA	12,0%	10,3%	8,8%	7,1%
WIELKOPOLSKIE	8,3%	6,9%	5,4%	4,2%
ŚLĄSKIE	10,2%	8,8%	7,2%	5,7%

Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy, Obserwatorium Rynku Pracy, Katowice 2017.

Wykres. Wysokość stopy bezrobocia według podregionów

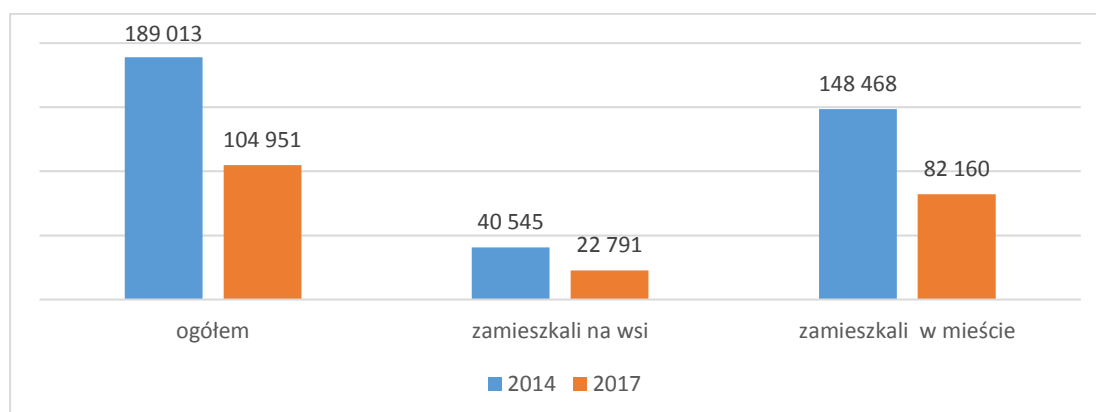

Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy, Obserwatorium Rynku Pracy, Katowice 2017.

Jeżeli chodzi o podregiony, to według stanu na 30 czerwca 2017 r. najniższą stopę bezrobocia notowano w podregionie tyskim (3,3%) i katowickim (3,9%); potem kolejno w podregionie: bielskim (4,7%), gliwickim (5,2%), rybnickim (5,8%), częstochowskim (7,1%) oraz sosnowieckim (8,3%). Najwyższą stopą bezrobocia charakteryzował się podregion bytomski (9,4%).

W województwie śląskim, regionie silnie zurbanizowanym, zaledwie co piąty bezrobotny jest mieszkańcem wsi (bezrobotna ludność miejska to 78,3% ogółu zarejestrowanych). Na koniec czerwca 2017 r. tereny wiejskie zamieszkiwało 21,7% ogółu bezrobotnych tj. 22,8 tys. osób (30.06.2014 r. - 40,5 tys. osób, co stanowiło 21,5%). W ciągu 3 lat liczba bezrobotnej ludności wiejskiej zmniejszyła się o 17,8 tys. osób, tj. o 43,8 proc. W tym samym czasie liczba bezrobotnych mieszkańców miast również spadła, o 66,3 tys. osób, co oznacza redukcję o 44,7 proc. Dynamika spadku liczby bezrobotnej ludności wiejskiej była zatem o 0,9 punktu procentowego mniejsza niż ludności miejskiej.

Wykres. Liczba bezrobotnych według miejsca zamieszkania stan na 30 czerwca 2014 r. i 2017 r.

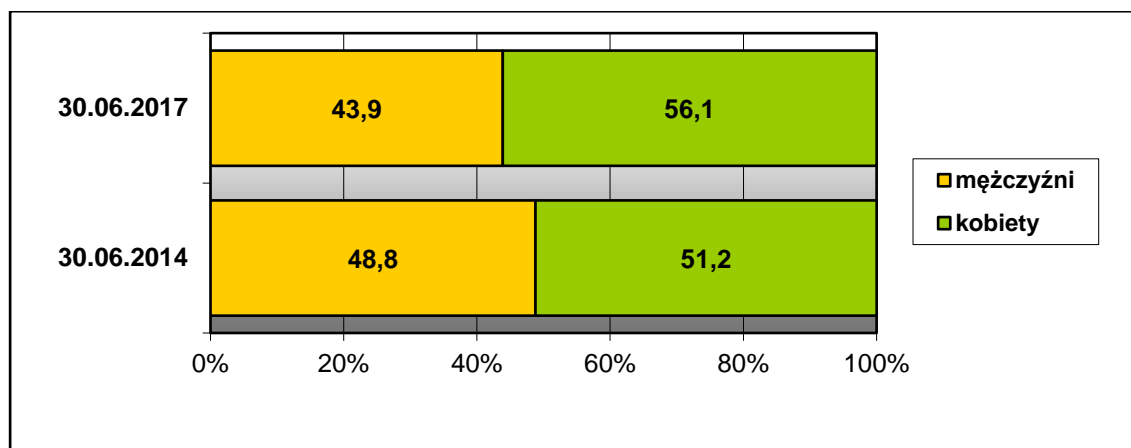

Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy, Obserwatorium Rynku Pracy, Katowice 2017. Dane według sprawozdania MRPiPS-01 na koniec czerwca 2014 r. i na koniec czerwca 2017 r.

Problem bezrobocia wśród ludności zamieszkałej na wsi niezmiennie dotyczył głównie mieszkańców podregionu bielskiego, gdzie na koniec czerwca 2017 r. zarejestrowanych było 6,9 tys. osób tj. 51,9% ogółu bezrobotnych w podregionie oraz częstochowskiego (6,3 tys. osób tj. 42,8%). Dla porównania w podregionie gliwickim bezrobotni zamieszkali na wsi to zaledwie 10,2% ogółu.

W podregionie katowickim, który skupia wyłącznie powiaty grodzkie (miasta na prawach powiatu), problem bezrobocia na terenach wiejskich nie występuje. Kobiety stanowiły ponad połowę subpopulacji bezrobotnych zamieszkałych na wsi (30.06.2017 r. – 12 785 osób; 30.06.2014 r. – 20 750 osób), przy czym ich liczba w stosunku do stanu na koniec czerwca 2014 r. spadła o 7 965 osób, tj. o 38,4 proc. W tym samym czasie liczba bezrobotnych mężczyzn – mieszkańców wsi - zmniejszyła się o 9 789 osób, tj. o 49,5 proc. Poziom bezrobocia wśród mężczyzn spadał znacznie szybciej niż wśród kobiet, co skutkowało wzrostem udziału kobiet wśród ogółu zarejestrowanych tej kategorii.

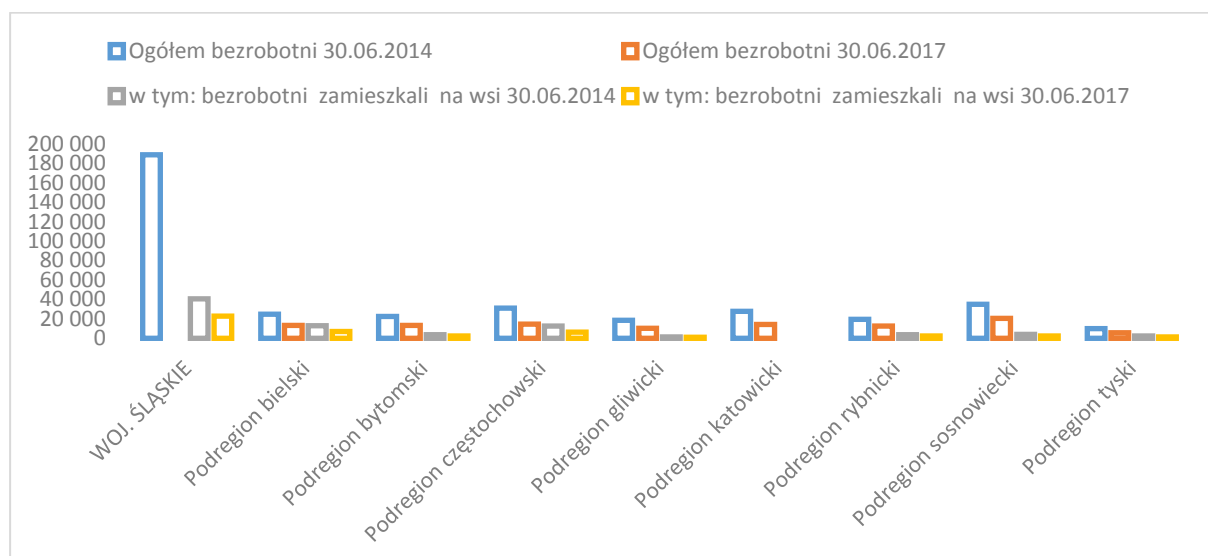
Wykres. Struktura bezrobotnych mieszkańców wsi według płci według stanu na 30 czerwca 2014 r. i 2017 r.

Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy, Obserwatorium Rynku Pracy, Katowice 2017., dane według sprawozdania MRPiPS-01 na koniec czerwca 2014 r. i na koniec czerwca 2017 r.

Na przestrzeni ostatnich trzech lat zmniejszył się poziom bezrobocia rejestrowanego ludności wiejskiej we wszystkich podregionach. Dynamika spadku była nierównomierna. Najbardziej, bo aż o 49,7 proc., liczba bezrobotnych tej kategorii zmniejszyła się w podregionie częstochowskim. Relatywnie niską dynamikę spadku zanotowano w podregionie gliwickim (-25,1 proc.) i rybnickim (-31,7 proc.).

Wykres. Liczba bezrobotnych mieszkańców wsi według podregionów stan na 30 czerwca 2014 r. i 2017 r.

Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy, Obserwatorium Rynku Pracy, Katowice 2017., dane według sprawozdania MRPiPS-01 na koniec czerwca 2014 r. i na koniec czerwca 2017 r.

Wnioski

Województwo śląskie jest województwem o niskiej stopie bezrobocia - 2 miejsce w rankingu województw o najniższej stopie bezrobocia, z tendencją spadkową.

Najwięcej bezrobotnych województwa śląskiego zamieszkuje miasta, bo aż 78%, a tylko 22 % wsie. Kobiety stanowiły ponad połowę subpopulacji bezrobotnych na wsi. Poziom bezrobocia wśród mężczyzn spadał znacznie szybciej niż wśród kobiet.

W oparciu o dostępny materiał należy wnioskować, że liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą utrzyma się na dotychczasowym poziomie.

Turystyka

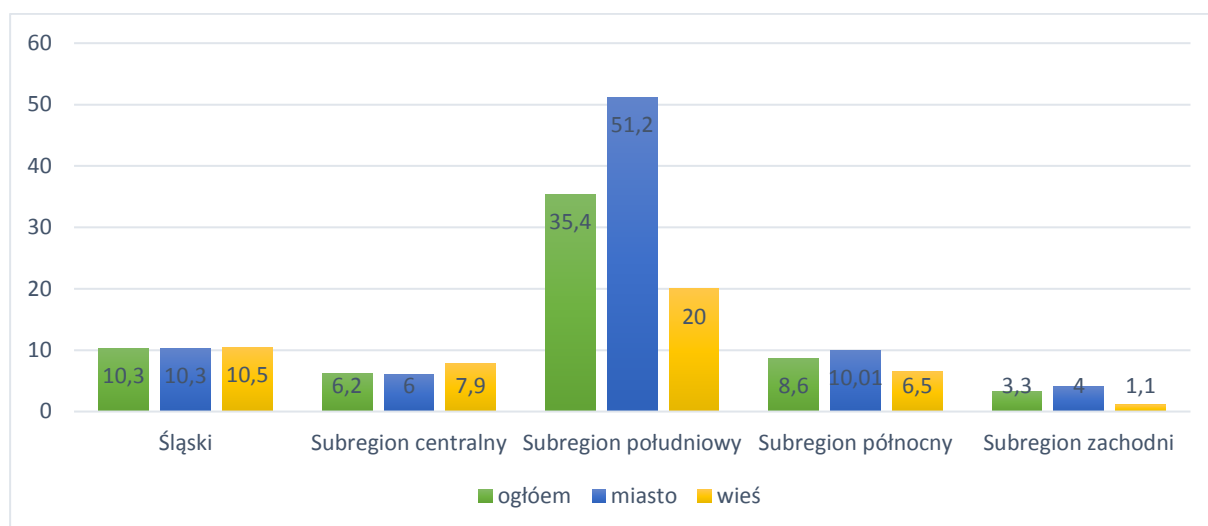
W roku 2016 liczba obiektów hotelowych w województwie śląskim (miasto: 255 obiektów, wieś: 64) stanowiła 8,05% obiektów w Polsce (miasto: 9,38%, wieś: 5,13%). Najwięcej hoteli usytuowanych było w subregionie centralnym (miasto: 133, wieś: 24) i południowym (miasto: 80, wieś: 28). W województwie śląskim odnotowano tylko 3 hotele kategorii ***** (miasto: 3) oraz 35 hoteli kategorii **** (miasto: 30, wieś: 5). W szczególności dominowały hotele kategorii *** (miasto: 85, wieś: 16). Ponadto, stwierdzono 51 hoteli kategorii ** (miasto: 43, wieś: 8), 11 hoteli kategorii * (miasto: 9, wieś: 2) oraz 8 w trakcie kategoryzacji (miasto: 8).

W przypadku moteli występował 1 obiekt kat.**(wieś:1), 2 obiekty w mieście (kategorii *) oraz 3 obiekty w trakcie kategoryzacji (2 w mieście i 1 na wsi). Liczba pensjonatów w regionie była wyższa od liczby obiektów motelowych (miasto: 8, wieś: 6). Liczba miejsc noclegowych w regionie stanowiła 8,7% miejsc krajowych. Największą liczbą miejsc noclegowych dysponował subregion centralny oraz południowy, jednak w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców, to subregion południowy był zdecydowanym liderem.

W województwie śląskim, w roku 2016 w turystycznych obiektach noclegowych udzielono 5,5 mln noclegów. Noclegi w mieście stanowiły 85,6% wszystkich udzielonych noclegów w regionie (w BDL brak danych za 2016 w podziale na miasto, wieś). W porównaniu do roku 2015 liczba turystów korzystających z noclegów w regionie wzrosła i wynosiła 2,4 mln osób. Najwięcej turystów odwiedziło miasta regionu (86,5%). Wśród dostępnych obiektów turystycznych na obszarach wiejskich, turyści w głównej mierze wybierali noclegi w hotelach, ośrodkach wczasowych, ośrodkach szkoleniowo-wypoczynkowych, pokojach gościnnych, kwaterach, kwaterach agroturystycznych i schroniskach.

W 2016 roku turystom zagranicznym w regionie udzielono 800,1 tys. noclegów, z czego 94,4% stanowiły noclegi w mieście. Liczba turystów zagranicznych korzystających z noclegów również wzrosła i wynosiła 367,0 tys. i w tym przypadku turyści zagraniczni najczęściej odwiedzali miasta (93,0%). Większość wszystkich turystów, w tym turystów zagranicznych korzystających z noclegów wybierała hotel (odpowiednio 67,1% i 88,3%), głównie w mieście (odpowiednio: 61,5% i 82,4%). Wśród różnych oferowanych na obszarach wiejskich rodzajów noclegów, turyści zagraniczni wybierali w większości, hotele, kwatery agroturystyczne, ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, pokoje gościnne/kwatery, ośrodki wczasowe, pensjonaty, motele i ośrodki kolonijne.

Wykres. Liczba miejsc noclegowych w subregionach województwa śląskiego w podziale na miasto i wieś na 1 000 mieszkańców w 2016 roku

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Należy odnotować fakt systematycznego rozbudowywania się bazy agroturystycznej w województwie śląskim, która jest zlokalizowana w swojej znakomitej większości na obszarach wiejskich województwa, głównie w subregionie południowym oraz północnym. W 2016 r. w województwie śląskim odnotowano 42 kwatery agroturystyczne.

Na terenie województwa występują międzynarodowe i krajowe szlaki rowerowe. Międzynarodowe trasy rowerowe poprowadzone zostały w ramach dwóch projektów realizowanych niezależnie od siebie. Są to trasy: Eurovelo i Greenways. Na sieć tras składają się drogi rowerowe, piesze, wodne, konne oraz edukacyjne ścieżki tematyczne. Projektowana krajowa trasa rowerowa, przebiegająca przez teren województwa to Wiśłana Trasa Rowerowa, prowadząca wzdłuż rzeki Wisły (od miejscowości Wisła w Beskidzie Śląskim do ujścia rzeki do Morza Bałtyckiego). Długość ścieżek rowerowych w województwie śląskim w roku 2016

wynosiła 783,7 km. Natomiast w przeliczeniu na 10 tys. ludności było to 1,7 km przy średniej krajowej wynoszącej 2,9 km.

Wnioski

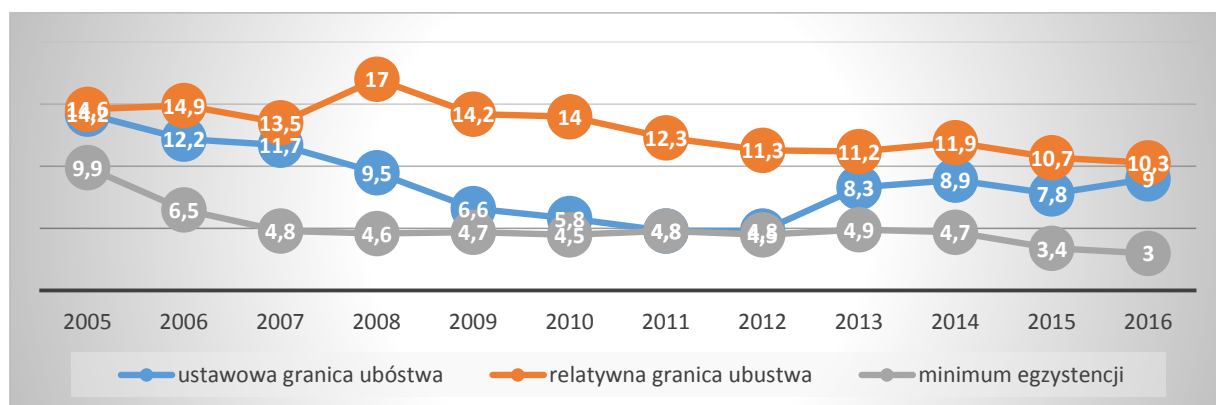
Baza hotelowa w województwie śląskim najlepiej rozbudowana jest w subregionie centralnym i południowym województwa, dominują hotele kategorii 3 gwiazdkowej, najmniej jest hoteli o najwyższym 5-cio gwiazdkowym standardzie (tylko 3).

Systematycznie rozbudowywana jest baza agroturystyczna na obszarach wiejskich województwa, szczególnie w subregionach południowym i północnym. Na ten stan rzeczy wpływ mają inwestycje w infrastrukturę drogową, jak również ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne oraz promocja atrakcji turystycznych ww. obszarów. Należy zatem wnioskować, że ruch turystyczny zarówno w subregionie północnym jak i południowym w dalszym ciągu będzie się rozwijał. Dla utrzymania tego stanu rzeczy, konieczne są dalsze inwestycje zarówno w infrastrukturę drogową, techniczną jak i w bazę hotelową, agroturystyczną oraz w nowe atrakcje turystyczne.

1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców OW (dane w odniesieniu do średniej wojewódzkiej)

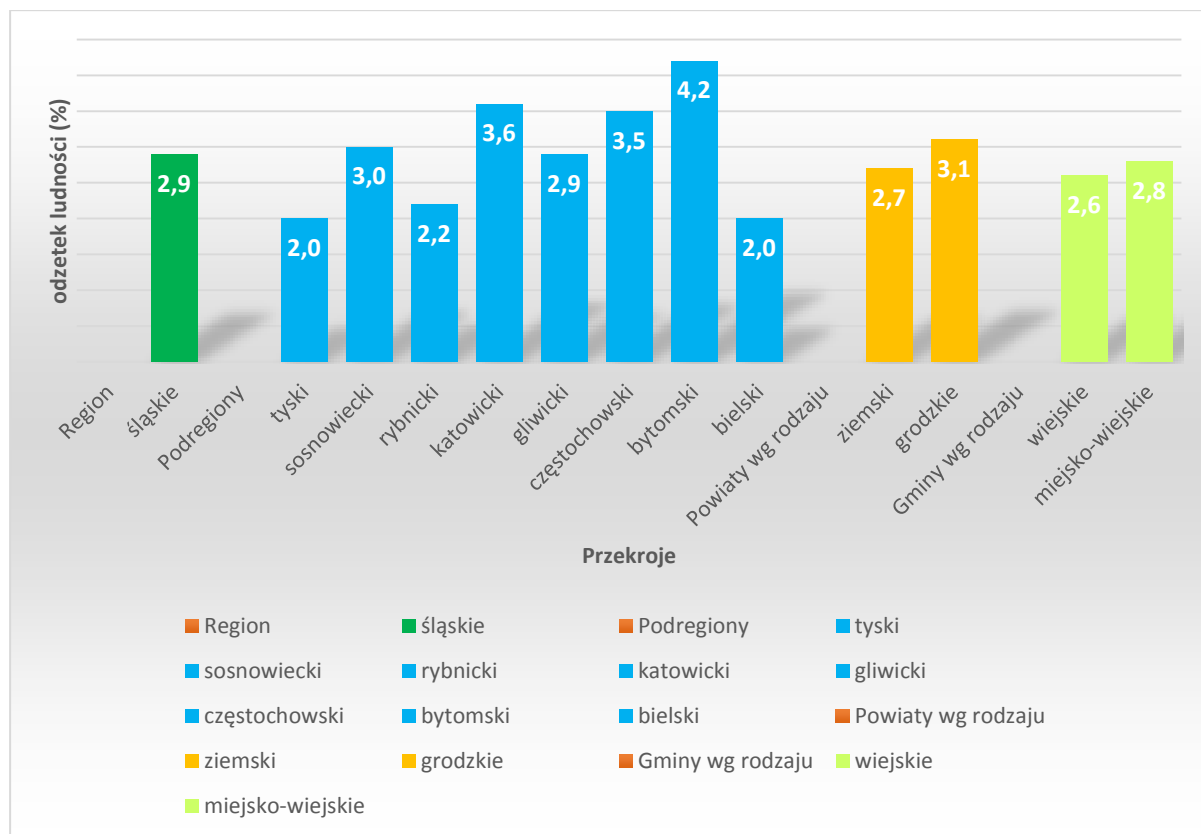
W 2016 roku, podobnie jak w latach poprzednich, zaobserwowano znaczne regionalne zróżnicowanie wskaźników zagrożenia ubóstwem. Stopa ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji) najmniej korzystnie przedstawiała się w województwach: warmińsko-mazurskim (9,0%), podkarpackim (8,8%) i lubelskim (7,8%), z kolei najkorzystniejsze wartości przyjęła w województwach: lubuskim (2,2%), łódzkim (2,7%) i dolnośląskim (2,9%). W 2016 roku największy udział osób posiadających prawo do ubiegania się o świadczenia pieniężne z pomocy społecznej zanotowano w województwach: podkarpackim (21,3%), świętokrzyskim (18,7%) i warmińsko-mazurskim (18,6%), natomiast najmniejszy odsetek osób żyjących poniżej ustawowej granicy ubóstwa stwierdzono w województwach: mazowieckim (8,5%), lubuskim (8,8%) i śląskim (9,0%). Jeśli chodzi o relatywną granicę ubóstwa najwyższą jej stopę odnotowano w 2016 roku w województwach: podkarpackim (22,3%) i warmińsko-mazurskim (20,3%), najniższą natomiast w: lubuskim (9,0%) i łódzkim (9,3%).

Wykres. Zagrożenie ubóstwem w województwie śląskim w latach 2005-2016 (według przyjętych w danym roku granic ubóstwa %).

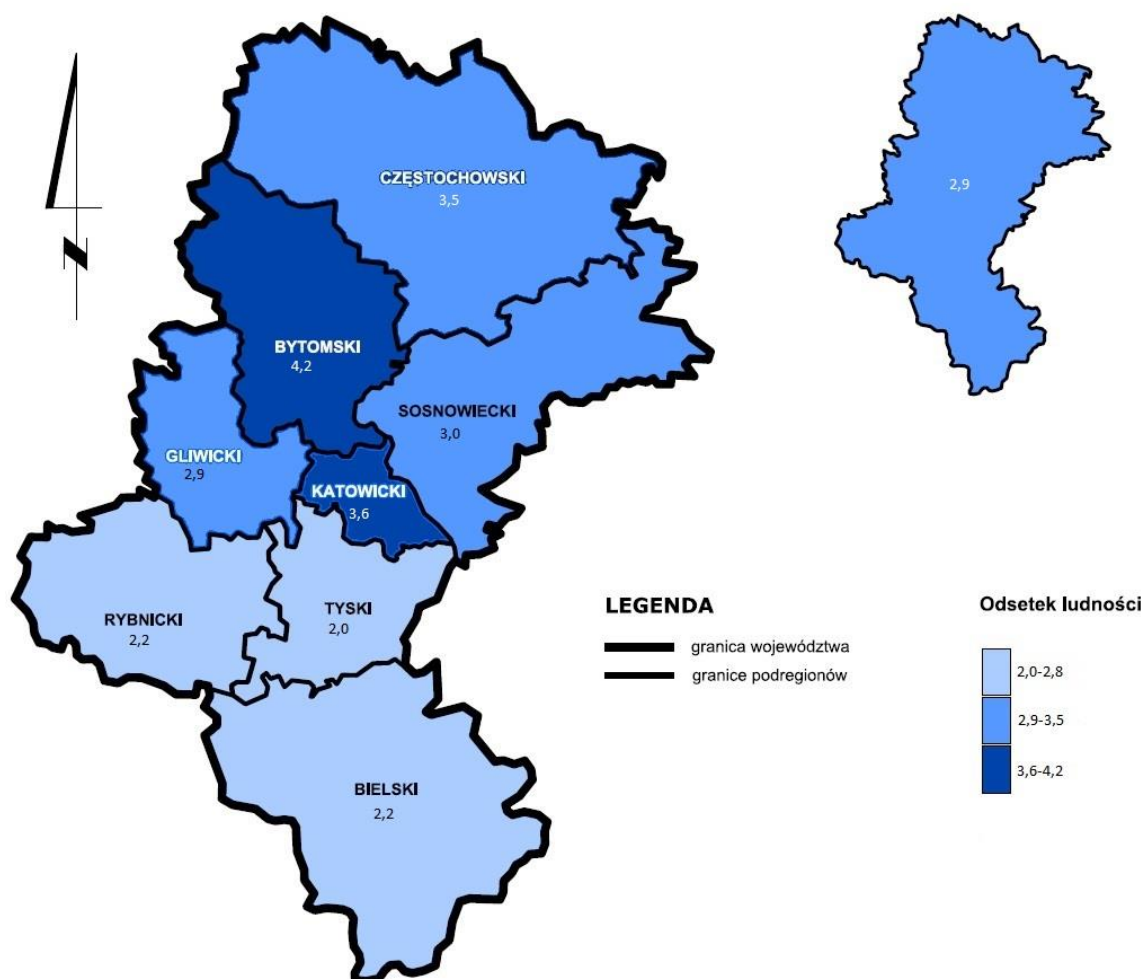
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych

Wykres. Osoby w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności w województwie śląskim w 2016 r.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych

Mapa. Osoby w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności podregionów województwa śląskiego w 2016 roku

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych

Powyższa mapa z podziałem województwa śląskiego na podregiony nie tylko potwierdza duże zróżnicowanie poziomu ubóstwa w poszczególnych podregionach, ale także wskazuje, że pod tym względem dzieli się ono na dwie części: uboższą – północną i bogatszą – południową. Dokładniejsza analiza przestrzenna, uwzględniająca podział na powiaty, pokazuje trzy główne ogniska ubóstwa w województwie śląskim: część północno-wschodnią (powiaty: częstochowski, myszkowski i zawierciański), część środkową (powiaty: Zabrze, Bytom, Siemianowice Śląskie, Chorzów, Świętochłowice) oraz południowo-wschodnią (powiat żywiecki). W województwie śląskim, podobnie jak na poziomie całego kraju, główną determinantą ubóstwa jest brak pracy. Do determinant ubóstwa w województwie śląskim zalicza się także:

- pracę na stanowiskach robotniczych,
- niski poziom wykształcenia,
- wielodzietność,

- niepełnosprawność,
- utrzymywanie się z rolnictwa oraz niezarobkowych źródeł utrzymania.

Tabela. Wybrane elementy sytuacji społecznej, ekonomicznej oraz demograficznej wg podregionów województwa śląskiego w 2016 r.

Wyszczególnienie		Liczba ludności	Bezrobocie			Ludność wg miejsca zamieszkania				Osoby w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego	
			stopa bezrobo cia w %	bezrobotni zarejestrowani		miasta		wieś			
				liczba osób	% ludności	liczba osób	% ludności	liczba osób	% ludności	liczba osób	% ludności
	bielski	666 016	5,3	15 075	2,3	328 498	49,3	337 518	50,7	14 388	2,2
	bytomski	441 487	10,8	15 491	3,5	348 075	78,8	93 412	21,2	18 673	4,2
	częstochowski	518 686	8,2	17 243	3,3	298 725	57,6	219 961	42,4	17 972	3,5
	gliwicki	472 975	5,8	11 346	2,4	420 152	88,8	52 823	11,2	13 833	2,9
Podregiony	katowicki	739 775	4,5	15 932	2,2	739 775	100,0	0	0,0	26 415	3,6
	rybnicki	635 848	6,9	14 746	2,3	484 800	76,2	151 048	23,8	14 134	2,2
	sosnowiecki	689 618	9,5	23 517	3,4	607 298	88,1	82 320	11,9	20 580	3,0
	tyski	394 759	3,8	6 631	1,7	282 711	71,6	112 048	28,4	7 712	2,0
ŚLĄSKIE		4 559 164	6,6	119 981	2,6	3 510 034	77,0	1 049 130	23,0	133707	2,9

Źródło: opracowano na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Wnioski

Województwo śląskie należy do województw, w których zanotowano najmniejszy odsetek osób żyjących poniżej ustawowej granicy ubóstwa.

Poziom ubóstwa jest bardzo zróżnicowany w poszczególnych podregionach, ale ogólnie można go podzielić na część uboższą – północną i część bogatszą – południową. Główną determinantą ubóstwa w województwie śląskim jest brak dobrze płatnej pracy, ponadto praca na stanowiskach robotniczych, niski poziom wykształcenia czy wielodzietność. Należy zgłębić zasadnicze przyczyny ubóstwa, aby pomóc osobom żyjącym poniżej ustawowej granicy ubóstwa zmniejszyć poleganie na świadczeniach pieniężnych.

Analizując wieloletnie dane, należy zakładać, że w województwie śląskim w dalszym ciągu będzie żył najmniejszy odsetek osób żyjących poniżej ustawowej granicy ubóstwa (wraz z województwem mazowieckim), a zróżnicowanie podregionów województwa śląskiego pozostanie na podobnym poziomie.

1.2.5. Infrastruktura na OW

Infrastruktura transportowa

Sieć infrastruktury transportowej województwa jest rozbudowana i w znacznej części wpisuje się w Transeuropejską Sieć Transportu (TEN-T). Jest to sieć transportu drogowego, kolejowego, powietrznego i wodnego stworzona w celu zapewnienia spójności kontynentu europejskiego. Na jej realizacji opiera się polityka transportowa Unii Europejskiej (UE),

a jej celem jest stworzenie infrastruktury niezbędnej do prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego UE.

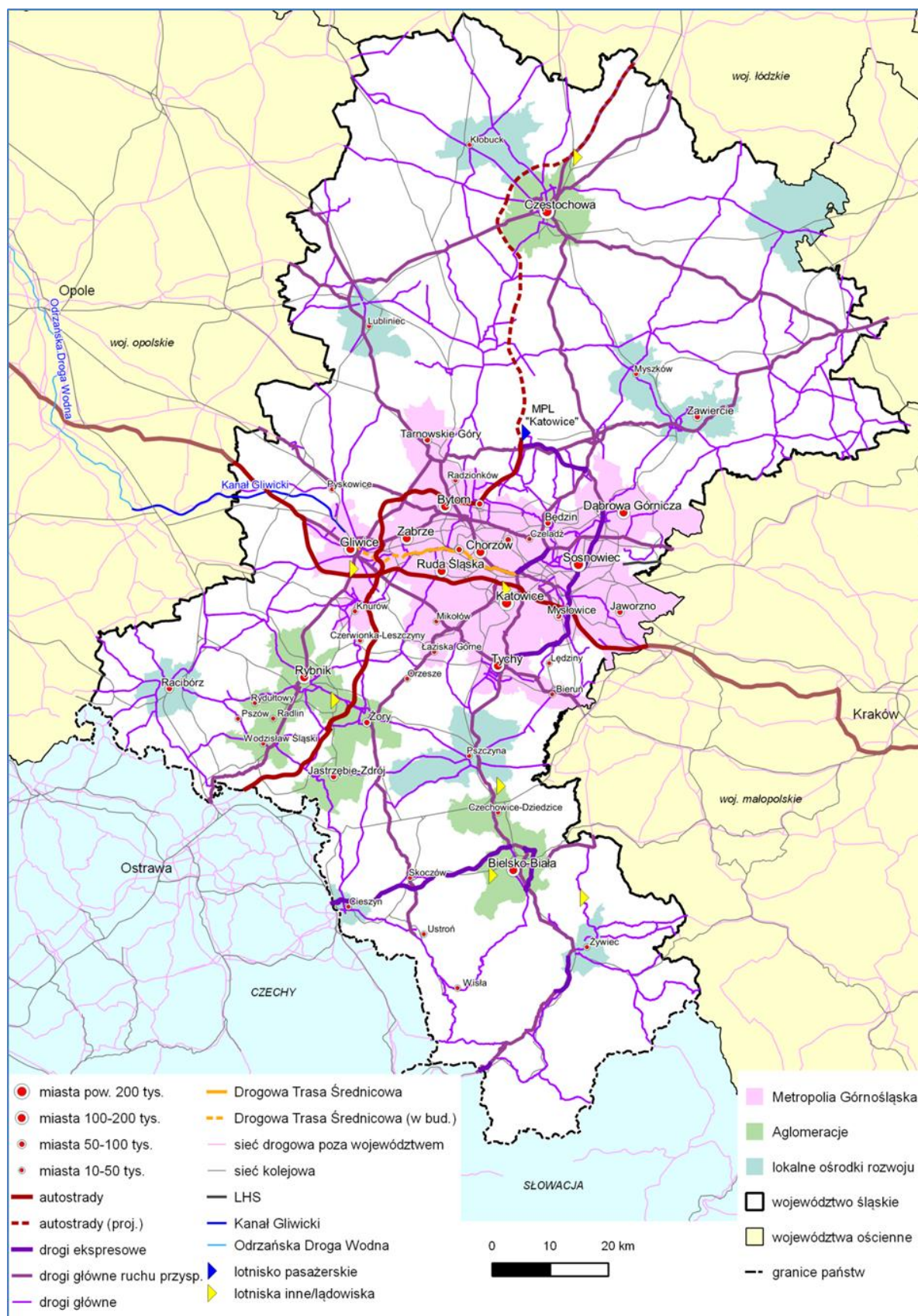
Województwo śląskie charakteryzowało się największą gęstością dróg, w tym autostrad i dróg ekspresowych w kraju. Przez region przebiega autostrada A1 (Gdańsk — Gorzyczki) i A4 (Jędrzychowice — Korczowa) oraz drogi ekspresowe S-1 (Pyrzowice — Cieszyn) oraz S-69 (Bielsko-Biała — Myto — Skalité). Niezadowalające jest powiązanie sieci dróg lokalnych z siecią dróg wyższych kategorii, a w konsekwencji niedostateczne wykorzystanie rozwijającej się infrastruktury komunikacyjnej w regionie i obniżenie dostępności komunikacyjnej części obszarów województwa.

Województwo śląskie charakteryzowało się zarówno największym natężeniem ruchu na drogach krajowych², jak i największym wzrostem tego natężenia w ciągu ostatnich pięciu lat. W 2010 r. natężenie ruchu na drogach regionu wyniosło 18,3 tys. pojazdów/dobę i było dwukrotnie wyższe od średniej krajowej. W odniesieniu do roku 2005 ruch na drogach w regionie wzrósł o 32% (tempo wzrostu dla Polski wyniosło 22%). Ponadto charakteryzował się również drugim po województwie małopolskim natężeniem ruchu na drogach wojewódzkich (4 899 pojazdów/dobę w 2010 r.)³. W regionie występuje najwyższa wartość przewozów ładunków transportem samochodowym wewnątrz regionu oraz do innych województw. Dużym tempem wzrostu odznacza się także wielkość importu ładunków z zagranicy.

² Generalny Pomiar Ruchu w 2010 roku (GPR 2010) został wykonany na istniejącej sieci dróg krajowych z wyjątkiem tych odcinków, dla których zarządcami są prezydenci miast na prawach powiatu.

³ Synteza wyników Generalnego Pomiaru Ruchu 2010 na drogach krajowych.

Mapa. Główne elementy infrastruktury drogowej województwa śląskiego

Źródło: Strategia Rozwoju Systemu Transportu Województwa Śląskiego.

Województwo charakteryzuje się największą w kraju gęstością równomiernie rozłożonej sieci kolejowej, porównywalną z regionami europejskimi. Stan techniczny infrastruktury kolejowej województwa śląskiego jest niezadawalający, w szczególności na obszarach eksploatacji górniczej. Ponadto występuje szereg linii nieeksploatowanych (potencjalne korytarze do wznowienia działalności kolejowej w przyszłości). Całkowita długość linii kolejowych eksploatowanych w województwie śląskim jest największa w Polsce. Składa się na nią ponad 2,1 tys. km linii normalnotorowych, krótki odcinek najdłuższej w Polsce linii szerokotorowej oraz kilka odcinków linii wąskotorowych. W 2011 r. — 81,6% sieci kolejowej było zelektryfikowane, a niewiele ponad połowa wszystkich linii to linie dwu i więcej torowe. Gęstość sieci kolejowej w regionie wynosiła 17,4 km/100 km² i była prawie dwukrotnie wyższa od wskaźnika gęstości przypadającego na drugie pod tym względem województwo w kraju — opolskie (9,2 km/100 km²).

Powiązania funkcjonalne⁴

Minimalne powiązania w zakresie dojazdów do pracy zidentyfikowane zostały na podstawie druków PIT-11, w których koszty uzyskania przychodu pracownika zostały wskazane jako podwyższone. Największe zgrupowanie dojazdów do pracy występowało w centralnej części województwa, której człon stanowiły kilkanaście miast liczących ponad 100 tys. mieszkańców. Dojazdy wewnątrz tego obszaru najczęściej miały silny charakter w obydwu kierunkach, co wskazuje na stosunkowo wyrównaną pozycję poszczególnych ośrodków. Na plan pierwszy wysunęły się Katowice, które były silnym generatorem ruchu dla dojazdów z obszaru całego województwa.

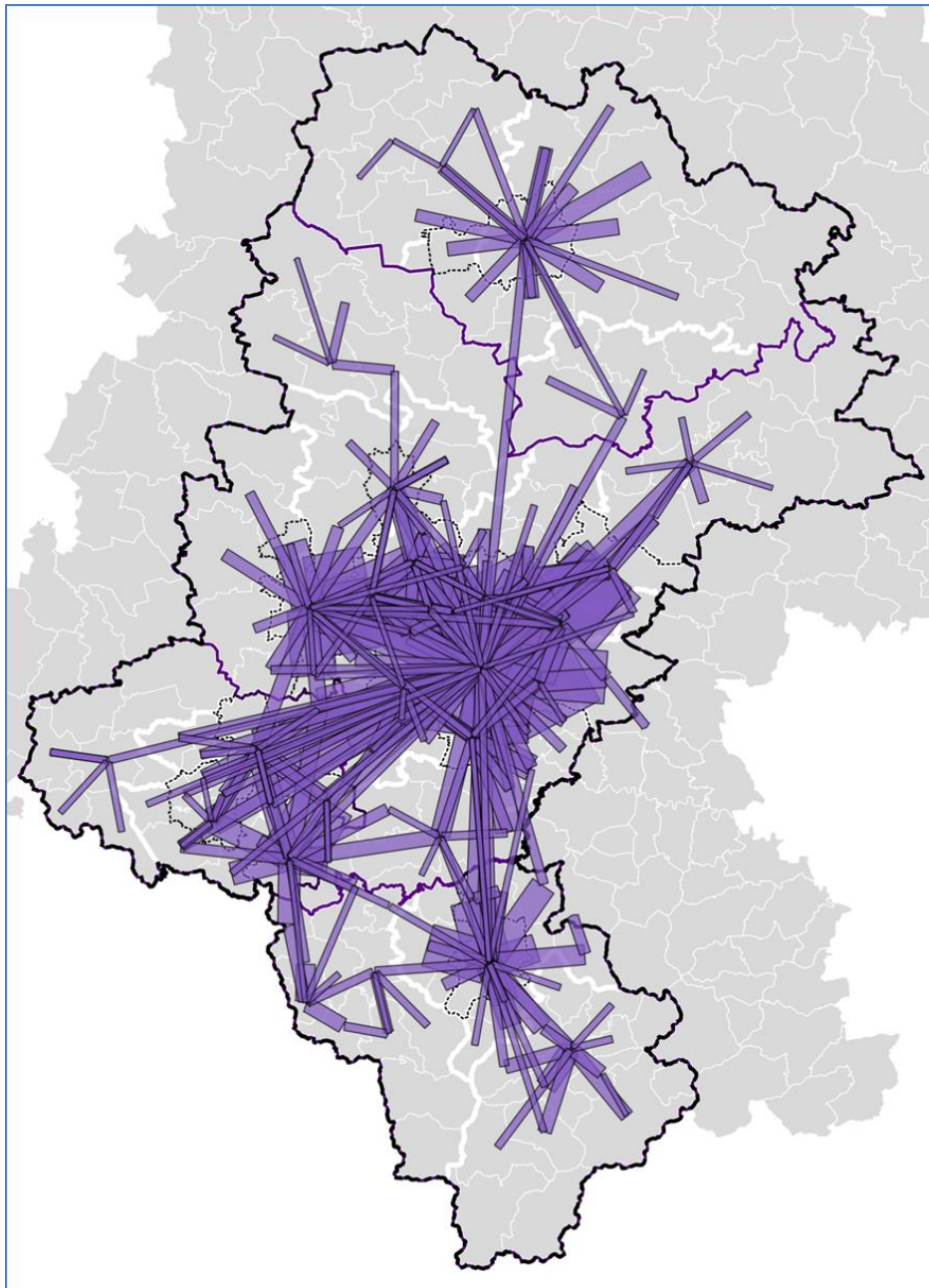
Centralna część województwa posiadała bardzo silne powiązania z subregionem zachodnim, a szczególnie z Aglomeracją Rybnicką. Ważnymi zgrupowaniami powiązań były także subregiony: południowy i północny. Odmienna była jednak struktura tych powiązań. O ile subregion południowy posiadał kilka ośrodków wiodących, to w przypadku subregionu północnego zdecydowany prym wiodła Częstochowa, która była głównym celem dojazdów do pracy z większości gmin tego obszaru. Analiza wyjazdów do pracy do gmin zewnętrznych położonych w obszarze badań oparta została o wskaźnik wyjazdów⁵. Jej wyniki wskazują, że gminami o największym odsetku wyjeżdżających do pracy do gmin zewnętrznych były (ranking według rodzaju gmin):

- gminy wiejskie: Hażlach (88%), Psary (87%), Wry (86%);
- gminy miejsko-wiejskie: Łazy (80%), Wilamowice (75%), Blachownia (71%);
- gminy miejskie: Wojkowice (81%), Czeladź (76%), Radlin (72%);
- miasta na prawach powiatu: Świętochłowice (68%), Siemianowice Śląskie (55%), Żory (54%).

⁴ Zeszyt Analiz RCAS 1/2012 „Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego”. Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.

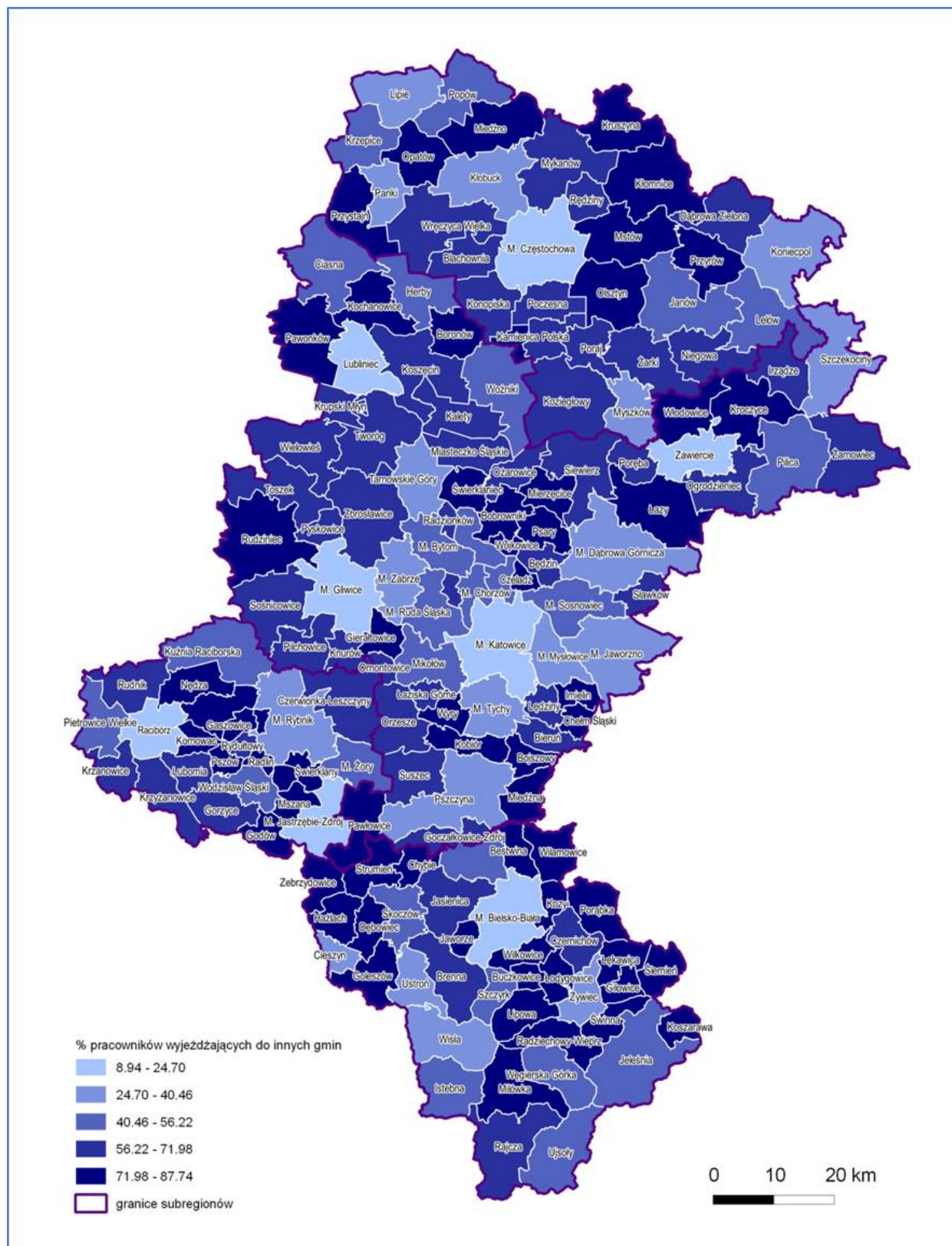
⁵ Wskaźnik wyjazdów do pracy = liczba wyjeżdżających do pracy z gminy / liczba wszystkich pracujących mieszkańców gminy * 100; gdzie: liczba wszystkich pracujących mieszkańców gminy = liczba powiązań wewnątrz gminy + liczba mieszkańców wyjeżdżających na zewnątrz.

Mapa. Powiązania w zakresie dojazdów do pracy (powyżej 250 osób w jednym kierunku) w województwie śląskim

Źródło: Zeszyt Analiz RCAS 1/2012 „Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego”.
Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.

Mapa. Wyjazdy do pracy do gmin zewnętrznych w województwie śląskim

Źródło: Zeszyt Analiz RCAS 1/2012 „Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego”.
Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.

Analiza dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych⁶ wskazywała, że przy liczbie wszystkich relacji wynoszącej prawie 1,3 tys., maksymalna wielkość jednej relacji wynosiła 651, natomiast suma wszystkich przemieszczających się uczniów to ponad 54,1 tys.⁷

Analiza kierunków i natężenia dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych w subregionach wskazywała, że subregion północny charakteryzował się najmniejszą sumą powiązań w tym zakresie spośród czterech subregionów województwa śląskiego. Na jego obszarze zlokalizowany był jednak największy w skali województwa ośrodek dojazdów do szkół, którym była Częstochowa. Była ona generatorem ponad 6 tys. codziennych dojazdów do szkół z gmin zewnętrznych. Stanowiła główny ośrodek dojazdów nawet z oddalonych o około 50 kilometrów gmin położonych wzdłuż wschodniej granicy subregionu.

Subregion centralny charakteryzował się największą sumą powiązań w zakresie dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych. Najsilniejszym w subregionie ośrodkiem były Tarnowskie Góry, generujące ponad 3,6 tys. codziennych dojazdów do szkół z gmin zewnętrznych. Struktura powiązań w przypadku powiatów ziemskich stosunkowo wiernie odwzorowywała podział administracyjny, natomiast w przypadku miast na prawach powiatu położonych w Metropolii Górnośląsko-Zagłębiowskiej, zidentyfikowano stosunkowo silne powiązania pomiędzy nimi.

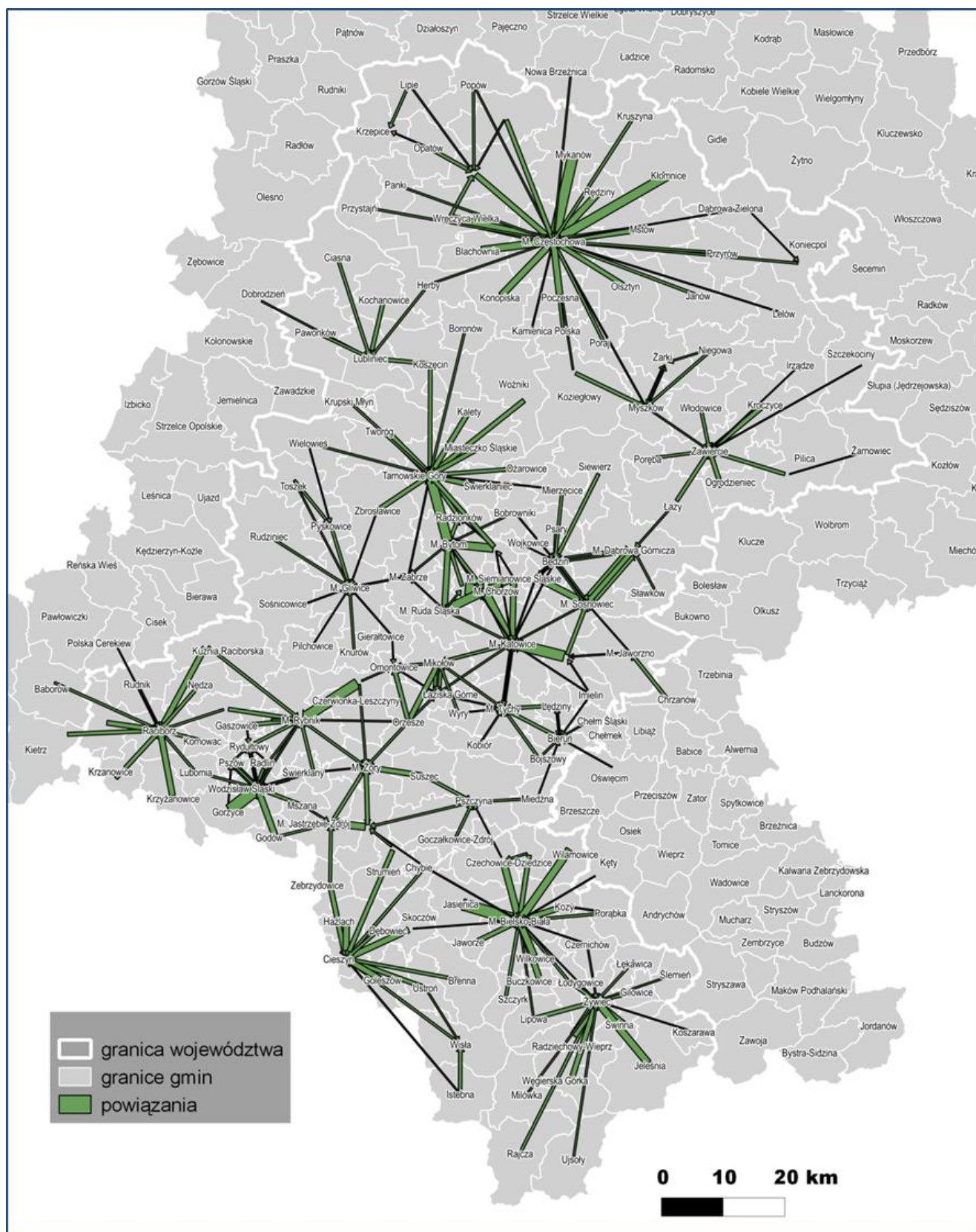
Subregion zachodni charakteryzował się podziałem na trzy główne ośrodki w zakresie wielkości przyjazdów do szkół ponadgimnazjalnych, jakimi były: Wodzisław Śląski, Racibórz i Rybnik. Największe terytorialnie oddziaływanie posiadał Racibórz, który generował przyjazdy do szkół powyżej 50 uczniów nie tylko z całego powiatu raciborskiego, ale także z zachodniej części powiatu rybnickiego oraz z graniczących z województwem śląskim gmin województwa opolskiego.

Subregion południowy w zakresie dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych charakteryzował się podziałem na trzy główne ośrodki, jakimi były miasta powiatowe: Bielsko-Biała, Żywiec i Cieszyn. Bielsko-Biała była drugim po Częstochowie, najsilniejszym ośrodkiem w skali województwa w tym zakresie i generuje ponad 3,8 tys. codziennych dojazdów do szkół z gmin zewnętrznych. Struktura powiązań bardzo wiernie odwzorowywała podział administracyjny i w zasadzie dla wszystkich gmin w subregionie najważniejszymi generatorami ruchu były ich ośrodki powiatowe.

⁶ Zeszyt Analiz RCAS 1/2012 „Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego”. Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.

⁷ W odróżnieniu od danych o dojazdach do pracy dane te obejmują tylko przepływy z gmin zewnętrznych, nie uwzględniając dojazdów wewnętrznych.

Mapa. Powiązania w zakresie dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych w województwie śląskim (powyżej 50 uczniów w jednym kierunku)

Źródło: Zeszyt Analiz RCAS 1/2012 „Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego”.
Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.

Wnioski

W województwie śląskim jest dobrze rozwinięta infrastruktura transportowa (transport drogowy, kolejowy, powietrzny jak i wodny).

Województwo śląskie ma największą w kraju gęstość dróg (w tym autostrad i dróg ekspresowych), jednakże niezadowalające jest powiązanie sieci dróg lokalnych z siecią dróg wyższych kategorii.

Dobrze rozwinięta infrastruktura transportowa sprzyja dojazdom do pracy, zwłaszcza z obszarów wiejskich do miast aglomeracji, zarówno w subregionie centralnym jak również w subregionie północnym i południowym. Analogiczna sytuacja ma miejsce jeśli chodzi o dojazdy uczniów do szkół, zwłaszcza średnich i wyższych.

W województwie śląskim, odnotowuje się także największe natężenie ruchu na drogach krajowych (dwukrotnie przekracza średnią krajową).

Sieć infrastruktury transportowej województwa ulega cały czas poprawie – biorąc pod uwagę inwestycje drogowe w województwie, lecz niestety należy się spodziewać, że natężenie ruchu będzie w dalszym ciągu wzrastało.

Konieczne są inwestycje, które poprawią stan dróg, a także inwestycje, które pozwolą na skomunikowanie dróg lokalnych z drogami wyższej kategorii, co pozwoli na zwiększenie dostępności komunikacyjnej obszarów województwa. Niezbędne są też inwestycje polegające na budowie nowych dróg, które pozwolą na obniżenie natężenia ruchu drogowego na głównych trasach drogowych województwa.

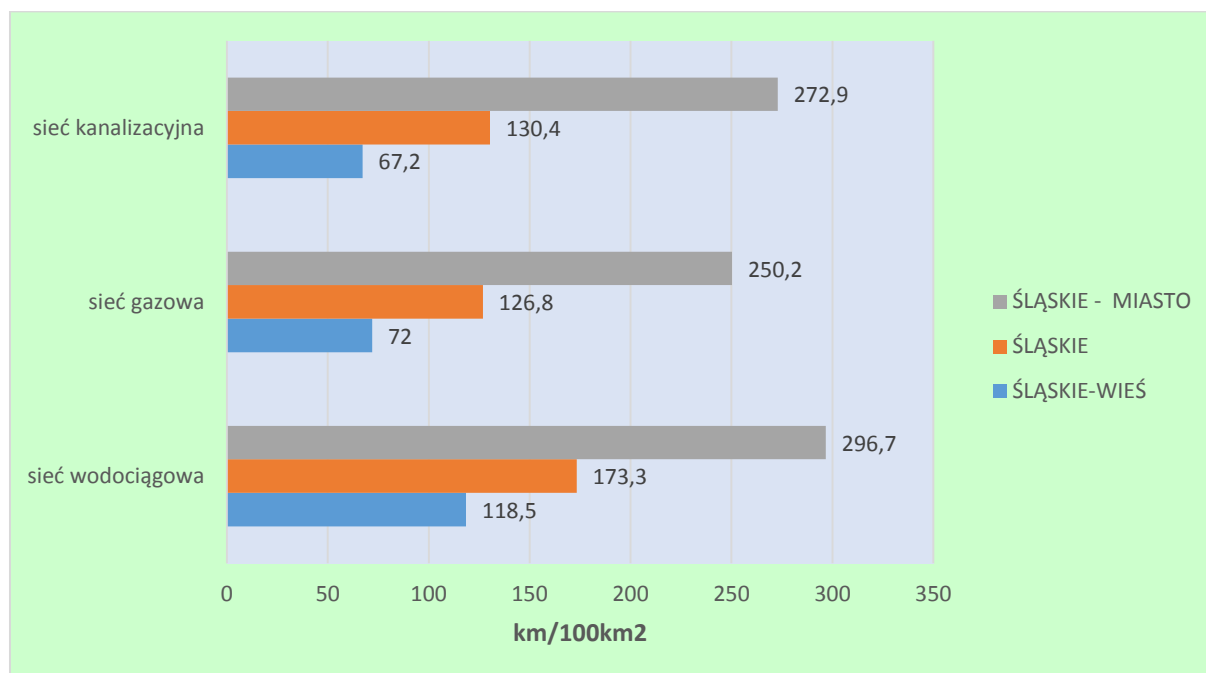
Infrastruktura kolejowa jest zaniedbana, szczególnie zły stan widoczny jest na obszarach eksploatacji górniczej. Niezbędne są inwestycje mające na celu poprawę stanu technicznego linii kolejowych.

Przedsięwzięcia drogowe i kolejowe poprawią jakość życia mieszkańców województwa, będą miały pozytywny wpływ na warunki dojazdów do pracy jak i na dostępność szkolnictwa.

Infrastruktura techniczna

Podstawowym wskaźnikiem rozwoju infrastruktury technicznej w regionie jest długość sieci rozdzielczej w zakresie infrastruktury wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej. W 2016 roku największą siecią rozdzielczą w województwie śląskim była sieć wodociągowa (173,3 km/100 km²), następnie kanalizacyjna (130,4 km/100 km²) oraz gazowa (126,8 km/100 km²). Na obszarach wiejskich i miejskich regionu poziom rozwoju poszczególnych sieci prezentował się w podobnym układzie. Wskaźnik długości sieci rozdzielczej na obszarach wiejskich województwa kształtował się poniżej wartości dla obszarów miejskich jak i średniej dla regionu pod względem każdego rodzaju sieci.

Wykres. Długość sieci rozdzielczej na 100 km² w województwie śląskim w podziale na miasto i wieś w 2016 roku

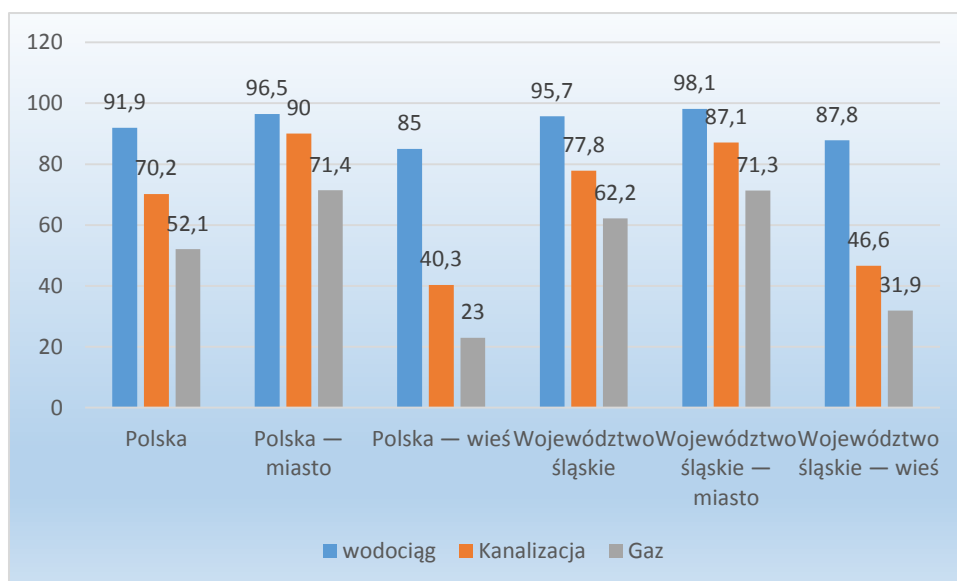

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W województwie śląskim z instalacji wodociągowej korzystało 95,7% ogółu ludności, 77,8% z instalacji kanalizacyjnej oraz 62,2% z instalacji gazowej. Najmniej, i tym samym poniżej średniej dla obszarów wiejskich województwa śląskiego, osób korzystających z instalacji gazowej i kanalizacyjnej odnotowano na wsi w subregionie zachodnim (odpowiednio 13,1%, 31,1%), natomiast z instalacji wodociągowej — na wsi w subregionie południowym (70,6%).

Tabela. Korzystający z instalacji wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej w % ogółu ludności w Polsce i w województwie śląskim w 2016 roku

Jednostka terytorialna	Korzystający z instalacji w % ogółu ludności		
	Wodociąg	Kanalizacja	Gaz
Polska	91,9	70,2	52,1
Polska — miasto	96,5	90,0	71,4
Polska — wieś	85,0	40,3	23,0
Województwo śląskie	95,7	77,8	62,2
Województwo śląskie — miasto	98,1	87,1	71,3
Województwo śląskie — wieś	87,8	46,6	31,9

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W 2016 r. zużycie wody w gospodarstwach domowych na 1 korzystającego kształtowało się na poziomie 31,2 m³ (w miastach: 32,0; na wsi: 28,2). Poziom zużycia gazu w województwie wyniósł 155,3 m³ na 1 korzystającego i był wyższy na wsi niż w miastach (odpowiednio: 199,9 m³ i 149,3 m³).

Wnioski

W województwie śląskim infrastruktura techniczna (woda, kanalizacja, gaz) jest znacznie słabiej rozwinięta na obszarach wiejskich niż w miastach.

Przeprowadzona analiza w zakresie infrastruktury wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej wskazuje, że w kolejnych latach również liczba osób korzystających z ww. instalacji zamieszkujących na obszarach wiejskich będzie poniżej średniej, zarówno dla województwa jak i dla obszarów miejskich.

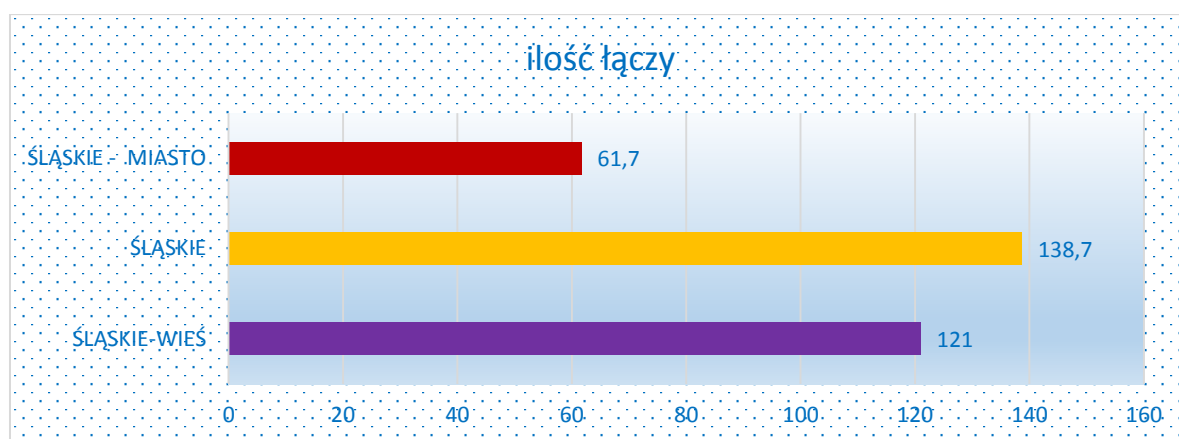
Konieczne są na obszarach wiejskich inwestycje polegające na budowie nowych odcinków sieci infrastruktury technicznej oraz na przebudowie odcinków istniejących. Ważne jest pozyskanie zewnętrznych źródeł finansowania (środki unijne i krajowe), które pozwolą na realizację tych przedsięwzięć.

Wzrost dostępności infrastruktury technicznej poprawi standard życia mieszkańców województwa jak i stan środowiska naturalnego.

Infrastruktura teleinformatyczna

Liczba telefonicznych łączy głównych sieci publicznej (tj. standardowych łączy głównych powiększonych o liczbę łączy w dostęпах ISDN) wyniosła 551645. W miastach liczba tych łączy wynosiła 486903 (88,3%), a na wsi 64742 (11,7%). W ciągu ostatnich lat, zarówno w Polsce jak i województwie śląskim, odnotowuje się sukcesywny spadek liczby telefonicznych łączy głównych na 1 000 ludności. Na 1 000 ludności w regionie przypadało 121,0 łączy, a w całym kraju 123,8 łączy.

Wykres. Telefoniczne łącza główne na 1 000 ludności w województwie śląskim w 2016 roku

Źródło: opracowanie na podstawie publikacji GUS „Pocшта i telekomunikacja w 2016 r.”

Liczba standardowych telefonicznych łączy głównych sieci publicznej wynosiła 468472 łączy, w tym w miastach 408782, a na wsi 59690. Największą gęstość tej sieci mierzoną liczbą łączy na 1 000 ludności zanotowano w miastach (116,5), a najmniejszą na wsi (56,9) przy wskaźniku dla regionu wynoszącemu 102,8.

Liczba łączy w dostęпах ISDN (sieć cyfrowa z integracją usług umożliwiającą jednoczesne przekazywanie głosu, faksów, obrazu, danych) wynosiła 83173 (w tym w miastach 78121 oraz 5082 na wsi). W przeliczeniu na 1 000 ludności wskaźnik wynosił 18,2 w regionie oraz 22,3 w miastach i 4,8 na wsi.

W porównaniu z innymi województwami region dysponował znaczną liczbą aparatów telefonicznych publicznych samoinkasujących (201 w miastach i 81 na wsi). Natomiast w przeliczeniu na liczbę ludności przypadająca na jeden aparat wskaźnik wynosił 17463 w miastach oraz 12952 na wsi.

Wśród abonentów radiowych i telewizyjnych na 1 000 ludności, największą grupę stanowili abonenci radiowi: 238,0 w miastach oraz 149,7 na wsi (abonenci telewizyjni: 229,0 abonentów w miastach oraz 145,4 abonentów na wsi).

Wnioski

Liczba telefonicznych łączy głównych sieci publicznej wykazuje tendencję spadkową, zarówno w obszarach wiejskich jak i miast aglomeracji śląskiej, lecz tendencja ta jest bardziej wyraźna w miastach niż na obszarach wiejskich.

Gospodarka odpadami

Podstawowymi dokumentami regulującymi kwestię gospodarki odpadami są zgodnie z zapisami ustawy z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (j.t.: Dz. U. z 2018 r. poz. 21 z późn. zm.) plany gospodarki odpadami opracowywane na poziomie krajowym i wojewódzkim. Plany gospodarki odpadami podlegają aktualizacji nie rzadziej niż co 6 lat.

Krajowy plan gospodarki odpadami 2022, przyjęty został Uchwałą Nr 88 Rady Ministrów z dnia 1 lipca 2016 r. (M.P. z dnia 11 sierpnia 2016 r., poz. 784).

Uchwałą Nr V/37/7/2017 z dnia 24 kwietnia 2017 r. Sejmik Województwa Śląskiego przyjął „Plan gospodarki odpadami dla województwa śląskiego na lata 2016-2022”, dokument ten

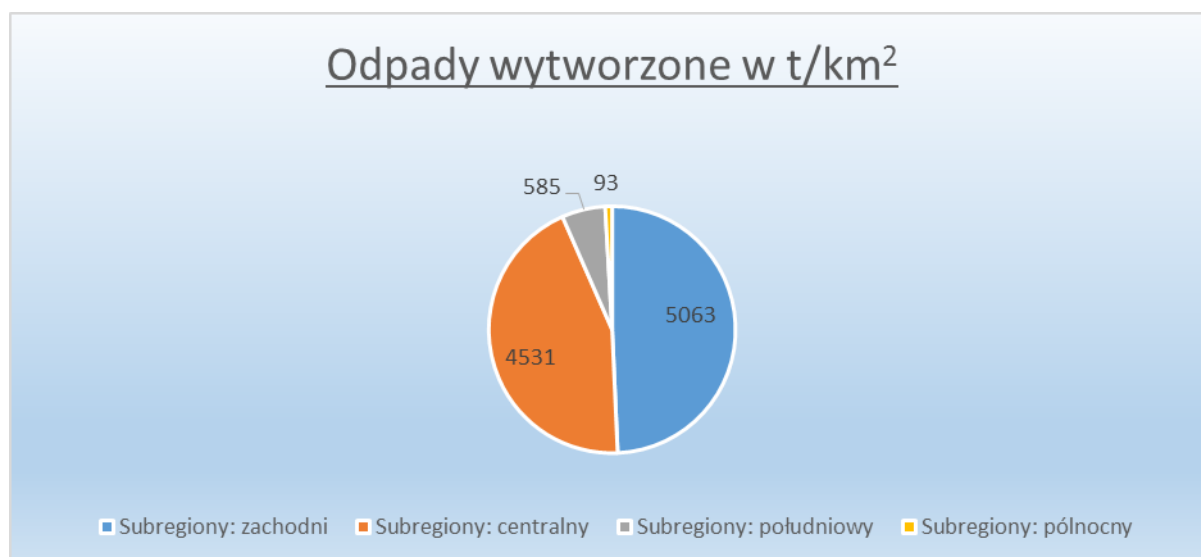
stanowi aktualizację dotychczasowego „Planu gospodarki odpadami dla województwa śląskiego 2014” przyjętego Uchwałą Nr IV/25/1/2012 z dnia 24 sierpnia 2012 roku podjętą przez Sejmik Województwa Śląskiego. Załącznikiem do wojewódzkiego planu gospodarki odpadami jest plan inwestycyjny, w którym istotne jest wskazanie infrastruktury niezbędnej do osiągnięcia zgodności z dyrektywami Unii Europejskiej (dalej: UE) w zakresie gospodarki odpadami komunalnymi, w tym wdrożenia hierarchii sposobów postępowania z odpadami, osiągnięcia wymaganych poziomów przygotowania do ponownego użycia i recyklingu oraz ograniczenia składowania odpadów komunalnych ulegających biodegradacji. Opracowanie aktualizacji wojewódzkiego planu gospodarki odpadami umożliwić ma samorządom województw weryfikację stanu gospodarki odpadami na terenie objętym danym planem oraz właściwe zaplanowanie niezbędnych inwestycji pozwalających na osiągnięcie celów w zakresie gospodarki odpadami wynikających z przepisów krajowych oraz UE.

Województwo Śląskie jako obszar silnie zurbanizowany, o wysokim stopniu uprzemysłowienia charakteryzuje się dużą ilością wytwarzanych i nagromadzonych odpadów, co w istotnym stopniu ma negatywny wpływ na jakość wód, gleb oraz powietrza atmosferycznego. W 2016 r. w województwie śląskim wytworzono 35398,5 tys. t odpadów, z czego 5,6% stanowiły odpady komunalne.

Zmieszane odpady komunalne, zebrane w 2016 roku w województwie śląskim stanowiły 12,1% odpadów w skali kraju. W województwie zebrano 231,4 kg zmieszanych odpadów komunalnych na osobę (miasto: 253,5 kg/os, wieś: 157,3 kg/os). Najwięcej odpadów komunalnych zebrano w miastach, i tak: w subregionie centralnym (255,1 kg/os), zachodnim (304,9 kg/os), południowym (121,0 kg/os) oraz północnym (303,0 kg/os). W przypadku obszarów wiejskich, najmniej zebrano w subregionie południowym (77,0 kg/os) i północnym (158,9 kg/os), a najwięcej w subregionie zachodnim (197,1 kg/os) i centralnym (218,0 kg/os).

W województwie śląskim wytworzono (z wyłączeniem odpadów komunalnych) 3 005,6 ton odpadów na km². Najwięcej odpadów wytworzył subregion zachodni (5063,3 t/km²), a w drugiej kolejności subregion centralny (4531,1 t/km²). Najmniej odpadów wytworzył subregion południowy (584,7 t/km²) oraz północny (92,9 t/km²). Analizując dane w podziale na obszary miejskie i wiejskie w poszczególnych subregionach, najwięcej odpadów wytwarzały miasta (6614,8 t/km²; wieś: 1019,9 t/km²), a wśród nich miasta usytuowane w subregionie zachodnim (12499,8 t/km²), a także centralnym (7109,7 t/km²) i południowym (2860,5 t/km²). Najmniej odpadów wytworzono na obszarze miejskim subregionu północnego (636,2 t/km²). W przypadku obszarów wiejskich województwa śląskiego najwięcej odpadów (z wyłączeniem odpadów komunalnych) wytworzono na obszarze wsi subregionu centralnego (2665,6 t/km²). Zdecydowanie poniżej średniej wojewódzkiej dla obszarów wiejskich kształtował się ten wskaźnik w subregionach: zachodnim (62,7 t/km²) i południowym (15,5 t/km²), a najmniejszy był w subregionie północnym (2,7 t/km²). *(zmiana metodologii, brak danych za 2016 r.)*

Wykres. Odpady wytworzone (z wyłączeniem odpadów komunalnych) w tonach na 1 km² według subregionów województwa śląskiego w 2016 roku.

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Odpady niebezpieczne i inne niż niebezpieczne z wyłączeniem odpadów komunalnych wytworzone w 271 zakładach na terenie województwa stanowiły 26,3% ilości odpadów wytworzonych w kraju, tj. 33780,1 tys. t – o 13,9% mniej niż w 2014 r.

Głównym źródłem odpadów w 2016 r. były, podobnie jak w latach poprzednich, jednostki należące do sekcji górnictwo i wydobywanie (76,9% odpadów wytworzonych w województwie o 0,1% więcej niż w 2014 r.), zakłady przetwórstwa przemysłowego (14,3% - wzrost o 0,4 %) i zakłady prowadzące działalność w zakresie wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze układów klimatyzacyjnych (7,4% - spadek o 0,9%).

Wśród odpadów wytworzonych w 2016 r. przeważały odpady powstające przy płukaniu i oczyszczaniu kopalin, stanowiące 70,8% odpadów wytworzonych. Duży odsetek odpadów wytworzonych stanowiły również:

- zużle z procesów wytapiania – 7,4%,
- odpady z flotacyjnego wzbogacania węgla – 4,1%,
- mieszaniny popiołów lotnych i odpadów stałych z wapniowych metod odsiarczania gazów odlotowych – 2,8%,
- popioły lotne z węgla – 2,4%.

Z ogólnej ilości wytworzonych w 2016 r. odpadów, wytwórcy odpadów poddali odzyskowi we własnym zakresie 41,4% wytworzonych odpadów, 49,1% przekazali innym odbiorcom, 8,5% unieszkodliwili we własnym zakresie, a pozostałe 1,0% zmagazynowali czasowo.

W ciągu 2016 r. w zakładach zlokalizowanych na terenie województwa śląskiego rekultywacji poddano 8,0 ha terenów składowania odpadów, tj. o 19,3 ha mniej niż w 2014 r. Niezrekultywowana powierzchnia składowania odpadów zajmowała w końcu 2016 r 1611,7 ha.

W przekroju terytorialnym według powiatów, największy udział w ilości wytworzonych odpadów przemysłowych w 2016 r. miały: powiat pszczyński – 5912,8 tys. t, powiat mikołowski – 4015,9 tys. t, Dąbrowa Górnicza – 3069,6 tys. t, Jastrzębie Zdrój – 3066,7 tys. t, powiat gliwicki – 2456,6 tys. t i Rybnik – 2392,8 tys. t. Odpady wytworzone w wymienionych powiatach i miastach na prawach powiatu stanowiły prawie 62% odpadów wytworzonych w województwie.

W końcu 2016 r. ilość odpadów nagromadzonych na składowiskach własnych zakładów wyniosła 475572,7 tys. t (27,8% odpadów nagromadzonych w kraju), tj. mniej o 6,9% w porównaniu z 2014 r. Największą ilość odpadów dotychczas składowanych na składowiskach własnych zgromadziły jednostki prowadzące działalność w zakresie górnictwa i wydobywania (83,8% odpadów nagromadzonych na terenie województwa – mniej niż w 2014 r. o 1,7 p. proc.). Ponad 94% nagromadzonych odpadów znajdowało się w powiatach: gliwickim, wodzisławskim, mikołowskim i rybnickim oraz w miastach na prawach powiatu: Jastrzębie-Zdrój, Gliwice, Ruda Śląska i Jaworzno. Na 1 km² powierzchni ww. terenów przypadało od 65,6 tys. t (w powiecie rybnickim) do 1591,8 tys. t (w Jastrzębiu-Zdroju) odpadów dotychczas składowanych na składowiskach własnych zakładów, przy przeciętnej dla województwa 38,6 tys. t odpadów nagromadzonych na 1 km² powierzchni (dla Polski – 5,5 tys. t na 1 km²).

W przekroju terytorialnym według podregionów, największa ilość odpadów wytworzonych (z wyłączeniem odpadów komunalnych) w ciągu 2016 r. przypadała na podregion tyski (35,3% wszystkich wytworzonych odpadów w województwie) i rybnicki (20,3%). Pod względem ilości odpadów dotychczas nagromadzonych w obiektach własnych (składowiska, obiekty unieszkodliwiania odpadów wydobywczych) zakładów według stanu w końcu roku dominowały podregiony gliwicki (43,0% ogółu odpadów dotychczas składowanych) i rybnicki (40,2%).

Drugą grupę, obok odpadów przemysłowych, stanowią odpady komunalne. W 2016 r. w województwie śląskim z gospodarstw domowych, handlu, małego biznesu, biur i instytucji oraz usług komunalnych zebrano 1618,4 tys. t odpadów komunalnych, tj. więcej niż w 2014 r. o 4,3%. Z gospodarstw domowych pochodziło 83,7% zebranych w 2016 r. odpadów – 1354,3 tys. t (o 5,0% więcej niż w 2014 r.). Odpady z handlu, małego biznesu, biur i instytucji stanowiły 14,1%, a usługi komunalne 2,3% zebranych odpadów komunalnych.

Większość zebranych odpadów stanowiły odpady zmieszane (w 2016 r. – 65,3%, w 2014 r. – 76,5%). Na 1 mieszkańca województwa śląskiego w 2016 r. przypadało 354,6 kg zebranych odpadów komunalnych ogółem, natomiast ilość zebranych odpadów komunalnych zmieszanych (bez wyselekcjonowanych) ukształtowała się na poziomie 231,4 kg.

Ilość odpadów zebranych selektywnie w 2016 r. wzrosła o 54,1% w porównaniu z 2014 r. i wyniosła 562,1 tys. t., tj. 34,7% zebranych odpadów komunalnych (w 2014 r. – 23,5%). Z gospodarstw domowych pochodziło 89,0% odpadów zebranych selektywnie (89,9% w 2014 r.).

W końcu 2016 r. w województwie śląskim funkcjonowało 21 czynnych składowisk o łącznej powierzchni 141,7 ha, na które trafiło 43,5% zebranych odpadów (w 2014 r. – 63,2%). Recyklingowi innemu niż organiczny poddano 34,2% odpadów, a 18,9% skierowano do biologicznych procesów przetwarzania (kompostowania lub fermentacji).

Według stanu w końcu 2016 roku na obszarze województwa śląskiego odnotowano 312 dzikich wysypisk (w miastach 222, na wsi 90), stanowiły one 15,9% dzikich wysypisk w kraju. Na obszarach wiejskich regionu było zlokalizowanych zaledwie 6,4% wysypisk. Najwięcej dzikich wysypisk stwierdzono w subregionie centralnym – 222 (miasto: 208, wieś: 14). W subregionie północnym 68 (miasto: 7, wieś: 61), południowym 13 (miasto: 1, wieś: 12), a najmniej w subregionie zachodnim – 9 (miasto: 6, wieś: 3).

W miastach województwa śląskiego odnotowano 207 oczyszczalni (przemysłowych i komunalnych), a na wsi 140. Najwięcej oczyszczalni było zlokalizowanych w subregionie centralnym (miasto: 149, wieś: 62) następnie w południowym (miasto: 26, wieś: 30), północnym (miasto: 12, wieś: 39) a najmniej w zachodnim (miasto: 20, wieś: 9). Aż 86,6% ludności z subregionu centralnego korzystała z oczyszczalni ścieków, 74,9% z subregionu południowego, 72,0% zachodniego i 67,7% z północnego.

Najwięcej ludności korzystającej z oczyszczalni odnotowano w miastach regionu – 91,0%. W każdym z 4 subregionów ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w miastach stanowiła odpowiednio ponad połowę mieszkańców: centralny 92,0%, południowy 93,5%, północny 89,0% i zachodni 85,5%. Sytuacja ta kształtowała się znacznie słabiej na obszarach wiejskich województwa śląskiego: zachodni 28,5%, północny 38,7%, centralny 48,3%, południowy 56,8% (przy średniej wojewódzkiej wynoszącej 46,2% dla obszarów wiejskich).

W przypadku oczyszczalni przemysłowych, w województwie śląskim było najwięcej zlokalizowanych oczyszczalni mechanicznych (miasto: 68, wieś: 0), następnie biologicznych (miasto: 36, wieś: 16) oraz chemicznych (miasto: 18, wieś: 5). Najmniej w regionie usytuowanych było oczyszczalni z podwyższonym usuwaniem biogenów (miasto: 1, wieś: 1). Powyższe rodzaje oczyszczalni dominowały w większości w miastach subregionu centralnego.

Wnioski

Odpady komunalne:

Na podstawie danych źródłowych prognozuje się, dalszy wzrost odpadów komunalnych przypadających na 1 km², zarówno w miastach jak i obszarach wiejskich.

W oparciu o prognozy zawarte w wojewódzkim programie gospodarki odpadami wskazać należy, że:

- nie będą występowały istotne (radykalne) zmiany ilości i składu wytwarzanych odpadów komunalnych,
- następować będzie wzrost wskaźników ilościowych wytwarzania odpadów komunalnych; wzrost ten kształtował się będzie na poziomie 5% w okresach 5-cio letnich, a po roku 2025 – 5 % w okresach 10-cio letnich,
- wzrost poziomu selektywnego zbierania odpadów spowoduje zmiany ilości i składu odpadów niesegregowanych, zmniejszy się w nich głównie zawartość papieru, tworzyw sztucznych, szkła i metali.

Przyjmując założenia dotyczące przewidywanych zmian w masie i jakości wytwarzanych odpadów komunalnych do 2022 roku oraz docelowo do 2030 roku – należy oczekiwać niewielkiego wzrostu masy wytwarzanych odpadów w województwie śląskim z poziomu 1 516,5 tys. Mg (bez odpadów komunalnych budowlanych i rozbiórkowych) w 2016 r. do 1 552,1 tys. Mg w 2022 r., 1 547,2 tys. Mg w 2028 roku i 1 562,7 tys. Mg w roku 2030.

Odpady inne:

Odnosnie odpadów pochodzących z sektora gospodarczego, na podstawie danych zawartych w wojewódzkim programie gospodarowania odpadami przewiduje się, że w latach 2018-2022 nastąpi stabilny wzrost masy wytwarzanych odpadów. Prognozuje się wzrost masy odpadów innych niż niebezpieczne o 1% w stosunku do roku poprzedniego oraz o 0,5% dla odpadów niebezpiecznych. W 2022 r. na terenie województwa śląskiego prawdopodobnie powstanie niecałe 53 mln Mg odpadów, z czego ok. 400 tys. Mg będą stanowiły odpady niebezpieczne. Do 2022 r. można spodziewać się niewielkiego wzrostu ilości odpadów z sektora gospodarczego, poddanych procesom odzysku i unieszkodliwiania przy jednoczesnym ograniczeniu ilości odpadów podlegających składowaniu na składowiskach w sposób celowo zaprojektowany.

Do pozytywnych tendencji w zakresie gospodarki odpadami, mających wpływ na stan środowiska naturalnego, należy w porównaniu z 2014 r. zaliczyć:

- zmniejszenie ilości odpadów (z wyłączeniem komunalnych) wytworzonych o 13,9%,
- zmniejszenie ilości odpadów (z wyłączeniem komunalnych) nagromadzonych w obiektach własnych o 6,9%,
- zwiększenie ilości odpadów komunalnych zebranych selektywnie i wysegregowanych z frakcji suchej o 54,1%.

W zakresie korzystania z oczyszczalni ścieków, biorąc pod uwagę realizowane oraz planowane inwestycje w sieć komunalną, zwłaszcza terenów miejskich, prognozuje się dalszy wzrost ludności korzystających z oczyszczalni ścieków w regionie śląskim.

Podstawowym celem strategicznym w gospodarce odpadami jest obecnie „Gospodarka o obiegu zamkniętym”. Działania, które należy wdrożyć dla potrzeb powtórnego wykorzystania odpadów, ograniczając tym samym zużycie surowców, to:

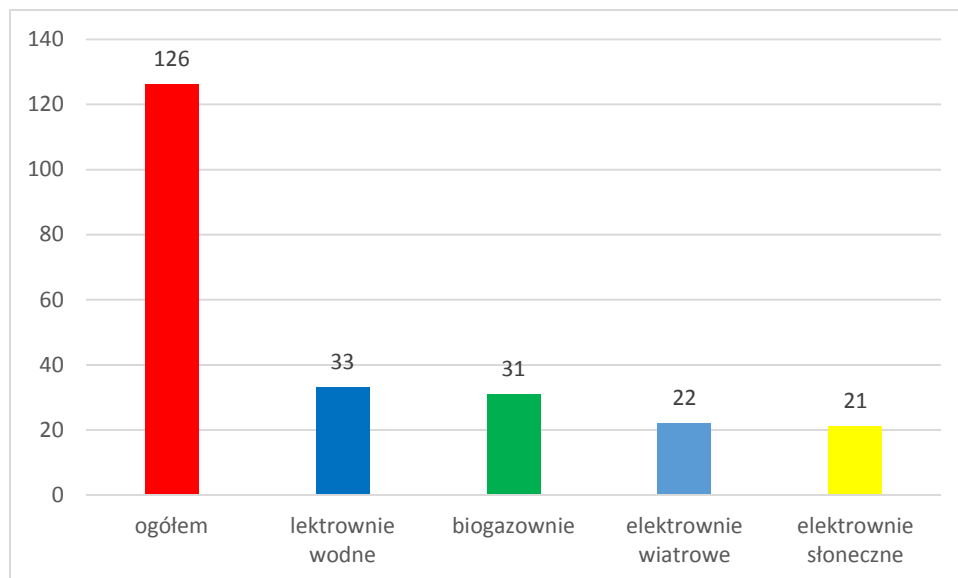
- wdrażanie technologii pozwalających na produkcję „niskoemisyjną” – bezodpadową, promowanie ponownego użycia sprzętów poprzez tworzenie sieci napraw i ponownego użycia, organizowanie akcji wymiany i sprzedaży używanych sprzętów, prowadzenie odpowiednich stron informacyjnych,
- zapobieganie powstawaniu odpadów niebezpiecznych (np. z uwagi na wyższe zużycie produktów chemicznych typu środki ochrony roślin, farby, lakiery, preparaty stosowane w gospodarstwach rolnych), m.in. poprzez edukację i promowanie produktów „ekooznakowanych”,
- promowanie działań związanych z zapobieganiem powstawania odpadów w rolnictwie lub turystyce.

Zasoby odnawialnych źródeł energii i możliwości ich wykorzystania

Odnawialne źródła energii (OZE) to źródła wykorzystujące w procesie przetwarzania energię wiatru, promieniowania słonecznego, geotermalną, fal, prądów morskich, wodną oraz energię pozyskiwaną z biomasy i biogazu. Źródła te stanowią alternatywę dla konwencjonalnych, nieodnawialnych nośników energii, wpływając mniej szkodliwie na środowisko (szczególnie poprzez ograniczenie emisji zanieczyszczeń do wód i powietrza) i cechują się przy tym praktycznie niewyczerpalnością. Według rejestru Urzędu Regulacji Energetyki w województwie śląskim na koniec 2014 roku znajdowało się 126 instalacji OZE wytwórców

posiadających koncesję na produkcję energii. Najliczniej reprezentowane, to elektrownie wodne (33 obiekty), biogazownie (31 obiektów), elektrownie wiatrowe (22 obiekty) oraz elektrownie słoneczne (21 obiektów).

Wykres. Liczba zarejestrowanych instalacji OZE na koniec 2014r.

Źródło: Urzędu Regulacji Energetyki

Na terenie województwa śląskiego występują przeciętne w skali Polski możliwości wytwarzania energii wyłącznie ze źródeł odnawialnych, za wyjątkiem energii biomasy, której potencjał na terenie województwa śląskiego można uznać za duży oraz biogazu z odpadów i osadów ściekowych.

Potencjał województwa w zakresie energii pochodzącej z biomasy został oszacowany przy uwzględnieniu, że biomasa będzie pochodzić z produkcji słomy, upraw energetycznych, pielęgnacji sadów oraz przycinki corocznej drzew przydrożnych, a także produkcji leśnej, łąk nie użytkowanych jako pastwiska i innych źródeł, o ile takie występują. Źródłem biogazu mogą być: oczyszczalnie ścieków, składowiska odpadów (na których deponowane jest powyżej 50 Mg na dobę) i gospodarstwa rolne (hodowle trzody chlewnej, bydła i drobiu). Z uwagi na ilość wytwarzanych ścieków, województwo śląskie posiada jeden z największych w Polsce potencjałów produkcji biogazu z osadów ściekowych (obok województwa mazowieckiego). Potencjał ten oszacowano w roku 2010 na 317 TJ (88 GWh). Pod względem ilości energii elektrycznej wytwarzanej z biogazu (6800 MW) województwo śląskie plasuje się na pierwszym miejscu w Polsce (dane URE na dzień 31.12.2014). W województwie śląskim instalacje do pozyskiwania energii z biogazu funkcjonują obecnie w 17 oczyszczalniach ścieków i 16 składowiskach odpadów. Tylko w przypadku największych wysypisk (składowiska w gminach Poczesna i Knurów) wielkość produkcji energii elektrycznej ma znaczenie ponadlokalne. Potencjalne możliwości realizacji instalacji do odzyskiwania biogazu istnieją także na innych składowiskach o dobowej ilości deponowanych odpadów powyżej 50 Mg oraz w oczyszczalniach o przepustowości powyżej 8000 – 10000m³/dobę. Do grupy gmin, które charakteryzują się najbardziej korzystnymi warunkami do rozwoju biogazowni rolniczych (grupa A) zaliczono te gminy, na terenie których występuje pogłowie

podstawowych gatunków zwierząt gospodarskich w ilości ponad 2 000 SD. Z uwagi na niewielką rozciągłość geograficzną województwa śląskiego zróżnicowanie warunków solarnych na terenie województwa mieści się w granicach 10%. Różnice spowodowane są głównie odmiennymi warunkami lokalnymi: wysokością nad poziomem morza, charakterystyką zachmurzenia, przejrzystością atmosfery itp. Najlepszymi warunkami do wykorzystania energii słonecznej charakteryzują się południowo-zachodnie krańce województwa (powiaty raciborski, cieszyński i wodzisławski) gdzie roczna wartość sumy energii przekracza 185 kWh/m²/rok dla energii elektrycznej produkowanej przez moduły fotowoltaiczne i odpowiednio 1,85 GJ/m²/rok dla energii cieplnej produkowanej w ciepłych kolektorach słonecznych.

Potencjał teoretyczny energii wód powierzchniowych (głównie zasoby dużej energetyki wodnej) szacuje się dla województwa śląskiego na ok. 460 GWh/rok. Stanowi to zaledwie 2% łącznych zasobów teoretycznych kraju. Na potencjał techniczny — znacznie mniejszy od teoretycznego, bo wiążący się z wieloma ograniczeniami i stratami — składa się: produkcja energii elektrycznej w dwóch dużych przepływowych elektrowniach wodnych, w 21 istniejących małych elektrowniach wodnych oraz możliwy do uzyskania potencjał techniczny energii ze 142 potencjalnych małych elektrowni wodnych (MEW). Łączny potencjał techniczny zasobów hydroenergetycznych województwa śląskiego szacowany jest na 101,17 GWh/rok i stanowi to ok. 22% potencjału teoretycznego. Dobre warunki dla rozwoju MEW występują w górskich powiatach na południu województwa (powiaty: żywiecki, Bielsko-Biała oraz bielski i cieszyński), a także w powiatach centralnej części województwa (szczególnie powiat gliwicki). Przegląd potencjału i natężenia przepływu w ciekach powierzchniowych oraz lokalizacja zbiorników występujących na obszarze województwa śląskiego wskazują, że na terenie tym możliwości dużej energetyki wodnej zostały wyczerpane. Należy zatem skoncentrować uwagę na perspektywach energetycznego wykorzystania małych cieków wodnych.

Na podstawie pomiarów prędkości wiatru dokonanych przez IMGW dla większości obszaru województwa śląskiego warunki wykorzystania energii wiatru określono jako mało korzystnego, a tylko południowej części regionu — jako korzystne. Analiza potencjału teoretycznego i technicznego województwa pod względem warunków wiatrowych stanowi podstawę delimitacji obszarów o najkorzystniejszych warunkach dla potencjalnego wykorzystania energii wiatru (strefa A) dla trzech wysokości gondoli siłowych: 18 m n.p.t. (gm. Koszarawa i Jeleśnia), 40 m n.p.t. (gm. Koszarawa i Jeleśnia) oraz 60 m n.p.t. (gm. Koszarawa, Jeleśnia, Olsztyn). Nieco gorszy potencjał techniczny (strefa B) zidentyfikowany został na większym obszarze województwa.

Warunki hydrogeotermalne obszarów perspektywicznych dla rozwoju energetyki geotermalnej (w tym potencjał teoretyczny i techniczny) w obrębie głównych jednostek geologicznych województwa śląskiego są zróżnicowane. Najlepsze warunki dla wykorzystania energii geotermalnej (kategoria A potencjału geotermicznego, wyrażonego wartością maksymalnej mocy termicznej potencjału technicznego, o wartości ponad 2 MW) występują w powiatach północno-wschodniej części województwa. Dotyczy to potencjału zbiornika jurajskiego i triasowego w powiatach częstochowskim i Częstochowa, zawierciańskim i myszkowskim. Potencjał mocy termicznej w interwale wartości od powyżej 1 do 2 MW (kategoria B) w odniesieniu do zbiornika triasowego dotyczy następujących powiatów w porządku malejących wartości: lublinieckiego, tarnogórskiego, Bytomia, Siemianowic Śląskich i Piekar

Śląskich, a w odniesieniu do zbiornika jurajskiego — jedynie powiatu kłobuckiego. W obrębie poszczególnych powiatów — niezależnie od zdiagnozowanej kategorii — warunki hydrogeotermalne mogą się różnić w sposób istotny, czego przyczyn należy upatrywać zarówno w zmianach porowatości i przepuszczalności utworów zbiornika jak i zmianach jego głębokości.

Wnioski

Na terenie województwa śląskiego występują przeciętne w skali Polski możliwości wytwarzania energii wyłącznie z odnawialnych źródeł energii, za wyjątkiem energii z biomasy oraz z odpadów czy osadów ściekowych, których potencjał na terenie województwa można uznać za duży.

Najliczniej reprezentowanymi instalacjami odnawialnych źródeł energii na terenie województwa są: elektrownie wodne, biogazownie, elektrownie wiatrowe oraz elektrownie słoneczne.

Źródła biomasy do produkcji energii elektrycznej należy upatrywać w: produkcji słomy, uprawach energetycznych, pielęgnacji sadów czy łąkach nieużytkowanych jako pastwiska oraz lasach. Natomiast źródłem biogazu mogą być: oczyszczalnie ścieków, składowiska odpadów czy gospodarstwa rolne, w których prowadzona jest hodowla trzody chlewnej, bydła lub drobiu.

Na chwilę obecną, województwo śląskie plasuje się na pierwszym miejscu w kraju jeśli chodzi o ilość wytwarzanej energii elektrycznej z biogazu, którego źródłem są przede wszystkim osady ściekowe. Biorąc pod uwagę tempo rozwoju społeczeństwa, tendencja ta będzie się utrzymywała na przestrzeni kolejnych lat.

Jeśli chodzi o możliwości wytwarzania energii pochodzącej z elektrowni wodnych, to należy podkreślić, że z uwagi na wyczerpanie potencjału dużej energetyki wodnej, należałoby skupić się na perspektywach energetycznego wykorzystania małych cieków wodnych jako źródła zasilania dla małych elektrowni wodnych, dla których tworzenia szczególnie korzystne warunki występują w południowej oraz centralnej części naszego województwa.

Energetyka wiatrowa, ze względu na niezbyt zadowalające efekty prowadzonych pomiarów prędkości wiatru przez IMGW dla większości obszarów województwa śląskiego, jest raczej niszowym źródłem wykorzystywanym do pozyskiwania energii.

W odniesieniu do wykorzystania energii geotermalnej, najlepsze warunki występują w powiatach północno-wschodniej części województwa, dotyczy to potencjału zbiornika jurajskiego i triasowego.

1.2.6. Zasoby środowiskowe na OW i zagospodarowanie przestrzenne

Uwarunkowania środowiskowe rozwoju obszarów wiejskich województwa śląskiego

Ogólna charakterystyka budowy geologicznej i rzeźby terenu wraz z opisem degradacji powierzchni ziemi

Województwo śląskie rozciąga się na obszarze kilku odmiennie wykształconych, wgłębnich jednostek budowy geologicznej. W strefie przypowierzchniowej litosfery najstarszą jednostką jest niecka górnośląska, którą budują karbońskie piaskowce, mułowce i iłowce z licznymi pokładami węgla kamiennego. Od wschodu i północy nieckę górnośląską otaczają łagodnie

nachylone serie triasowych i jurajskich piaskowców, wapieni, dolomitów, iłów i margli budujących monoklinę śląsko-krakowską, która przechodzi w nieckę miechowską, wypełnioną utworami kredy. Południową część regionu tworzą jednostki powstałe w czasie alpejskich ruchów górotwórczych — Karpaty Zewnętrzne (zbudowane ze sfałdowanych fliszowych łupków, piaskowców i zlepieńców), na których przedpolu uformowało się zapadlisko przedkarpackie (wypełnione głównie iłami, a także piaskami).

Pokrywę powierzchniową, spod której niejednokrotnie wyłaniają się starsze skały, tworzą czwartorzędowe utwory lodowcowe, wodnolodowcowe, rzeczne i eoliczne. Podłoże skalne zawiera liczne kopaliny nadające się do gospodarczego wykorzystania. W 2013 r. na zasoby kopalin województwa składało się 200 złóż eksploatowanych, 318 udokumentowanych wstępnie lub szczegółowo oraz 234 zaniechane. Ukształtowanie terenu w regionie — podobnie jak w całej Polsce — cechuje charakterystyczny pasowy układ rzeźby terenu. Równoleżnikowo rozciągają się tu na północy i w centralnej części województwa — Wyżyna Śląsko-Małopolska o rzeźbie krawędziowej i zrębowej, a na południu — zapadliskowe Kotliny Podkarpackie i młode góry fałdowe — Karpaty. Cechy krajobrazu nizinnego posiada Dolina Małej Panwi, wcinająca się klinem od zachodu w Wyżynę Śląską.

Do najważniejszych zmian degradujących powierzchnię ziemi regionu należą: zajmowanie terenów o naturalnej rzeźbie na potrzeby osadnictwa, infrastruktury i przemysłu oraz usług, przekształcanie powierzchni ziemi wskutek podziemnej i powierzchniowej eksploatacji zasobów naturalnych, zajmowanie powierzchni pod składowanie odpadów komunalnych i przemysłowych, zanieczyszczenie gleby imisjami przemysłowymi, przekształcanie i erozja gleby na terenach użytkowanych rolniczo i leśnych. Zagrożenie wystąpieniem osuwisk dotyczy głównie obszaru Karpat oraz Pogórza Karpackiego, a w mniejszym stopniu pasa wyżyn (Płaskowyżu Rybnickiego, Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej).

Wnioski

Województwo śląskie rozciąga się na obszarze kilku odmiennie wykształconych, wglębnych jednostek budowy geologicznej, a jego podłoże skalne zawiera liczne kopaliny nadające się do gospodarczego wykorzystania. Jest to zarówno atut jak i źródło zmian degradacyjnych terenu województwa, z którym wiąże się m. in. zajmowanie naturalnych terenów na potrzeby osadnictwa, infrastruktury czy przemysłu, a co za tym idzie, zmiany związane m. in. ze składowaniem odpadów, zarówno komunalnych jak i przemysłowych.

Wody powierzchniowe

Zasoby wód powierzchniowych województwa śląskiego charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem, co wynika z położenia regionu w obszarze o urozmaiconej budowie geologicznej, rzeźbie terenu, warunkach klimatycznych, a także jest spowodowane skutkami działalności człowieka. Województwo śląskie położone jest w obszarze 3 dorzeczy: Wisły i Odry, należących do zlewiska Morza Bałtyckiego (99,8% powierzchni województwa), oraz Dunaju w zlewisku Morza Czarnego (0,2%). Na obszarze województwa śląskiego rozciągają się fragmenty 7 regionów wodnych: Czadeczki, Górnej Wisły, Małej Wisły, Środkowej Wisły, Górnej Odry, Środkowej Odry oraz Warty. Położenie województwa w strefie wododziałowej powoduje, iż zasoby wodne województwa są stosunkowo skąpe — średnie roczne zasoby wód powierzchniowych, przypadające na jednego mieszkańca województwa, są czterokrotnie niższe od średniej europejskiej, niemal o $\frac{1}{3}$ niższe od średniej krajowej i wynoszą zaledwie 1135 m³/rok. Ponadto tylko niewielka część tych skromnych zasobów wodnych nadaje się

do gospodarczego wykorzystania, ponieważ są one znacznie zanieczyszczone. Oprócz zasobów wód płynących istotne znaczenie posiada retencja powierzchniowa w postaci zbiorników wodnych. Liczba naturalnych zbiorników wodnych w regionie jest niewielka, co wynika głównie z cech rzeźby i litologii podłoża terenu. Cechą wyróżniającą województwo na tle kraju jest natomiast duża liczba antropogenicznych zbiorników wodnych (kilka tysięcy), powstałych w wyniku świadomych i celowych, jak też niezamierzonych działań człowieka.

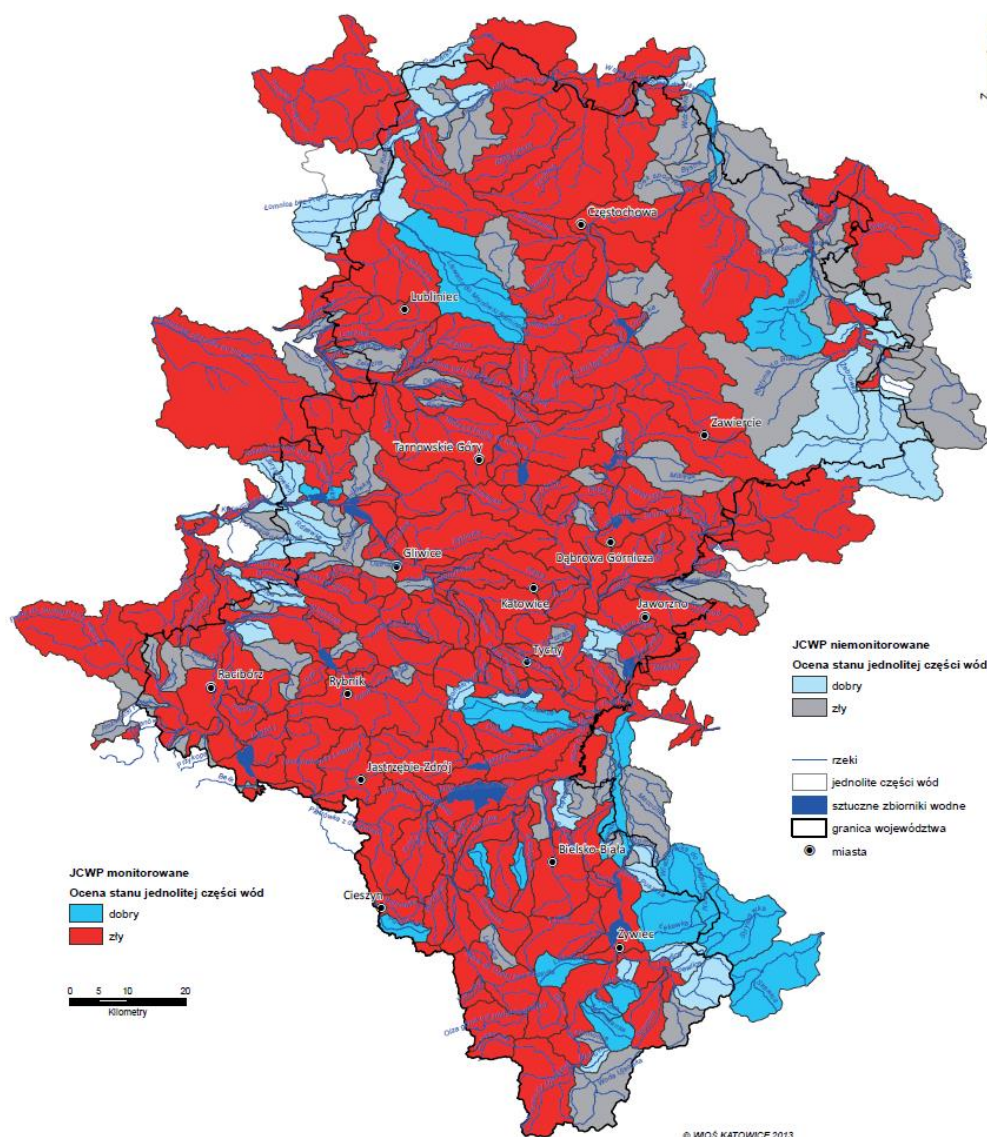
Ocena jakości wód powierzchniowych wykonana przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Katowicach (WIOŚ) dla okresu 2010 — 2012 w odniesieniu do 127 badanych jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP) wykazała dobry stan wód jedynie w 2 JCWP (1,6%), a dla pozostałych 125 JCWP (98,4%) stan wód oceniono jako zły. Ocena wszystkich 281 JCWP wyodrębnionych w granicach województwa śląskiego, w tym 121, które nie były badane przez WIOŚ w Katowicach, wykazała dobry stan wód dla 17% JCWP, a zły — dla pozostałych 83%. Z badań monitoringu geochemicznego osadów rzek i jezior dla lat 2010 — 2012 wynika, że w okresie tym najbardziej zanieczyszczone były osady rzek centralnej części województwa śląskiego oraz osady górnej Odry. Osady rzek południowej i północnej części województwa są generalnie czyste lub mało zanieczyszczone.

Z danych zawartych w opracowaniu „Stan środowiska w województwie śląskim w 2016 r.” sporządzonym przez WIOŚ wynika, że:

- na podstawie badań prowadzonych w 2016 r. klasyfikację stanu/potencjału ekologicznego wykonano dla 85 JCWP, w tym 61 w dorzeczu Wisły, 23 w dorzeczu Odry i 1 w dorzeczu Dunaju. Klasyfikacja stanu/potencjału ekologicznego wykazała: dobry stan 4 JCWP, dobry potencjał 3 JCWP, umiarkowany stan 28 JCWP, umiarkowany potencjał 19 JCWP, słaby stan 9 JCWP, słaby potencjał 14 JCWP, zły stan 4 JCWP, zły potencjał 4 JCWP. Spośród 85 JCWP badanych w 2016 r. 8% oceniono w stanie/potencjale dobrym, natomiast aż 92% w stanie/potencjale umiarkowanym, słabym lub złym.
- klasyfikację stanu chemicznego w 2016 r. wykonano dla 75 JCWP. Wyniki klasyfikacji wykazały dobry stan chemiczny w 8 JCWP, w tym 2 w dorzeczu Wisły i 6 w dorzeczu Odry. W pozostałych 67 JCWP, w tym 35 w dorzeczu Wisły, 31 w dorzeczu Odry i 1 w dorzeczu Dunaju, oceniane stężenia badanych substancji chemicznych przekraczały określone dla nich środowiskowe normy jakości.

Reasumując, na podstawie badań prowadzonych w 2016 roku wykonanie oceny stanu wód było możliwe dla 104 JCWP. Wszystkie oceniono w stanie złym. O złym stanie wód w 78 JCWP zdecydował umiarkowany, słaby lub zły stan/potencjał ekologiczny, a dodatkowo w 43 z nich także stan chemiczny poniżej dobrego. O ocenie pozostałych 26 JCWP zdecydowała ocena stanu chemicznego poniżej dobrego.

Mapa. Ocena stanu JCWP monitorowanych i niemonitorowanych w województwie śląskim w latach 2010 — 2012

Źródło: Raport o stanie środowiska w 2012 roku w województwie śląskim (WIOŚ Katowice, 2013).

Wnioski

Z uwagi na położenie województwa śląskiego, w obszarze o urozmaiconej budowie geologicznej oraz urozmaiconych warunkach klimatycznych, zasób wód powierzchniowych województwa charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem. Dodatkowo, jego położenie w strefie wododziałowej skutkuje tym, że zasoby wodne tego terenu są raczej skąpe – średnie roczne zasoby wód powierzchniowych, przypadające na jednego mieszkańca województwa są czterokrotnie niższe od średniej europejskiej i niemal o 1/3 niższe od średniej krajowej.

Tylko niewielka część tych pokładów nadaje się do gospodarczego wykorzystania, z uwagi na ich znaczne zanieczyszczenie. Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy, są bieżące badania prowadzone przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Katowicach, które

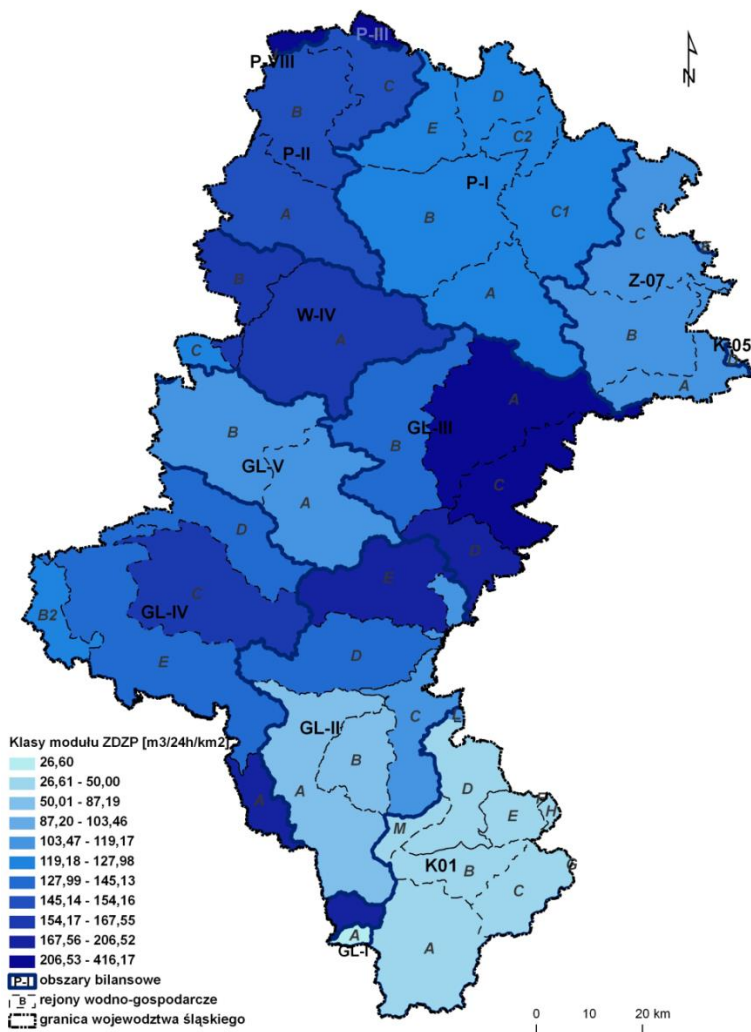
wskazują na ogrom problemu jakim jest znaczący stopień zanieczyszczenia wód powierzchniowych województwa, ze szczególnym naciskiem na jego centralne regiony.

Pewną formą próby radzenia sobie województwa z istniejącym problemem niedoboru wody, są świadome i celowe działania, zmierzające do systematycznego tworzenia antropogenicznych zbiorników wodnych.

Wody podziemne

Wielkość zasobów wód podziemnych na obszarze województwa jest zróżnicowana przestrzennie i uwarunkowana czynnikami naturalnymi, przede wszystkim hydrogeologicznymi i meteorologicznymi, lecz także antropogenicznymi. Użytkowe wody podziemne występują w utworach czwartorzędu, paleogenu i neogenu, kredy, jury, triasu, karbonu i dewonu oraz podrzędnie permu. Ogółem stan zasobów eksploatacyjnych zwykłych wód podziemnych w województwie śląskim na koniec 2012 r. wynosił 106 498,68 m³/h (5,4% zasobów krajowych, a więc nieco poniżej średniej krajowej), a przyrost zasobów w 2012 r. w porównaniu do roku poprzedniego osiągnął wielkość 719,39 m³/h. Największą część stanowiły zasoby wód z utworów starszych niż kredowe. Zasoby zwykłych wód podziemnych dostępne do zagospodarowania (ZDZP) w województwie śląskim kształtowały się na koniec 2013 r. na poziomie ok. 1 763 978 m³/24h (4,8% zasobów krajowych), co w odniesieniu do jednostki powierzchni (tzw. moduł zasobów) daje średnią wartość zasobów możliwych do zagospodarowania ok. 143 m³/24h/km² (dla kraju — ok. 117 m³/24h/km²).

Mapa. Klasy modułu zasobów wód podziemnych dostępnych do zagospodarowania w województwie śląskim w odniesieniu do rejonów wodno-gospodarczych (stan na 31.12.2013 r.)

Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie danych z Państwowej Służby Hydrogeologicznej.

Wielkość zasobów dyspozycyjnych solanek, wód leczniczych i termalnych w województwie śląskim w 2013 roku wyniosła 428,93 m³/h (1,1% zasobów krajowych), z czego najwięcej stanowiły złoża Goczałkowic-Zdroju (76,9%).

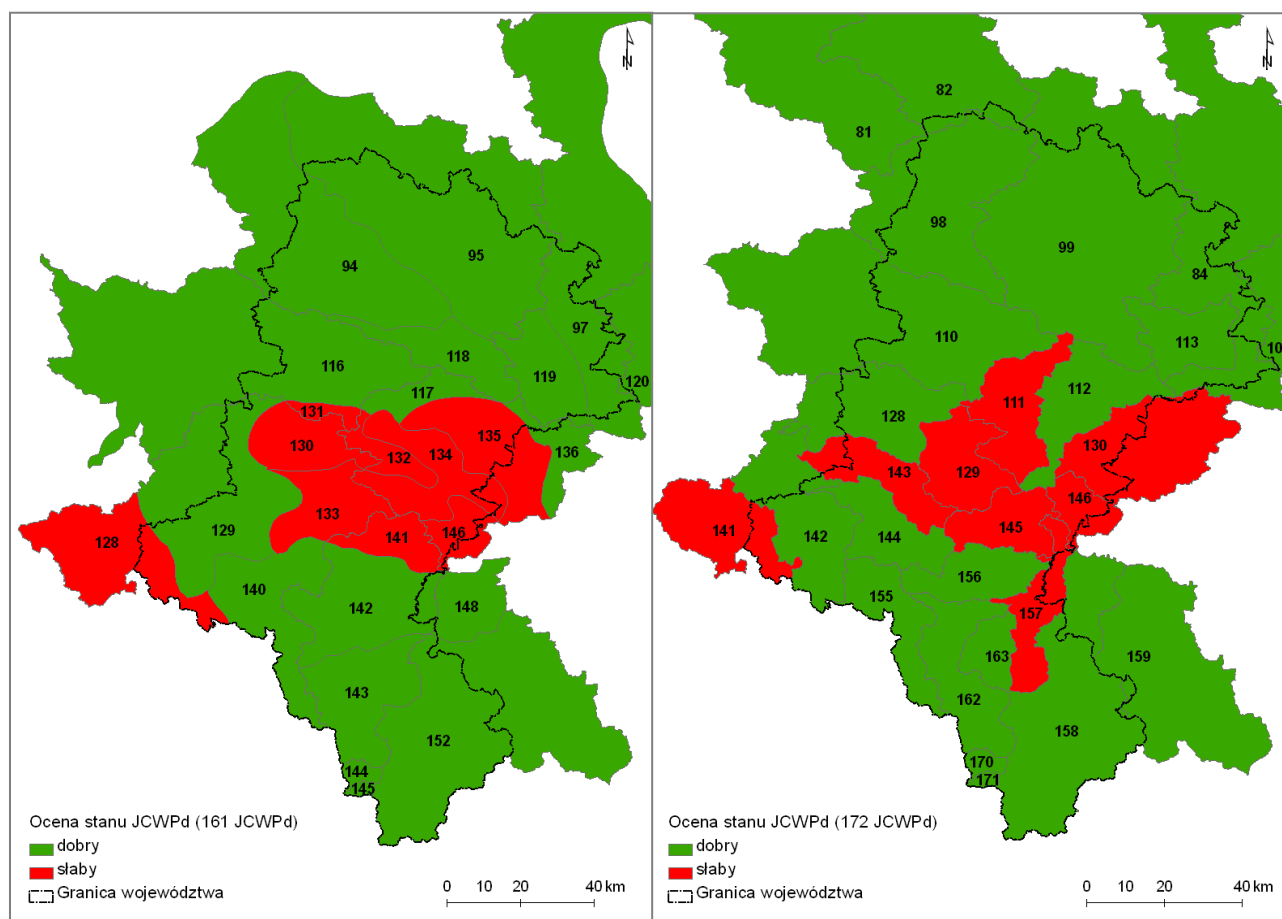
Ze względu na wysoką wodonośność, zasobność i szczególne znaczenie dla zaopatrzenia ludności w wodę pitną w obrębie jednostek hydrogeologicznych w województwie śląskim wydzielono 24 Główne Zbiorniki Wód Podziemnych (GZWP), z czego 8 zawiera się całkowicie w granicach województwa. Najwyższe wartości modułu zasobów dyspozycyjnych GZWP (230–2200 m³/24h/km²) charakterystyczne są dla zbiorników położonych głównie w środkowej części województwa, niższe wartości modułu zasobów (100–220 m³/24h/km²) zostały określone dla zbiorników północnej części województwa oraz dla części zbiorników na południu regionu, a najniższymi wartościami modułu zasobów dyspozycyjnych (do 35 m³/24h/km²) w województwie śląskim charakteryzują się przede wszystkim zbiorniki w południowej części regionu.

Wody podziemne województwa śląskiego poddawane są silnym działaniom antropopresji, co w konsekwencji rzutuje na ogólny stan ilościowy i jakościowy wód. Zgodnie z badaniami

jakości wód podziemnych w województwie śląskim z roku 2012 największą część stanowiły wody zadowalającej jakości — III klasa (52%) oraz wody dobrej jakości — II klasa (29%).

Wyniki oceny stanu jednolitych części wód podziemnych (JCWPd) — wykonanej na podstawie monitoringu stanu ilościowego i chemicznego wód podziemnych z lat 2005 — 2012 wykazały stan dobry w 17 oraz 20 JCWPd, a stan słaby w 9 oraz 8 JCWPd, odpowiednio w podziale na 161 i 172 JCWPd⁸.

Mapa. Ogólna ocena stanu JCWPd w obszarze województwa śląskiego zgodnie z podziałem na 161 i 172 JCWPd w 2012 roku

Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie Raportu o stanie chemicznym oraz ilościowym jednolitych części wód podziemnych w dorzeczeniach w podziale na 161 i 172 JCWPd, stan na rok 2012. (PIG-PIB, Warszawa, 2013).

W roku 2016 monitoring jakości wód podziemnych prowadzony był w oparciu o krajową sieć pomiarową oraz sieć regionalną uzupełniającą badania pod kątem ochrony Głównych Zbiorników Wód Podziemnych wykorzystywanych na terenie województwa śląskiego do celów pitnych.

Badania wód podziemnych w sieci krajowej prowadzone były w ramach monitoringu diagnostycznego stanu chemicznego wód podziemnych w 109 punktach pomiarowych. Monitoringiem objęto 24 JCWPd (wg nowego podziału na 172 jednolite części wód podziemnych JCWPd na terenie kraju). Ocena stanu chemicznego wód wykazała, że w 80 punktach występował dobry stan chemiczny – co stanowiło 73% wszystkich badanych punktów (przeważały wody klasy III, klasa II – 34 punkty, klasa I – 3 punkty). Słaby stan chemiczny

⁸ Wersja podziału JCWPd na 161 części obowiązywała do końca 2014 roku. Nowa wersja podziału na 172 JCWPd obowiązuje od 2015 roku.

stwierdzono w 29 punktach, w tym 24 punkty pomiarowe zaklasyfikowano do klasy IV, natomiast 5 punktów do klasy V – wody złej jakości.

W ramach sieci regionalnej w 2016 r. WIOŚ w Katowicach prowadził uzupełniające badania w 10 jednolitych częściach wód podziemnych (wg nowego podziału na 172 JCWPd na terenie kraju). Stan wód podziemnych w sieci regionalnej oceniony został w 59 punktach. Dobry stan chemiczny (klasa I-III) wystąpił w 54 punktach, tj. w 91% badanych punktów (wody III klasy jakości – 30 punktów pomiarowych, II klasy jakości – 24 punkty pomiarowe). Słaby stan chemiczny stwierdzono w 5 punktach (klasa IV – 7%; 4 punkty pomiarowe, klasa V – 2%; 1 punkt pomiarowy). Wskaźnikami determinującymi ocenę były: azotany oraz potas⁹.

W granicach województwa śląskiego zlokalizowano dotąd obszary o łącznej powierzchni 467,36 km², jako szczególnie narażone na zanieczyszczenia związkami azotu ze źródeł rolniczych, z których odpływ azotu ze źródeł rolniczych do wód należy ograniczyć (OSN). Są to:

- 1) obszar szczególnie narażony w zlewni rzeki Kłodnicy od Toszeckiego Potoku do ujścia o powierzchni 15,67 km²,
- 2) obszar szczególnie narażony w zlewni rzeki Toszeckiego Potoku o powierzchni 21,16 km²,
- 3) obszar szczególnie narażony w zlewni rzeki Kłodnicy od ujścia Bytomki do ujścia Toszeckiego Potoku o powierzchni 15,51 km²,
- 4) obszar szczególnie narażony w zlewni rzeki Psiny oraz Odry od Psiny do Rudy o powierzchni 73,81 km²,
- 5) obszar szczególnie narażony w zlewni rzeki Psiny oraz Odry od Olzy do Łęgonia o powierzchni 81,63 km²,
- 6) obszar szczególnie narażony w zlewni rzeki Bierawki oraz Kłodnicy do Bytomki i Jasienicy o powierzchni 151,72 km²,
- 7) obszar szczególnie narażony w zlewni rzeki Gostyni o powierzchni 17,93 km²,
- 8) obszar szczególnie narażony w zlewni rzeki Bytomki i Dramy o powierzchni 89,93 km²

¹⁰.

Na obszarze województwa stopień podatności wód podziemnych na zanieczyszczenia antropogeniczne jest zróżnicowany. Uzależniony jest on od czynników naturalnych (budowy geologicznej i warunków hydrogeologicznych), jak również od rodzaju zanieczyszczenia, jego ładunku i charakteru ogniska zanieczyszczeń. Generalnie podatność płytkich wód podziemnych na zanieczyszczenia w województwie śląskim jest bardzo duża (wody podatne na większość zanieczyszczeń) i duża (wody podatne na wiele typów zanieczyszczeń). Średnia i niska skala podatności dotyczy wód na niewielkim obszarze – głównie na południe od Rybnika i na zachód od Raciborza.

Wnioski

Wielkość zasobów wód podziemnych na obszarze województwa, jest zróżnicowana przestrzennie i uwarunkowana zarówno czynnikami naturalnymi jak i antropogenicznymi.

⁹ „Stan środowiska w województwie śląskim w 2016 r.” – WIOŚ Katowice, 2017 r.

¹⁰ § 2 ust. 1 Rozporządzenia Nr 2/2017 Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Gliwicach z dnia 7 lutego 2017 r. w sprawie określenia wód powierzchniowych i podziemnych wrażliwych na zanieczyszczenia związkami azotu ze źródeł rolniczych oraz obszarów szczególnie narażonych, z których odpływ azotu ze źródeł rolniczych do tych wód należy ograniczyć.

Ogółem, stan zasobów eksploatacyjnych wód podziemnych wynosi nieco poniżej średniej krajowej, jednakże z uwagi na fakt, że wody podziemne województwa śląskiego poddawane są stale silnym działaniom antropopresji, rzutuje to na ich ogólny niezbyt korzystny stan ilościowy i jakościowy. Taka sytuacja, dotyczy przede wszystkim płytkich wód podziemnych, jako tych, które są najbardziej podatne na działalność człowieka, i można ją odnieść w zasadzie do całego obszaru województwa, z wyłączeniem jedynie jego niewielkiego fragmentu w południowych rejonach.

Gospodarowanie zasobami wodnymi

Gospodarowanie zasobami wodnymi musi uwzględniać zaspokojenie potrzeb ludności i gospodarki w zakresie wystarczającej ilości wody, spełniającej wymagania co do jakości, przy równoczesnej ochronie zasobów wodnych oraz utrzymaniu dla ekosystemów wodnych i od wody zależnych, odpowiadających im warunków środowiskowych.

Spełnienie tych warunków zapewnia odpowiednie planowanie w gospodarce wodnej, uregulowane w ustawie z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne (Dz.U. z 2017 r. poz. 1566 z późn. zm.). Rodzaje dokumentów planistycznych w gospodarowaniu wodami określone zostały w art. 315 tej ustawy. Podstawowymi dokumentami planistycznymi w gospodarowaniu wodami są plany gospodarowania wodami na obszarach dorzeczy (podobnie było na gruncie nieobowiązującej już ustawy Prawo Wodne z dnia 18 lipca 2001 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1121)).

Zgodnie z założeniami Ramowej Dyrektywy Wodnej (RDW) głównym celem jest osiągnięcie dobrego stanu wszystkich wód do 2015 r. Podstawowymi dokumentami planistycznymi według RDW są plany gospodarowania wodami (PGW) na obszarach dorzeczy oraz program wodno-środowiskowy kraju (PWŚK) - odpowiednik programów działań według RDW.

Cele uszczegółowione dla każdej jednolitej części wód zostały zawarte w odpowiednim PGW. Zbiór działań podstawowych i uzupełniających stanowi natomiast trzon PWŚK (aktualnie w obszarze województwa śląskiego proponuje się realizację około 1000 działań dla JCWPd i scalonych części wód powierzchniowych (SCWP)).

Ustalenia zawarte w opisanych dokumentach stanowią podstawę planowania i podejmowania wszelkich decyzji mających wpływ na stan zasobów wodnych.

Zgodnie z zapisami RDW i ustawy Prawo wodne, plany gospodarowania wodami są poddawane przeglądowi i aktualizacji cyklicznie, co 6 lat. Pierwsza aktualizacja tych dokumentów (I aPGW, 2 cykl planistyczny) była prowadzona w latach 2010-2015. Za opracowanie dokumentów odpowiedzialny był Prezes Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej. Po opracowaniu, projekty dokumentów zostały poddane procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko i półrocznym konsultacjom społecznym. W dniu 18 października 2016 r. Rada Ministrów przyjęła **I aktualizację PGW** w formie rozporządzenia. Aktualizacja PGW to nie tylko wypełnienie zapisów RDW i ustawy Prawo wodne, to przede wszystkim dążenie do:

- osiągnięcia lub utrzymania co najmniej dobrego stanu wód i ekosystemów od nich zależnych
- poprawy stanu zasobów wodnych
- poprawy możliwości korzystania z wód
- zmniejszenia presji antropogenicznych i ich wpływu na stan wód
- poprawy ochrony przeciwpowodziowej.

Obecnie trwają prace nad **II aktualizacją Planów Gospodarowania Wodami** (tzw. II aPGW, 3 cykl planistyczny, 2016–2021). Zgodnie z art. 13 RDW Państwa Członkowskie zapewniają opracowanie planów gospodarowania wodami w dorzeczu dla każdego obszaru dorzecza leżącego całkowicie na ich terytorium.

Tabela. Pobór wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności, według źródeł poboru, w województwie śląskim i w kraju w 2016 roku (w hm³)

Wyszczególnienie	Polska	Województwo śląskie
Ogółem	10 581,4	422,9
na cele produkcyjne		
Ogółem	7492,8	98,7
Wody powierzchniowe	7228,7	48,3
Wody podziemne	211,3	21,4
na cele nawodnień w rolnictwie i leśnictwie		
Ogółem	1042,7	64,2
na cele eksploatacji sieci wodociągowej		
Ogółem	2045,9	260,0
Wody powierzchniowe	572,2	156,8
Wody podziemne	1473,8	103,1

Źródło: opracowanie na podstawie opracowania GUS „Ochrona środowiska”.

W 2016 r. na potrzeby gospodarki narodowej i ludności zużyto 371 hm³ wody (łącznie powierzchniowej i podziemnej), tj. o 2,8% mniej niż w 2015 r. Zużycie wody w województwie stanowiło 3,7% zużycia krajowego. Największy udział w zużyciu wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności, podobnie jak w latach poprzednich, miała gospodarka komunalna, czyli eksploatacja sieci wodociągowej – 51,1% (191,3 hm³). Zużycie wody w gospodarce komunalnej w porównaniu z 2014 r. było większe o 0,2%.

Na potrzeby przemysłu przypadała w 2016 r. prawie jedna trzecia (115,8 hm³) całkowitego zużycia wody w województwie, w tym 85,0% wody zostało wykorzystane do produkcji, zużycie wody na potrzeby przemysłu było o 0,3% niższe niż w 2014 r. Spośród powiatów największy udział w zużyciu wody na potrzeby przemysłu w województwie śląskim miały: Jaworzno (16,6%), powiat mikołowski (13,8%), Dąbrowa Górnicza (11,9%) i Rybnik (8,0%).

Woda zużyta przez zakłady produkcyjne oraz na potrzeby ludności wraca do środowiska w postaci ścieków, które są głównym czynnikiem zanieczyszczenia i degradacji zasobów wodnych. W 2016 r. do wód lub do ziemi odprowadzono łącznie 372,5 hm³ ścieków, z czego 371,3 hm³ (co stanowi 99,7%) ścieków wymagających oczyszczania. Województwo śląskie zajmowało pierwszą lokatę pod względem wielkości emisji ścieków wymagających oczyszczania wśród wszystkich województw (17,1% emisji krajowej). W porównaniu z 2014 r. ilość ścieków wymagających oczyszczania wzrosła o 0,9%. Ponad 51% ścieków wymagających oczyszczania zostało odprowadzonych do wód lub do ziemi łącznie z 6 miast na prawach powiatu: Jaworzno, Katowice, Sosnowiec, Bytom, Dąbrowa Górnicza, Zabrze oraz

powiatów bieruńsko – lędzińskiego i wodzisławskiego. Wśród 198 miast w kraju o dużej skali zagrożenia środowiska ze względu na ilość odprowadzonych ścieków znalazło się 36 miast z województwa śląskiego. Ścieki odprowadzone z tych miast stanowiły 14,8% ścieków wymagających oczyszczania odprowadzonych do wód lub do ziemi w kraju i 19,5% ścieków odprowadzonych ze wszystkich miast Polski.

Z ogólnej ilości ścieków przemysłowych i komunalnych wymagających oczyszczania poddano oczyszczaniu 85%, tj. o 3,4% więcej niż w 2014 r. Udział ścieków oczyszczanych z podwyższonym usuwaniem biogenów wyniósł w 2016 r. 38,4% (37,3% w 2014 r.), a oczyszczanych mechanicznie – 38,2% (35,6% w 2014 r.). Ścieki oczyszczane biologicznie stanowiły 4,5% wymagających oczyszczania (spadek o 0,1 p. proc), a oczyszczanych chemicznie – 3,9% (spadek o 0,2 p. proc.).

W 2016 r. w województwie śląskim odprowadzono ogółem 228,7 hm³ ścieków przemysłowych, z czego 219,7 hm³ do wód lub do ziemi, a 9,1 hm³ siecią kanalizacyjną. Emisja ścieków przemysłowych odprowadzonych do wód lub do ziemi zmniejszyła się w porównaniu z 2014 r. o 1,3%. Oczyszczania wymagało 95,5% ścieków przemysłowych (218,5 hm³), z czego procesowi oczyszczania poddano 74,9%, co oznacza wzrost o 5,3 p. proc. w porównaniu z 2014 r. Ponownie zostało wykorzystanych 18,1 hm³ ścieków, w tym najwięcej przez podmioty prowadzące działalność w zakresie przetwórstwa przemysłowego.

W 2016 r. w województwie śląskim odprowadzono do wód 126,8 hm³ wód zasolonych, tj. mniej w porównaniu z 2014 r. o 7,4%. Ilość odprowadzonych do wód w województwie śląskim wód zasolonych stanowiła ponad 68% ogółem tego rodzaju wód odprowadzonych w kraju.

Siecią kanalizacyjną odprowadzono w 2016 r. do wód lub do ziemi 152,9 hm³ ścieków komunalnych (o 3,3% więcej w porównaniu z 2014 r.), przy czym 99,5% pośród nich podlegało oczyszczaniu (o 0,1 p. proc. więcej niż w 2014 r.). Ilość ścieków nieoczyszczonych odprowadzonych siecią kanalizacyjną spadła w porównaniu z 2014 r. o 2,2 %. Z terenów nieskanalizowanych w 2016 r. wywieziono do oczyszczalni lub stacji zlewnych 1,8 hm³ nieczystości ciekłych.

W latach 2014 – 2016 można zauważyć dalszy, w porównaniu z poprzednimi latami, spadek ilości ścieków komunalnych oczyszczanych biologicznie na korzyść ścieków oczyszczanych w oczyszczalniach z podwyższonym usuwaniem biogenów. W 2016 r. ze 152,1 hm³ ścieków komunalnych poddanych oczyszczaniu 93,5% oczyszczono metodą podwyższonego usuwania biogenów, 6,5% biologicznie (w 2014 r. odpowiednio: 93,1 %, 6,9% ze 147,1 hm³).

Wnioski

Do pozytywnych tendencji w zakresie stanu środowiska należy zaliczyć w porównaniu do roku 2014 r.:

- zmniejszenie poboru wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności o 3,3% oraz zużycia wody o 2,8%, w tym na potrzeby przemysłu o 0,3%,
- zmniejszenie ilości ścieków przemysłowych odprowadzanych do wód lub do ziemi o 1,3%,
- zmniejszenie ilości nieoczyszczonych ścieków przemysłowych i komunalnych odprowadzonych do wód lub do ziemi o 18,1%,
- zmniejszenie ilości nieoczyszczonych ścieków komunalnych odprowadzonych siecią kanalizacyjną o 2,2%,

- zwiększenie udziału ludności korzystającej z oczyszczania ścieków w ogólnej liczbie ludności województwa o 1,9%, na wsi wzrost o 4,1%.

Zagrożenie suszą

Obszar województwa śląskiego jest narażony na wystąpienie zjawiska suszy, w tym jej czterech typów: atmosferycznej, glebowej, hydrologicznej i hydrogeologicznej.

Podstawowymi dokumentami planistycznymi w zakresie zarządzania ryzykiem suszy są plany przeciwdziałania skutkom suszy w dorzeczach oraz plany przeciwdziałania skutkom suszy w regionach wodnych. W przypadku województwa śląskiego mówimy o planach dotyczących:

- obszaru dorzecza Wisły, w tym dla regionu wodnego Małej Wisły, regionu wodnego Górnej Wisły oraz regionu wodnego Środkowej Wisły,
- obszaru dorzecza Odry, w tym dla regionu wodnego Górnej Odry oraz dla regionu wodnego Środkowej Odry,
- obszaru dorzecza Dunaju, w tym dla regionu wodnego Czałdeczkiego.

Dokumenty te są obecnie w trakcie opracowywania¹¹. Dotychczas przygotowano projekty planów przeciwdziałania skutkom suszy dla niektórych regionów wodnych, tj. dla regionu wodnego Górnej Wisły, regionu wodnego Środkowej Wisły, regionu wodnego Środkowej Odry oraz regionu wodnego Warty. Na podstawie dostępnych wyników badań można stwierdzić, że w województwie śląskim występują obszary zagrożone suszą, a zagrożenie to jest zróżnicowane pod względem przestrzennym, ze względu na typ suszy, a także uzależnione od „odbiorcy” ryzyka (np. rolnictwa, przemysłu, gospodarki komunalnej). Poza uwarunkowaniami naturalnymi (wielkość opadów atmosferycznych, warunki fizycznogeograficzne oraz hydrologiczne) na stopień zagrożenia suszą w województwie śląskim w znacznej mierze wpływa działalność antropogeniczna związana z wykorzystaniem zasobów wodnych.

Wnioski

Problem zagrożenia suszą na terenie województwa śląskiego jest problemem poważnym, mającym swoje źródło w różnych aspektach zarówno atmosferycznych, glebowych, hydrologicznych jak i hydrogeologicznych. Nie bez znaczenia jest jednak fakt, bezpośredniego związku z tym zagrożeniem, intensywnej działalności człowieka na obszarze województwa, przejawiającej się w nadmiernym eksploatowaniu dostępnych zasobów wodnych.

Zagrożenie powodzią

Województwo śląskie należy do pięciu województw najbardziej zagrożonych wystąpieniem powodzi w skali Polski¹². Powódzie w regionie uwarunkowane są czynnikami naturalnymi, głównie roztopami wiosennymi, nawałnymi/rozlewnymi opadami atmosferycznymi i zróżnicowaniem geomorfologicznym. Ryzyko to wzmagają ponadto czynniki antropogeniczne — wysoki stopień zagospodarowania i przekształcenia zlewni (min. poprzez

¹¹ W województwie śląskim, zgodnie z podziałem na dorzecza, będą obowiązywać 3 plany przeciwdziałania skutkom suszy, a zgodnie z podziałem na regiony wodne – 7 dokumentów.

¹² Zagrożenia okresowe występujące w Polsce. 2010., Biura monitorowania i analizy zagrożeń Rządowego Centrum Bezpieczeństwa.

obniżenia terenu w skutek eksploatacji górniczej oraz brak wałów przeciwpowodziowych głównych rzek i cieków).

Wstępna ocena ryzyka powodziowego sporządzona w roku 2011 wykazała, że w województwie śląskim znajdują się obszary narażone na niebezpieczeństwo powodzi tj. obszary, na których stwierdza się istnienie znaczącego ryzyka powodziowego lub wystąpienie znaczącego ryzyka jest prawdopodobne. Dotyczą one głównie dolin większych rzek regionu, tj. Wisły, Odry, Warty i Liswarty, a także Pilicy, Przemszy i Czarnej Przemszy, Małej Panwi, Kłodnicy, Pszczynki, Gostynki, Olzy, Psiny i in. Podstawą prowadzenia racjonalnej polityki przestrzennej na obszarach narażonych na niebezpieczeństwo powodzi, a tym samym ograniczania negatywnych skutków powodzi, są plany zarządzania ryzykiem powodziowym (w województwie śląskim 3 dla dorzeczy i 7 dla regionów wodnych), sporządzane na podstawie map zagrożenia powodziowego, przedstawiających obszary zagrożone powodzią o określonym prawdopodobieństwie wystąpienia oraz map ryzyka powodziowego, określających wartości potencjalnych strat powodziowych oraz przedstawiających obiekty narażone na zalanie w przypadku wystąpienia powodzi o określonym prawdopodobieństwie wystąpienia. Dla obszaru województwa śląskiego problem ryzyka powodziowego jest znaczący. Dla wielu gmin regionu ryzyko powodziowe oceniono jako umiarkowane (podwyższony poziom ryzyka), wysokie (nadmierny poziom ryzyka), a nawet bardzo wysokie (nieakceptowalny poziom ryzyka).

Wnioski

Województwo śląskie należy do pięciu najbardziej zagrożonych powodzią województw w skali kraju. Na taki stan rzeczy mają wpływ zarówno czynniki naturalne, jak również te związane z działalnością człowieka, skutkujące wysokim stopniem przekształcenia i zagospodarowania zlewni.

Wstępna ocena ryzyka powodziowego sporządzona w 2011 r. wykazała, że w województwie śląskim znajdują się obszary narażone na niebezpieczeństwo powodzi zlokalizowane głównie wokół dolin większych rzek regionu, takich jak: Wisła, Odra, Warta czy Liswarta.

Podkreślić należy, że podstawą do ograniczenia negatywnych skutków powodzi na obszarach nią zagrożonych, jest prowadzenie racjonalnej polityki przestrzennej w oparciu o sporządzane plany zarządzania ryzykiem powodziowym. Konieczne są także inwestycje w budowę nowych wałów przeciwpowodziowych, wzmocnienie wałów istniejących zarówno głównych rzek jak i lokalnych cieków.

Klimat, stan atmosfery

Klimat województwa śląskiego, podobnie jak całej Polski, cechuje się przejściowością pomiędzy klimatem umiarkowanym morskim a lądowym. Kształtowany jest przede wszystkim przez masy powietrza polarno-morskiego napływające z zachodu (60%) oraz masy powietrza polarno-kontynentalnego ze wschodu (30%). Regionalna zmienność klimatu wynika przede wszystkim z ukształtowania powierzchni terenu i wysokości nad poziomem morza oraz odległości od dużych akwenów wodnych. Ogólny pasmowy układ krain geograficznych wpływa na przeważający równoleżnikowy przebieg mas powietrza, a znaczne deniwelacje terenu wynikające z obecności masywów górskich, jak również obszary zurbanizowane o dużym stopniu antropopresji przyczyniają się do zróżnicowania warunków klimatycznych w poszczególnych obszarach.

Ocena zanieczyszczenia atmosfery w województwie śląskim, realizowana przez WIOŚ pod kątem spełnienia kryteriów ustanowionych w celu ochrony zdrowia, od co najmniej kilku lat do roku 2017 włącznie, wykazuje niekorzystny stan pod względem stężeń pyłu PM10 i PM2,5 oraz benzo(α)pirenu, który z roku na rok wzrasta. Dla przykładu:

- stężenie pyłu zawieszonego PM10 w aglomeracji górnośląskiej w 2017 r. wyniosły od 40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ (norma 40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), co stanowi wzrost o ok. 10% w porównaniu do roku 2016. Nadmienić należy, że przekroczenia norm pyłu zawieszonego PM10 dotyczą przede wszystkim sezonu grzewczego i stanowią ponad 90% zanotowanych przypadków przekroczeń,
- norma stężenia pyłu zawieszonego PM2,5 wynosząca 25 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ wzrosła od 11% do 57% na poszczególnych stanowiskach zlokalizowanych na terenie aglomeracji w roku 2017 w stosunku do roku 2016,
- stężenia benzo(α)pirenu w 2017 r. w porównaniu do roku 2016, odnotowały wzrost w stosunku do norm dopuszczalnych – 1 ng/m^3 , rzędu 20% do nawet 51%

Do klasy C (stężenia zanieczyszczeń przekraczały poziomy dopuszczalne lub docelowe powiększone o margines tolerancji, pod warunkiem że ten margines został określony) kwalifikowany jest cały obszar województwa. W przypadku ozonu we wszystkich strefach oznaczono klasę D2 — stężenia przekraczały poziom celu długoterminowego. W odniesieniu do poziomów pozostałych badanych zanieczyszczeń: dwutlenku siarki, ołowiu, benzenu, tlenu węgla, arsenu, kadmu oraz niklu wszystkie strefy województwa zostały przyporządkowane do klasy A (stężenia nie przekraczały wymaganych poziomów). W wyniku klasyfikacji strefy śląskiej pod kątem spełnienia kryteriów ustanowionych w celu ochrony roślin jedynie stężenia ozonu – biorąc pod uwagę poziom celu długoterminowego — przekroczyły wymagania (klasa D2).

Głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza na obszarze województwa jest emisja antropogeniczna, na którą składa się emisja z działalności przemysłowej, z sektora bytowego oraz emisja ze środków transportu. Największa emisja zanieczyszczeń oraz najwyższy wskaźnik emisji na powierzchnię występują w obszarach największej koncentracji ludności, w szczególności w aglomeracjach: górnośląskiej oraz rybnicko-jastrzębskiej.

Pod względem wielkości emisji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych w rankingu województw województwo śląskie znajduje się na pierwszym miejscu. W 2012 roku zakłady szczególnie uciążliwe dla środowiska wyemitowały do atmosfery ogółem 682,5 tys. t zanieczyszczeń pyłowych i gazowych (bez dwutlenku węgla), co stanowi 40,6% emisji krajowej.

W 2016 r. wielkość emisji zanieczyszczeń pyłowych wyniosła 9,1 tys. t (23,6% emisji krajowej), tj. o 11,2% mniej niż w 2014 r. Głównymi źródłami emisji przemysłowych zanieczyszczeń pyłowych były zakłady przetwórstwa przemysłowego (prawie 54% ogólnej emisji pyłów w województwie). Ponad 35% ogólnej emisji stanowiły pyły wytworzone przez jednostki prowadzące działalność w zakresie wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę, a pozostała część przypadała na górnictwo i wydobywanie oraz dostawę wody, gospodarowanie ściekami i odpadami, rekultywację.

Emisja zanieczyszczeń gazowych (łącznie z CO₂) w województwie śląskim w 2016 r. ukształtowała się na poziomie 38668,2 tys. t, tj. 18,3% emisji krajowej. Ponad 99% ogólnej emisji zanieczyszczeń gazowych stanowiły tzw. Gazy cieplarniane (dwutlenek węgla

i metan). W porównaniu z 2014 r. odnotowano wzrost emisji zanieczyszczeń gazowych o 308%. Dominującymi źródłami emisji przemysłowych zanieczyszczeń gazowych były jednostki prowadzące działalność w zakresie wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę (75,0% emisji województwa), w mniejszym stopniu – zakłady przetwórstwa przemysłowego (23,2%).

Podkreślenia wymaga fakt, że na przestrzeni ostatnich lat można zauważyć pewną prawidłowość wskazującą, iż dominującą przyczyną złej jakości powietrza w województwie śląskim jest, nie tyle emisja przemysłowa czy transportowa, ile emisja pochodząca z indywidualnego ogrzewania budynków mieszkalnych.

Narzędziem, które powinno wspomóc wysiłki zmierzające do poprawy jakości powietrza w województwie, jest realizacja założeń uchwalanych przez Sejmik Województwa Śląskiego Programów Ochrony Powietrza, normujących zakresy działań niezbędnych do podjęcia przez wszystkie gminy, powiaty i podmioty emitujące zanieczyszczenia do powietrza.

Ponieważ realizacja dotychczasowych Programów Ochrony Powietrza na przestrzeni ostatnich 7 lat, nie przyniosła wymiernych efektów, co potwierdzały roczne oceny jakości powietrza, Sejmik Województwa w dniu 7 kwietnia 2017 r. postanowił o przyjęciu uchwały „w sprawie wprowadzenia na obszarze województwa śląskiego ograniczeń w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw” tzw. „uchwały smogowej” której zadaniem jest skuteczna pomoc w działaniach zmierzających do poprawy jakości powietrza na terenie całego województwa.

Opisane wyżej działania w połączeniu z zawartym w dniu 7 czerwca 2018 roku porozumieniem pomiędzy Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie, w sprawie realizacji nowego programu „Czyste powietrze”, są ogromną i realną szansą na poprawę stanu powietrza w naszym regionie.

Okres finansowania Programu obejmie lata 2018÷2029, środki finansowe dla jego realizacji pochodzić będą z NFOŚiGW, WFOŚiGW oraz ze środków europejskich nowej perspektywy finansowej. Głównym celem Programu jest poprawa efektywności energetycznej oraz zmniejszenie emisji pyłów i innych zanieczyszczeń wprowadzanych do atmosfery, przez istniejące lub nowo budowane jednorodzinne budynki mieszkalne. Wsparcie finansowe skierowane będzie między innymi na wymianę źródeł ciepła starej generacji (kotłów węglowych), ocieplenie zewnętrznych ścian budynku, docieplenie przegród, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, modernizację lub wykonanie instalacji centralnego ogrzewania czy ciepłej wody oraz instalację odnawialnych źródeł energii.

Stan akustyczny środowiska w województwie śląskim jest zróżnicowany przestrzennie i czasowo. Wysoki stopień urbanizacji i industrializacji województwa śląskiego powoduje jednak, iż jego mieszkańcy są zasadniczo narażeni na zwiększoną emisję hałasu. Jak wynika z badań prowadzonych przez WIOŚ o klimacie akustycznym w województwie w szczególności decyduje hałas drogowy, który największe natężenie wykazuje wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych. Pozostałe grupy hałasu (szynowy, lotniczy, przemysłowy i komunalny) mają charakter lokalny, a także okresowy.

Badania poziomów pól elektromagnetycznych (PEM) w środowisku na terenie województwa śląskiego prowadzonych w trzech trzyletnich cyklach, obejmujących lata 2008-2016r. nie dowiodły istnienia zagrożenia związanego z charakteryzowanym czynnikiem. Analiza z 400

pomiarów wykonanych w trzech trzyletnich cyklach badawczych (2008–2010, 2011–2013, 2014–2016) nie wykazał przekroczenia poziomu dopuszczalnego PEM. Średni poziom PEM we wszystkich badanych punktach w latach 2008 — 2013 wyniósł 0,36–0,43 V/m. Porównując średnie poziomy wszystkich cykli pomiarowych zauważyć można, iż nastąpił wzrost średnich poziomów PEM w środowisku, i o ile porównując I i II trzyletni cykl wzrosty te były niewielkie, to w przypadku porównania II i III cyklu wzrosty te są znacznie większe jednak nie przekraczają poziomu dopuszczalnego PEM.

Wnioski

Pod względem wielkości emisji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych, województwo śląskie znajduje się na pierwszym miejscu w skali kraju – można przypuszczać, że taki stan rzeczy będzie się utrzymywał również w latach następnych. Pozytywnie w zakresie poprawy stanu środowiska należy ocenić, zmniejszenie w latach 2014 -2016 wielkości emisji zanieczyszczeń pyłowych o 11,2%.

Jeśli chodzi o źródła zanieczyszczenia powietrza, aktualnie najpoważniejszym problemem województwa jest emisja zanieczyszczeń z gospodarstw domowych, nie zaś emisja przemysłowa czy transportowa. Pozytywnie w tym zakresie należy ocenić działania samorządu Województwa Śląskiego, polegające na uchwaleniu „uchwały antysmogowej”, wprowadzającej ograniczenia w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw. Niezbędne jest podejmowanie przez samorządy gminne programów, umożliwiających uzyskanie mieszkańcom województwa śląskiego dofinansowania na wymianę istniejących instalacji nie spełniających wymogów uchwały jak i na termomodernizację budynków mieszkalnych.

Inwestycje zmierzające do eliminacji zanieczyszczeń pyłowych oraz gazowych, dotyczących zarówno działalności przemysłowej jak również sektora bytowego, powinny wpłynąć pozytywnie na poprawę i zmniejszenie wskaźnika emisji, jednakże z uwagi na brak regulacji prawnych w zakresie norm jakości dla sprzedawanych paliw węglowych, mogą się one okazać niewystarczające.

Wysoki stopień urbanizacji i industrializacji województwa śląskiego powoduje, że jego mieszkańcy są narażeni na zwiększoną emisję hałasu. Biorąc pod uwagę, że głównym emitentem hałasu w województwie jest transport drogowy, należy się spodziewać że zjawisko to, wraz z postępującym rozwojem infrastruktury drogowej, z biegiem czasu będzie się nasilać.

Poprawa stanu powietrza w województwie możliwa jest tylko jako wynik kompleksowego działania, zarówno w zakresie jakości paliw dopuszczonych do spalania, unormowań technicznych dotyczących źródeł spalania małej mocy oraz edukacji i wzrostu świadomości osób dorosłych – użytkowników tych źródeł.

Gleby

Zróznicowanie oraz zmienność przestrzenna gleb w województwie śląskim jest determinowana wieloma czynnikami przyrodniczymi, z których najważniejsze to: podłoże skalne, rzeźba terenu, warunki wodne oraz szata roślinna. Na terenach rolnych obszarów wiejskich województwa dominują: gleby bielcowe i rdzawe (16,0% powierzchni użytków rolnych), gleby brunatne wylugowane i kwaśne (14,4%) oraz gleby bielcowe i pseudobielcowe (11,9%). Spośród pozostałych większą powierzchnię zajmują jeszcze mady (6,3%), rędziny

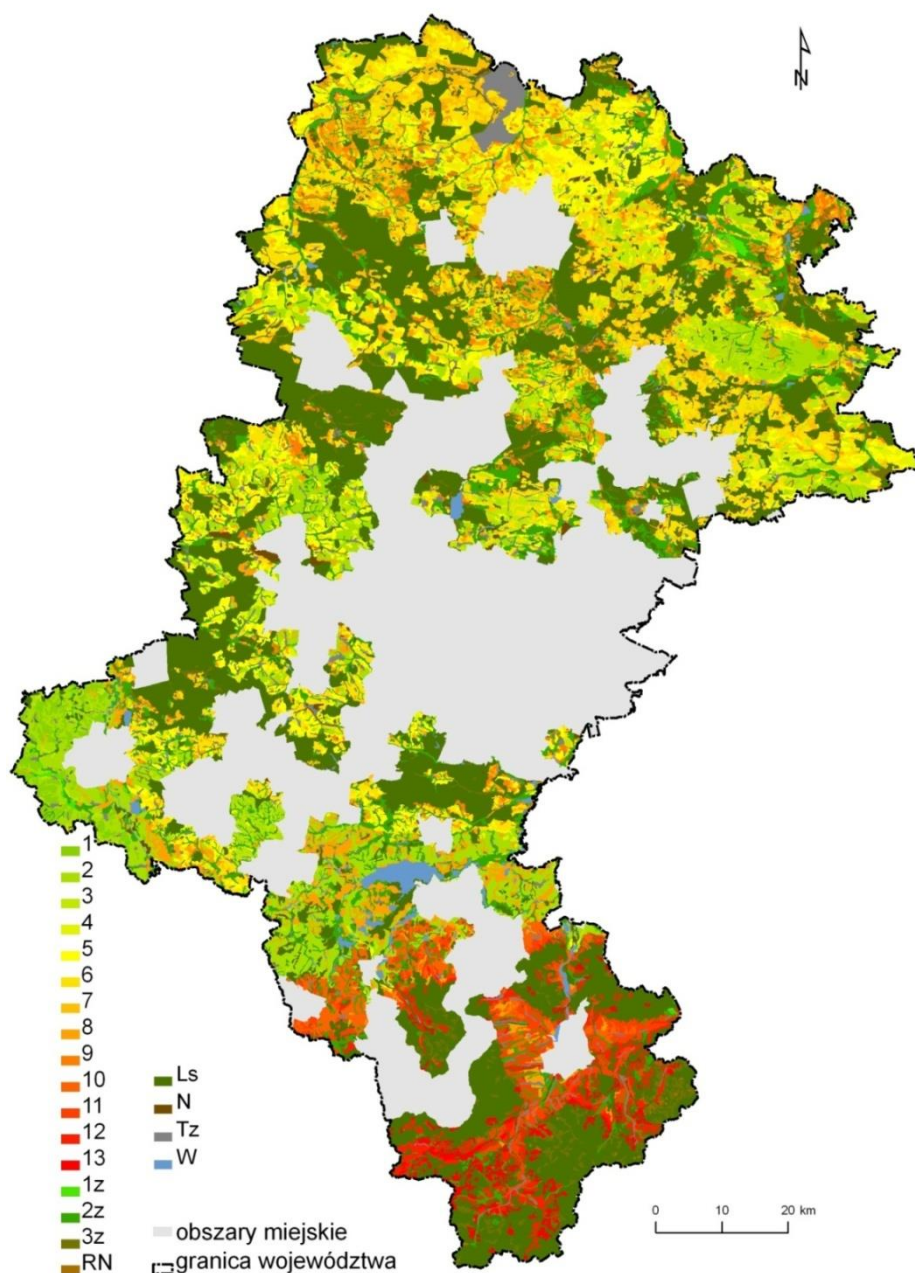
(4,7%) oraz czarne ziemie właściwe (3,8%). Na obszarach leśnych całego województwa dominują gleby bielcowe i rdzawe, które zajmują łącznie 52,1% powierzchni. Wysoki odsetek stanowią także gleby brunatne, płowe i rędziny (30,7%).

Kompleksy rolniczej przydatności gleb stanowią typy siedliskowe rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Kompleksy, których nazwy pochodzą od roślin wskaźnikowych dostosowanych do warunków siedliska, tworzą zespoły gleb o zbliżonej przydatności i charakterystyce geomorfologicznej (położenie w terenie), właściwościach wodnych, żyzności i produktywności, co umożliwia racjonalną ochronę przestrzeni oraz planowanie nowych funkcji dla niektórych obszarów użytkowanych rolniczo.

Ocena stanu zanieczyszczenia i zmian właściwości gleb województwa śląskiego przeprowadzona przez Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach w latach 2010 — 2012 w odniesieniu do gruntów ornych (18 punktów badawczych) wykazała zanieczyszczenie gleb wielopierścieniowymi węglowodorami aromatycznymi (WWA), kadmem, cynkiem, oraz ołowiem w części punktów badawczych. Analizy zawartości siarki, miedzi, niklu, chromu, baru i kobaltu w glebach województwa nie wykazały przekroczenia wartości dopuszczalnych.

Województwo śląskie zalicza się do prowincji, dla której charakterystyczne są większe zawartości prawie wszystkich badanych pierwiastków w glebach w porównaniu do pozostałej części kraju. Odmienność geochemiczna wiąże się głównie z uwarunkowaniami geologicznymi (rodzajem skały macierzystej), a na obraz naturalnego rozmieszczenia poszczególnych pierwiastków nakładają się zaburzenia, a nawet anomalie, wynikające z kilkusetletniej działalności człowieka. Niektóre z nich mają znaczenie lokalne, ale są także takie, które mają charakter regionalny. Wyższe niż przeciętne zawartości niektórych pierwiastków w glebach występują przede wszystkim wokół dawnych okręgów przemysłowych (GOP i ROW), ale także wokół obszarów miejskich (Częstochowa, Bielsko-Biała, Żywiec, Cieszyn). Najważniejszą geochemiczną anomalią o charakterze regionalnym jest wysoka koncentracja cynku, ołowiu i kadmu.

Mapa. Kompleksy przydatności rolniczej gleb na terenach wiejskich województwa śląskiego

Objaśnienia: 1 – k. pszenney bardzo dobry, 2 – k. pszenney dobry, 3 – k. pszenney wadliwy, 4 – k. żytni bardzo dobry /pszenno-żytni/, 5 – k. żytni dobry, 6 – k. żytni słaby, 7 – k. żytni bardzo słaby, 8 – k. zbożowo-pastewny mocny, 9 – k. zbożowo-pastewny słaby, 10 – k. pszenney śródgórski i podgórski, 11 – k. zbożowy górski, 12 – k. zbożowo-pastewny górski, 13 – k. owsiano-pastewny górski, 14 – gleby orne przeznaczone pod użytki zielone; 1z – użytki zielone bardzo dobre i dobre, 2z – użytki zielone średnie, 3z – użytki zielone słabe i bardzo słabe, RN – gleby rolniczo nieprzydatne /nadające się pod zalesienie/ Ls – lasy, N – nieużytki, Tz – tereny zabudowane, W – wody.

Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie cyfrowej mapy gleb i waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej województwa śląskiego (IUNG-PIB 2003).

Wnioski

Kompleksy rolniczej przydatności gleb stanowią typy siedliskowe rolniczej przestrzeni produkcyjnej i w najbliższych latach nie przewiduje się zmian tych kompleksów.

Wyższe niż przeciętne zawartości niektórych pierwiastków w glebach, występują przede wszystkim wokół dawnych okręgów przemysłowych oraz wokół obszarów miejskich, co w kolejnych latach nie ulegnie zmianie, gdyż na obraz naturalnego rozmieszczenia pierwiastków nakłada się kilkusetletnia działalność człowieka. Powyższa sytuacja wymaga systemowego podejścia do wapnowania gruntów rolnych.

Zasoby środowiska przyrodniczego

Województwo śląskie dzięki położeniu na obszarze jednostek fizycznogeograficznych zróżnicowanych pod względem podłoża geologicznego, rzeźby terenu, gleb i warunków klimatycznych, cechuje się znaczną różnorodnością biologiczną i georóżnorodnością. Stopień georóżnorodności regionu, wynikający z naturalnych procesów endo i egzogenicznych, modyfikowanych ponadto działalnością człowieka, należy ocenić jako jeden z największych w kraju i w Europie Środkowej. Znaczne jest również bogactwo i różnorodność świata przyrody ożywionej, choć nie wszystkie walory przyrodnicze regionu zostały dotychczas rozpoznane w wystarczającym stopniu.

O stanie zachowania zasobów środowiska przyrodniczego świadczy stopień zagrożenia poszczególnych grup organizmów oraz siedlisk przyrodniczych. Do najważniejszych zagrożeń przyrody żywej województwa śląskiego zalicza się: przekształcanie struktury krajobrazu, likwidacja i fragmentacja siedlisk lub ekosystemów, zmiana cech siedliska wskutek eutrofizacji, odwodnienia, zakwaszenia gleby, skażenia toksycznymi związkami chemicznymi, inwazja gatunków obcych, nadmierna eksploatacja gatunków użytkowych, bezpośrednie tępienie gatunków i kłusownictwo oraz zwiększona penetracja turystyczna miejsc cennych przyrodniczo.

Tabela. Ocena stopnia zagrożenia wybranych grup roślin, grzybów i zwierząt w województwie śląskim (stan na 2012 r.)

Grupa organizmów	Liczba taksonów w poszczególnych kategoriach zagrożenia								Razem zagrożonych gatunków (CR+EN+VU)	
	EX+EW	RE	CR	EN	VU	DD	NT	LC	Liczba	%
Porosty i grzyby naporostowe	-	82	59	76	78	222	89	162	213	38
Wątrobowce	-	5	10	15	22	15	31	48	47	32
Mchy	-	25	36	9	27	79	85	215	72	15
Rośliny naczyniowe	2	69	80	203	224	111	125	73	507	28
Ryby i minogi	-	5	5	2	13	9	2	8	20	56
Płazy	-	-	-	-	7	-	-	7	7	39
Gady	-	3	-	-	1	-	-	1	1	14
Ptaki	-	15	34	27	58	1	36	38	119	37
Ssaki	1	4	4	2	4	18	7	33	10	15

Objaśnienia: EX – taksony wymarłe, EW – taksony wymarłe w stanie dzikim; RE – wymarłe i prawdopodobnie wymarłe regionalnie; CR – skrajnie zagrożone wyginięciem, EN – silnie zagrożone wyginięciem, VU – narażone na wyginięcie, taksony wysokiego ryzyka, DD – o nieokreślonym zagrożeniu, wymagające dokładniejszych danych, NT – bliskie zagrożenia, LC – najmniejszej troski.

Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie czerwonych list województwa śląskiego.

Na obszarze województwa śląskiego reprezentowanych jest 9 spośród 10 form ochrony przyrody przewidzianych w ustawie o ochronie przyrody.

Ich liczebność dla województwa śląskiego/obszarów wiejskich województwa przedstawia się następująco:

- rezerwaty przyrody (65|52);
- parki krajobrazowe (8|8);
- obszary chronionego krajobrazu (15|9);
- obszary Natura 2 000: obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) – 5|5, obszary mające znaczenie dla Wspólnoty (OZW) – 40|33;
- pomniki przyrody (1 417|ok. 700 przyrody ożywionej i 65|39 przyrody nieożywionej);
- stanowiska dokumentacyjne (10|3), użytki ekologiczne (79|44);
- zespoły przyrodniczo-krajobrazowe (21|4);
- ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Formą ochrony przyrody ściśle związaną z obecnością Polski w Unii Europejskiej są obszary „Natura 2000”, będące spójną funkcjonalnie, europejską siecią ekologiczną tworzoną w celu zachowania siedlisk przyrodniczych oraz gatunków ważnych dla Wspólnoty Europejskiej. Obejmują one obszary specjalnej ochrony ptaków oraz specjalne obszary ochrony siedlisk. Według danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w 2016 r. istniały następujące obszary „Natura 2000”, wyznaczone Rozporządzeniem Ministra Środowiska lub zatwierdzone

Decyzją Komisji Europejskiej, położone w całości lub częściowo na terenie województwa śląskiego:

- Bagno Bruch koło Pyrzowic (38,9 ha) – specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Bagno w Korzonku (12,2 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Beskid Mały (6008,5 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Beskid Śląski (26405,3 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Beskid Żywiecki (34988,8 ha) - specjalny obszar ochrony ptaków,
- Beskid Żywiecki (35276,1 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Białka Lelowska (7,2 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Buczyny w Szypowicach i Las Niwiski (256,1 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Cieszyńskie Źródła Tufowe (266,9 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Dolina Dolnej Soły (241,8 ha) - specjalny obszar ochrony ptaków,
- Dolina Górnej Pilicy (3296,1 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Dolina Górnej Wisły (24740,2 ha) - specjalny obszar ochrony ptaków,
- Dolina Małej Panwi (20,8 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Dolna Soła (18,4 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Graniczny Meander Odry (156,6 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Hubert (33,7 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Kościół w Górkach Wielkich (0,4 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Kościół w Radziechowach (0,1 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Las koło Tworkowa (115,1 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Lemańskie Jodły (151,3 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Lipienniki w Dąbrowie Górniczej (296,5 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Łąki Dąbrowskie (384,8 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Łąki w Jaworznie (36,5 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Łąki w Sławkowie (51,0 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Łęgi w lasach nad Liswartą (234,7 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Ostoja Kroczycka (1391,2 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Ostoja Olsztyńsko-Mirowska (2210,9 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Ostoja Środkowojurajska (4063,8 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Ostoja Złotopotocka (2748,1 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Pierściec (1702,1 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Poczesna koło Częstochowy (39,2 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Podziemia Tarnogórsko-Bytomskie (3490,8 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Przełom Warty koło Mstowa (100,6 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Pustynia Błędowska (267,0 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Stawiska (6,6 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Stawy Łęczczok (586,1 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Stawy w Brzeszczach (1477, 2 ha) - specjalny obszar ochrony ptaków,
- Stawy Wielikąt i Las Tworkowski (914,5 ha) - specjalny obszar ochrony ptaków,
- Suchy Młyn (524,3 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Szachownica (13,1 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Torfowisko przy Dolinie Kocinki (5,6 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Torfowisko Sosnowiec – Bory (2,0 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,

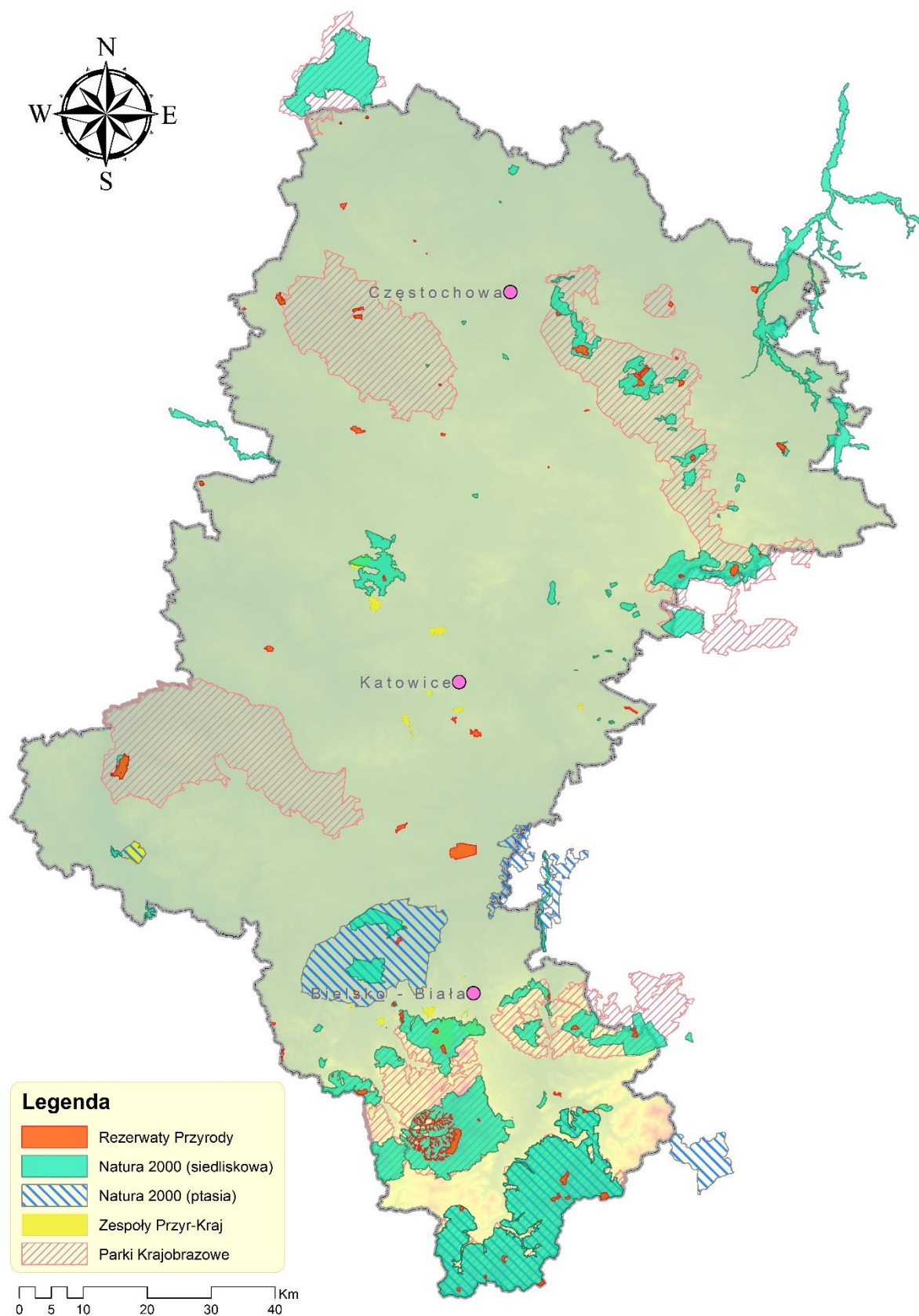
- Walaszczyki w Częstochowie (23,5 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Zbiornik Goczałkowski – Ujście Wisły i Bajerki (1650,3 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,
- Źródła Rajecznicy (194,3 ha) - specjalny obszar ochrony siedlisk,

W 2016 r. obszary prawnie chronione w województwie śląskim zajmowały łącznie 271,9 tys. ha (22,0% powierzchni ogólnej województwa). Przeciętnie na 1 mieszkańca w województwie przypadało 596 m² powierzchni prawnie chronionej (dla porównania w skali kraju to 2645 m²).

Największa koncentracja obszarów prawnie chronionych ma miejsce w powiatach: żywieckim (54,2 tys. ha), częstochowskim (34,0 tys. ha), zawierciańskim (33,5 tys. ha), lublinieckim (28,4 tys. ha) i cieszyńskim (24,2 tys. ha) – łącznie 64,1% powierzchni obszarów chronionych w województwie.

Sieć krajowych korytarzy ekologicznych, których głównym celem jest integracja obszarów chronionych, w tym sieci Natura 2000, obejmuje duże kompleksy leśne i bagienne oraz doliny rzeczne i inne pasy krajobrazu, umożliwiające łączność populacji zwierząt i roślin na obszarze Polski i terenach sąsiednich. W województwie śląskim, na podstawie danych o topografii, zabudowie, infrastrukturze i zasobach przyrody, z uwzględnieniem biologii i wykorzystania przestrzeni przez różne grupy kręgowców, wyznaczono odrębne korytarze teriologiczne, herpetologiczne, ichtiologiczne i ornitologiczne. Ponadto, zlokalizowano korytarze spójności, łączące obszary podlegające ochronie prawnej.

Mapa. Rozmieszczenie obszarów chronionych na obszarach wiejskich województwa śląskiego

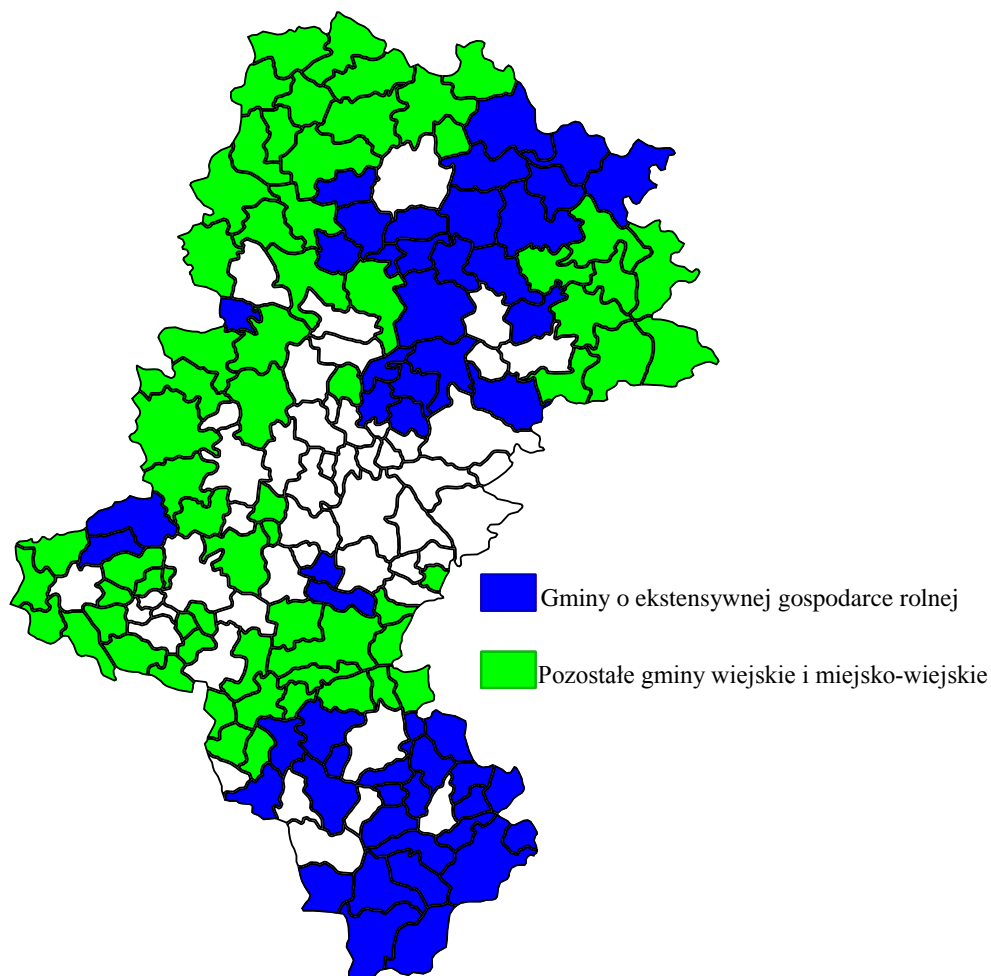

Źródło: opracowanie CDPGŚ na podstawie bazy danych RDOŚ oraz CDPGŚ.

Koncepcja obszarów o wysokich walorach przyrodniczych (ang. High Nature Value Farmland, HN VF) to jedna z inicjatyw UE wiążących tematykę środowiskową z rolnictwem, mająca na celu ochronę tradycyjnego krajobrazu rolniczego oraz powstrzymanie spadku różnorodności biologicznej. Obszar rolny o wysokiej wartości przyrodniczej (HN VF) to taki obszar, na którym odpowiednie użytkowanie rolnicze przyczynia się do zachowania wysokiej różnorodności gatunków i siedlisk, względnie do zachowania gatunków ważnych z punktu widzenia ochrony przyrody na poziomie europejskim, krajowym lub regionalnym albo też oba te elementy występują jednocześnie. Delimitacja obszarów i gospodarstw rolnych charakterystycznych dla HN VF w regionie oparta została o następujące wskaźniki techniczno-organizacyjne:

- udział zbóż w użytkach rolnych (UR) mniejszy lub równy 46,7%;
- udział trwałych użytków zielonych (TUZ) na 1 ha UR (%) większy bądź równy 30,0%;
- obsada zwierząt żywionych paszami objętościowymi równa bądź większa od 0,1 SD/ha UR (przy wyeliminowaniu jednostek, na których terenie zidentyfikowano rolnictwo intensywne, zdefiniowane poprzez: obsadę zwierząt żywionych paszami treściwymi równą bądź większą od 1,3 SD na 1 ha użytków rolnych, obsadę zwierząt żywionych paszami objętościowymi równą bądź większą od 0,9 SD na 1 ha użytków rolnych, udział upraw trwałych w użytkach rolnych równy bądź większy od 45,4%, udział upraw ogrodnich w użytkach rolnych równy bądź większy od 14,6%).

Mapa. Położenie gmin o ekstensywnej gospodarce rolnej charakterystycznej dla obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych (HNVF)

Źródło: Niewęglowska G., Kagan A., Zieliński M., Sobierajewska J. 2014. Wyznaczenie na terenach wiejskich województwa śląskiego obszarów o ekstensywnej gospodarce rolnej charakterystycznej dla obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych (High Nature Value Farmland) IERiGŻ – PIB, Warszawa.

Zgodnie ze stanem na 2016 r., lasy zajmują 394,0 tys. ha, tj. 31,9% powierzchni województwa śląskiego (dla porównania w 2014 r. lasy zajmowały 393,9 tys. ha, tj. 31,9% powierzchni województwa śląskiego, co plasuje województwo na 5 miejscu pod względem lesistości w Polsce (średnia dla kraju w 2016 r. wynosi 29,5%, natomiast w 2014 r. – 29,4%)¹³. Struktura własności przedstawia się następująco: 79,0% powierzchni zajmują lasy będące własnością Skarbu Państwa (2014 r. – 78,9%), 20,0% powierzchni — lasy prywatne (2014 r. – 20,2%), a 0,9% powierzchni — lasy gminne (2014 r. – 0,9%). Przeważający obszar lasów zlokalizowanych jest w 5 powiatach: żywieckim (53,7 tys. ha), częstochowskim (43,8 tys. ha), lublinieckim (40,9 tys. ha), tarnogórskim (32,0 tys. ha) i zawierciańskim (30,5 tys. ha) – łącznie 51,0% ogółu lasów w województwie.

W przekroju terytorialnym według podregionów, największa powierzchnia gruntów leśnych przypada na podregion bielski (99,3 tys. ha), a następnie na podregion częstochowski (84,5 tys. ha). Najwyższy wskaźnik lesistości odnotowano w podregionie bytomskim (47,2%), a najniższy w podregionie rybnickim (22,01%).

¹³ Ochrona Środowiska 2015 oraz 2017. GUS, Departament Badań Regionalnych i Środowiska, Warszawa

Pod względem siedliskowym dominują nizinne bory mieszane i lasy mieszane. W ogólnej powierzchni lasów województwa aż 74,1% stanowią lasy ochronne — jest to najwyższy wskaźnik w skali kraju. Największą powierzchnię w regionie zajmują lasy uszkodzone przez przemysł (prawie 2/3 pow. wszystkich lasów ochronnych). Znaczny udział posiadają również lasy wodochronne. W lasach RDLP Katowice przeważają drzewostany z panującymi gatunkami iglastymi (sosna, modrzew, świerk, jodła i daglezwja), które zajmują 76,5% powierzchni leśnej, a największy udział mają sosna i modrzew (66,5%).

W skupiskach miejskich, wyróżniających się nagromadzeniem infrastruktury miejskiej oraz koncentracją ludności, szczególną rolę odgrywa system przyrodniczy reprezentowany przez tereny zieleni (m.in. parki, zieleńce, bulwary, promenady, ogrody, cmentarze i zieleń osiedlowa). Zieleń miejska niezbędna jest bowiem dla funkcjonowania i zachowania równowagi środowiska na terenach miejskich: to miejsce bytowania fauny, obszary zieleni o charakterze liniowym stanowią korytarze migracyjne o znaczeniu lokalnym, tereny zielone spełniają funkcje rekreacyjno-wypoczynkowe, zdrowotne, dydaktyczno-wychowawcze i estetyczne. Powierzchnia parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej w województwie śląskim w 2016 r. wynosiła 9520,1 ha (0,8% powierzchni województwa) – dla porównania w 2014 r. była to powierzchnia rzędu 9427,4 ha, stanowiąca również 0,8% obszaru województwa¹⁴. Region śląski zajmuje pierwsze miejsce w Polsce pod względem ogólnej powierzchni parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej, a także powierzchni tych terenów przypadającej na jednego mieszkańca. Poza terenami miast tereny zieleni nie odgrywają jednak większej roli. Na obszarach wiejskich zlokalizowanych jest około 10% parków spacerowo-wypoczynkowych oraz nieco ponad 8% zieleńców (przy uwzględnieniu ich powierzchni).

Województwo śląskie cechują wyjątkowe i często unikatowe walory krajobrazowe. Występują tu wszystkie typowe dla Polski klasy krajobrazów przyrodniczych. Na jakość krajobrazu obszarów wiejskich województwa śląskiego, podobnie jak na terenie całego kraju (także obszarów miast) ujemnie wpływa brak ładu przestrzennego, czego symptomami na obszarach wiejskich są między innymi:

- niedostosowanie sposobów użytkowania i zagospodarowania do wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych oraz wynikająca z tego postępująca fragmentacja systemów przyrodniczych i degradacja krajobrazów kulturowych;
- niszcząca wobec wartości przestrzeni, rozrzutna ekonomicznie i społecznie suburbanizacja, zwłaszcza rozpraszanie zabudowy wiejskiej i podmiejskiej;
- niska jakość przestrzeni publicznej, chaos w formach zabudowy i architekturze zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, ich niekompletność oraz presja na tereny otwarte, braki w wyposażeniu terenów urbanizowanych i terenów wiejskich w infrastrukturę techniczną i społeczną, nie nadążającą za rozwojem zabudowy mieszkaniowej.

Wnioski

Idea wyznaczania obszarów cennych przyrodniczo, powinna uwzględniać harmonię między środowiskiem, a możliwością rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

¹⁴ Ochrona Środowiska 2015 oraz 2017. GUS, Departament Badań Regionalnych i Środowiska, Warszawa

Działania rolnictwa, służące utrzymaniu zasobów naturalnych i ochronie środowiska, uzyskują wsparcie z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach, poprzez dofinansowanie zadań z zakresu upowszechniania zasad dobrej praktyki rolniczej i metod oraz celów produkcji rolniczej metodami ekologicznymi.

Wzrastająca urbanizacja regionu śląskiego, zwłaszcza gmin miejskich oraz gmin wiejskich zlokalizowanych na obrzeżach miast, pozwala postawić tezę o zmniejszającej się liczbie siedlisk i ekosystemów przyrodniczych. Wpływ na powyższe będzie miał również wzrost ruchu turystycznego, zwłaszcza w subregionach atrakcyjnych turystycznie (subregion południowy i północny). Realizacja koncepcji obszarów o wysokich walorach przyrodniczych, mająca na celu ochronę krajobrazu rolniczego może przyczynić się do spowolnienia tego procesu, zwłaszcza w subregionach: północnym, południowym i zachodnim.

Lesistość województwa śląskiego z uwagi na przeważający obszar lasów będących własnością Skarbu Państwa, będzie pozostawała w latach następnych na porównywalnym poziomie z sytuacją obecną. Na ewentualne pogorszenie jakości lesistości i krajobrazów wiejskich mogą mieć wpływ:

- niedostosowanie sposobów użytkowania i zagospodarowania do wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych oraz wynikająca z tego postępująca fragmentacja systemów przyrodniczych i degradacja krajobrazów kulturowych;
- niszcząca wobec wartości przestrzeni, rozrzutna ekonomicznie i społecznie suburbanizacja, zwłaszcza rozproszenie zabudowy wiejskiej i podmiejskiej;
- niska jakość przestrzeni publicznej, chaos w formach zabudowy i architekturze zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, ich niekompletność oraz presja na tereny otwarte, braki w wyposażeniu terenów urbanizowanych i terenów wiejskich w infrastrukturę techniczną i społeczną, nie nadążającą za rozwojem zabudowy mieszkaniowej.

Działaniami, których celem jest ograniczanie pogarszania jakości lesistości w województwie śląskim, są m. in. działania podejmowane przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach, w postaci wspierania opracowywania planów urządzania lasu lub uproszczonych planów urządzania lasu, dla lasów niestanowiących własności Skarbu Państwa, należących do osób fizycznych i wspólnot gruntowych – na zlecenie starosty.

Ponadto Fundusz dofinansowuje zadania dotyczące zapobiegania występowaniu zagrożeń w lasach, poprzez wsparcie finansowe patrolowania lotniczego lasów województwa śląskiego.

Zależności między zmianami struktury pokrycia terenów a zmianami w dynamice ruchu budowlanego

Powierzchnia geodezyjna gruntów w województwie śląskim według stanu w dniu 1 stycznia 2016 roku wynosiła 1233,3 tys. ha i stanowiła 3,9% powierzchni kraju. Ponad połowę powierzchni gruntów stanowiły użytki rolne, które zajmowały powierzchnię 629,0 tys. ha; powierzchnia gruntów leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych wynosiła 414,2 tys. ha; gruntów zabudowanych i zurbanizowanych – 152,5 tys. ha; gruntów pod wodami – 18,4 tys. ha, nieużytków – 13,9 tys. ha, a pozostałych gruntów – 5,2 tys. ha.

W odniesieniu do stanu w dniu 1 stycznia 2014 r. m.in.: zmniejszył się areal użytków rolnych (ogółem o 0,8 tys. ha, w tym w dominującej części – gruntów ornych, sadów, łąk i pastwisk o 1,8 tys. ha) oraz nieużytków i gruntów pod wodami (po 0,3 tys. ha), zwiększyła się natomiast powierzchnia zabudowanych i zurbanizowanych terenów mieszkaniowych (o 1,9 tys. ha), terenów rekreacji i wypoczynku (o 0,3 tys. ha), a także gruntów leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych (o 1,3 tys. ha).

W trybie przepisów o ochronie gruntów rolnych i leśnych, w latach 2014 – 2016 na cele nierolnicze i nieleśne wyłączono ogółem 691 ha gruntów (615 ha gruntów rolnych i 76 ha gruntów leśnych). Połowę wyłączonych gruntów przeznaczono pod budowę osiedli mieszkaniowych, 14,9% - na tereny przemysłowe, 10,0% - pod użytki kopalne, 5,2% - pod drogi i szlaki komunikacyjne, a 19,9% - na inne cele.

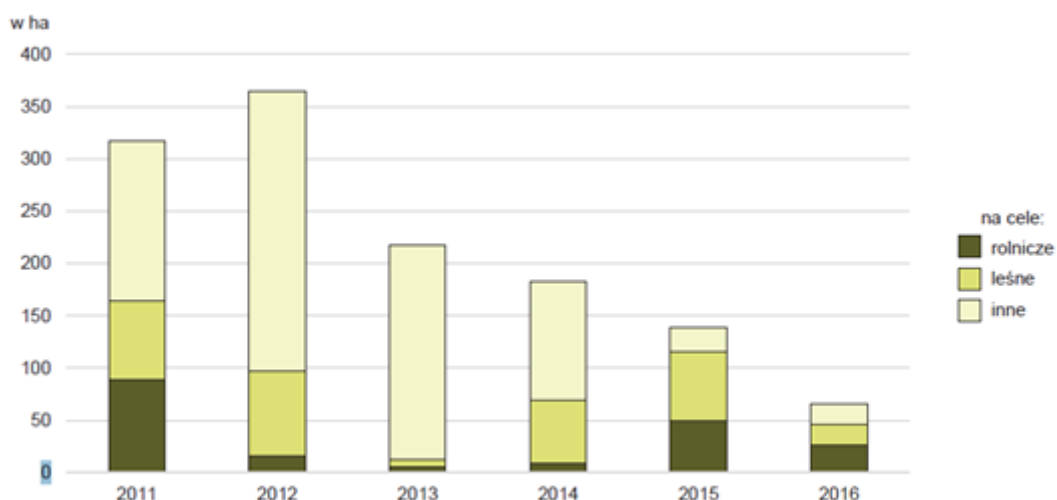
Powierzchnia gruntów rolnych wyłączonych na cele nierolnicze w 2016 r. wyniosła 249 ha (prawie 47% z nich to użytki rolne klasy I-III bonitacyjnej). Z produkcji leśnej wyłączono natomiast 18 ha gruntów leśnych. Wyłączone grunty rolne i leśne zostały przeznaczone głównie pod tereny osiedlowe – 49,4% oraz na cele przemysłowe – 20,2% (prawie 3 – krotnie więcej niż w 2014 r.), pod użytki kopalne przeznaczono 7,1%, a pod drogi i szlaki komunikacyjne – 6,0% (ponad 2,5-krotnie więcej niż w 2014 r.) W odniesieniu do 2014 r. na cele nierolnicze i nieleśne wyłączono odpowiednio o: 66,0% więcej gruntów rolnych i o 25,0% mniej gruntów leśnych.

W końcu 2016 r. powierzchnia gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji i zagospodarowania wyniosła 4,9 tys. ha i stanowiła 7,6% ww. gruntów w kraju. Większość (78,2%) to grunty zdewastowane, które utraciły całkowicie wartości użytkowe. Grunty, których wartość użytkowa zmalała m.in. na skutek zmian środowiska oraz działalności przemysłowej (grunty zdegradowane) zajmowały powierzchnię 1,1 tys. ha, tj. 15,7% powierzchni gruntów zdegradowanych w kraju.

W odniesieniu do stanu w końcu 2014 r. powierzchnia gruntów wymagających rekultywacji wzrosła o 1,5%. Na przestrzeni lat 2014-2016 rekultywacji poddano 270 ha gruntów (w tym 64 ha na cele rolnicze i 95 ha na cele leśne), a zagospodarowano 113 ha gruntów (w tym 20 ha na cele rolnicze i 52 ha na cele leśne).

W 2016 roku zrekultywowano 43 ha gruntów zdewastowanych i zdegradowanych, w tym 14 ha na cele rolnicze i 10 ha na cele leśne, a także zagospodarowano 22 ha gruntów, w tym 12 ha na cele rolnicze i 10 ha na cele leśne. Grunty zdewastowane i zdegradowane w województwie śląskim zrekultywowane lub zagospodarowane w latach 2011-2016 przedstawia poniższy wykres.

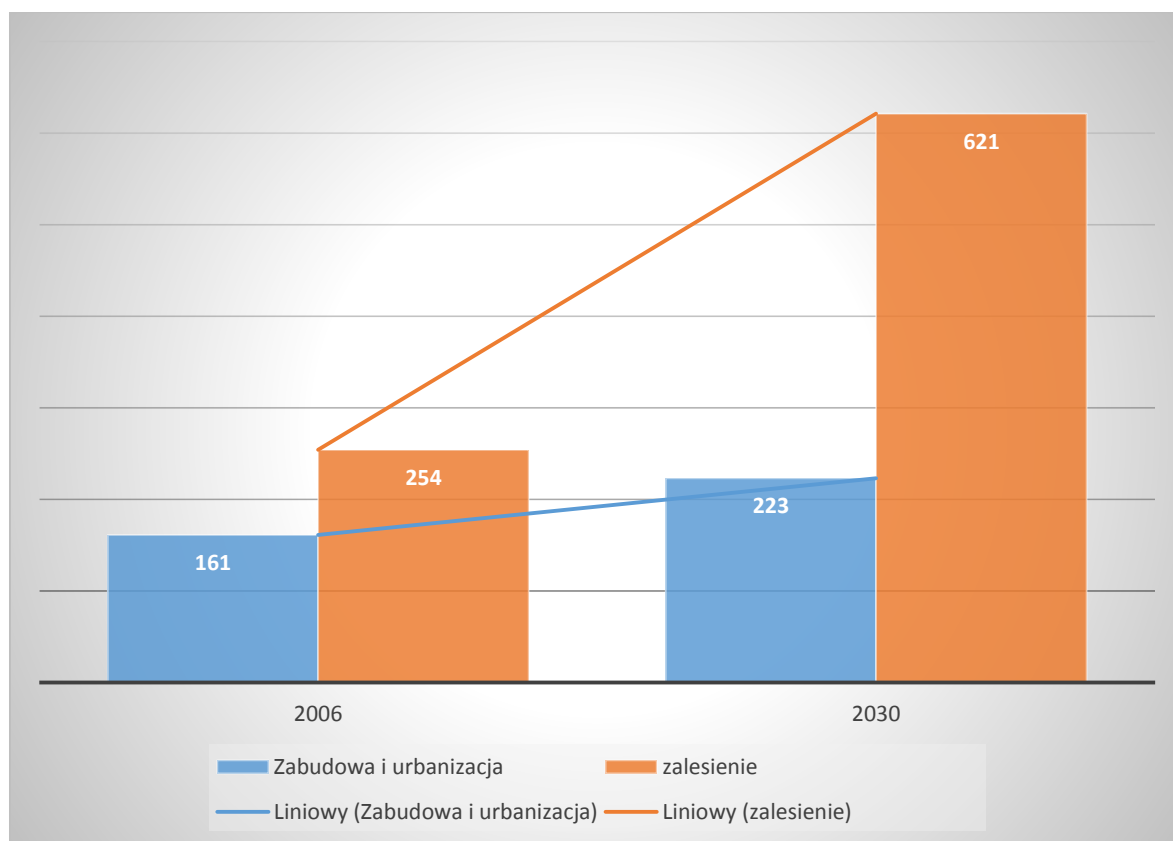
Wykres. Grunty zrekultywowane lub zagospodarowane w ciągu roku w latach 2011-2016

Źródło. WIOŚ w Katowicach, GUS

Na podstawie danych GUS dotyczących kierunków wykorzystania powierzchni województw w latach 2002–2012 dokonano analizy występowania zależności między zmianą struktury pokrycia terenów a zmianami w dynamice ruchu budowlanego. W analizie przyjęto, że najlepszym miernikiem dynamiki ruchu budowlanego, korespondującym ze zmianą powierzchni terenów rolnych będzie zmiana powierzchni obszarów zabudowanych i zurbanizowanych, ponieważ umożliwia analizę tego zjawiska bez pozyskiwania niedostępnych danych lub szacowania zmian w dynamice tego ruchu w obszarach centralnych i na obrzeżach miast. Zmiana powierzchni obszarów zabudowanych i zurbanizowanych w uproszczeniu jest zatem miernikiem rozprzestrzeniania się lub zagęszczania zabudowy na terenie całego obszaru.

Wykres. Powierzchnia obszarów przekształconych przez człowieka w tys. ha

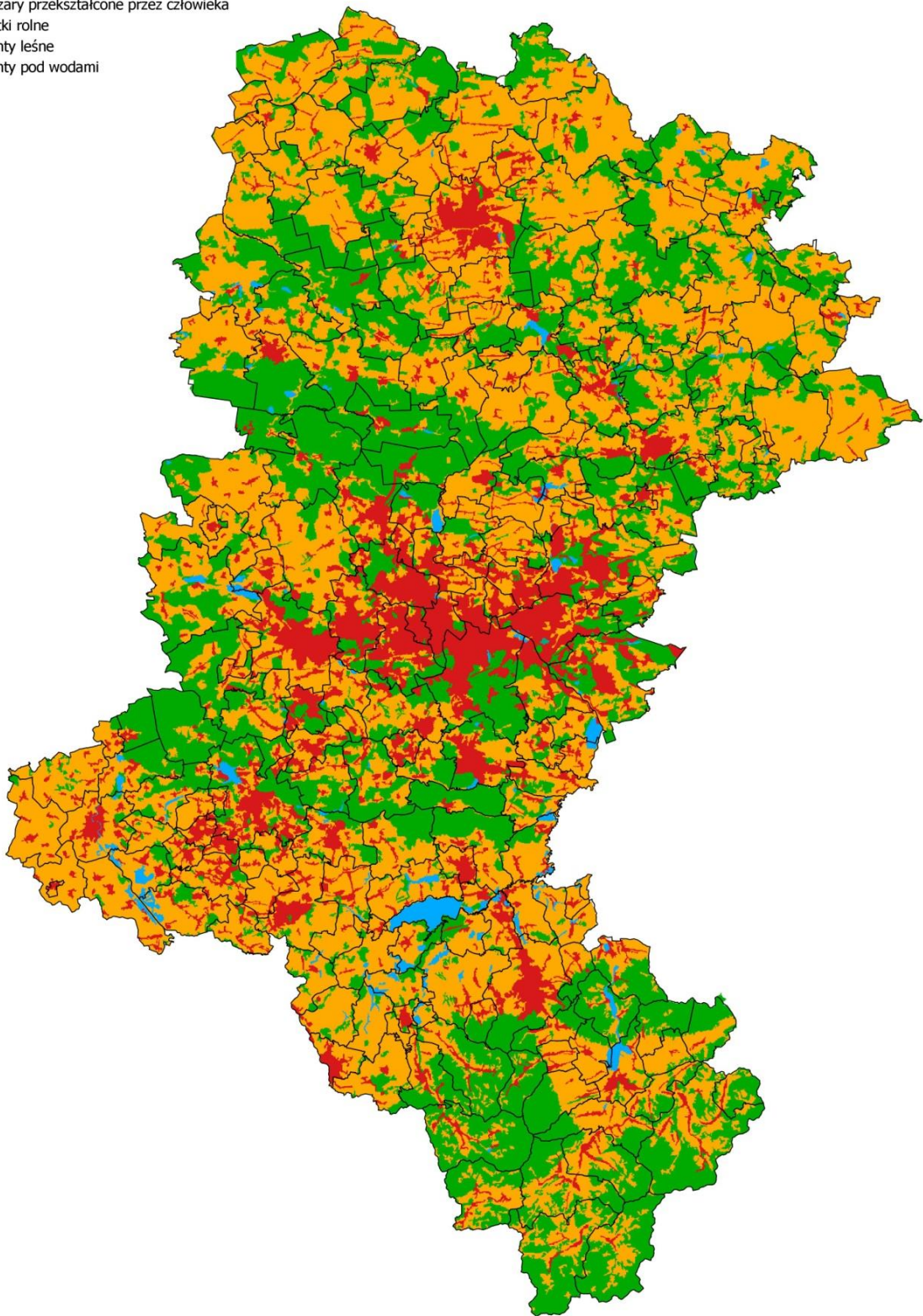

Źródło: GUS

Według opracowanej prognozy przewiduje się, że powierzchnia obszarów przekształconych przez człowieka (zabudowanych i zurbanizowanych) wzrośnie między rokiem 2006 a 2030 o 38%, z poziomu 161 tys. ha do 223 tys. ha. Równocześnie, wraz z postępującym zalesianiem obszarów, spowoduje to spadek powierzchni terenów rolnych o 16% — z 621 tys. ha do 524 tys. ha.

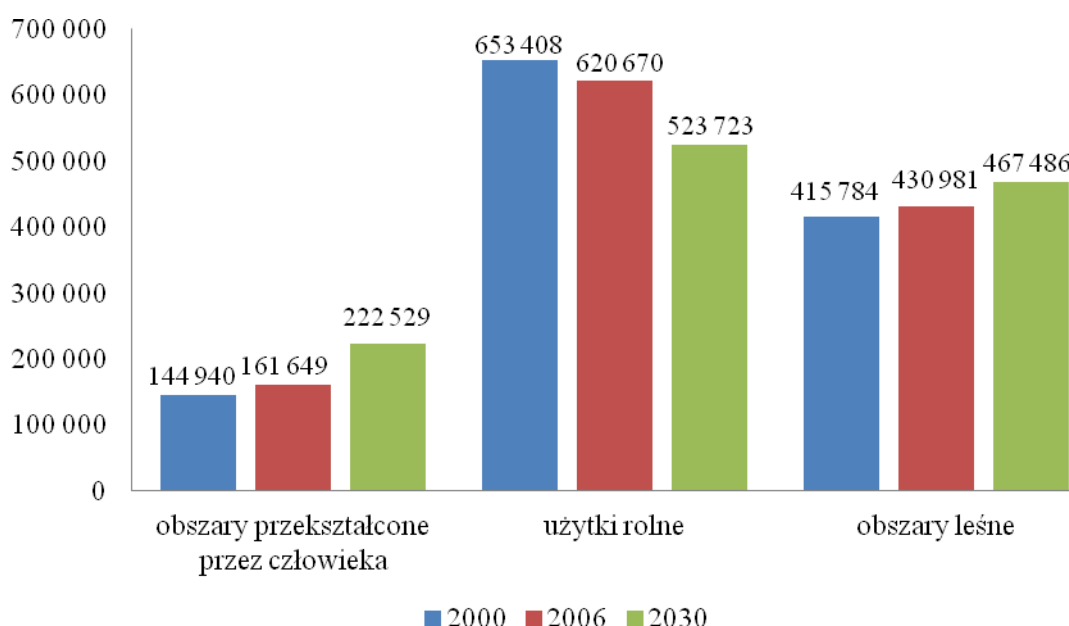
Mapa. Kierunki wykorzystania terenów województwa śląskiego w 2006 roku

- obszary przekształcone przez człowieka
- użytki rolne
- grunty leśne
- grunty pod wodami

Źródło: Ekspertyza „Kierunki presji inwestycyjnej na tereny rolnicze województwa śląskiego w perspektywie 2030 roku” – T. Kmiec, Katowice 2014.

Wykres. Prognoza zmian pokrycia terenu obszarów wiejskich województwa śląskiego do 2030 roku (ha)

Źródło: ekspertyza „Kierunki presji inwestycyjnej na tereny rolnicze województwa śląskiego w perspektywie 2030 roku” – T. Kmiec, Katowice 2014.

Wnioski

Według prognozy przewiduje się, że powierzchnia obszarów przeznaczonych na cele nierolnicze (zabudowanych i zurbanizowanych), wzrośnie między rokiem 2006 a 2030 o 38%, z poziomu 161 tys. ha do 223 tys. ha. Równocześnie, wraz z postępującym zalesieniem obszarów, spowoduje to spadek powierzchni terenów rolnych o 16% - z 621 tys. ha do 524 tys. ha.

1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na OW

Aktywność społeczna i kulturalna

Kulturę województwa śląskiego cechuje zróżnicowanie będące efektem przenikania się różnych tradycji kulturowych oraz nowych form wyrazu prezentowanych przez współczesnych twórców. Nasze województwo jest obszarem wielokulturowym, ukształtowanym przez wpływy zamieszkującej je ludności pochodzenia polskiego, niemieckiego, czeskiego oraz żydowskiego (dzieje regionu, zachodzące w nim procesy społeczne są typowe dla regionów przygranicznych). To region o zróżnicowanych kulturowo obszarach i silnym poczuciu tożsamości etnicznej. Istnieje silna baza instytucjonalna powiązań kulturalnych miasto - wieś, na którą składa się ok. 1400 instytucji i placówek kultury nadzorowanych przez 185 jednostek samorządu terytorialnego województwa śląskiego. Dla 18 instytucji organizatorem jest Województwo Śląskie. Dwie z nich są instytucjami prowadzonymi przez Województwo Śląskie wspólnie: Muzeum Śląskie – z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Śląskie Centrum Wolności i Solidarności – z Miastem Katowice. Ponadto dwie instytucje: Muzeum Górnictwa Węglowego (organizatorem jest Miasto Zabrze) i Zamek Cieszyn (organizatorem jest Miasto Cieszyn) – są współprowadzone przez Województwo Śląskie. Wśród instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd województwa śląskiego, funkcjonuje 5 instytucji artystycznych, w tym 3 teatry: dramatyczny – Teatr Śląski im.

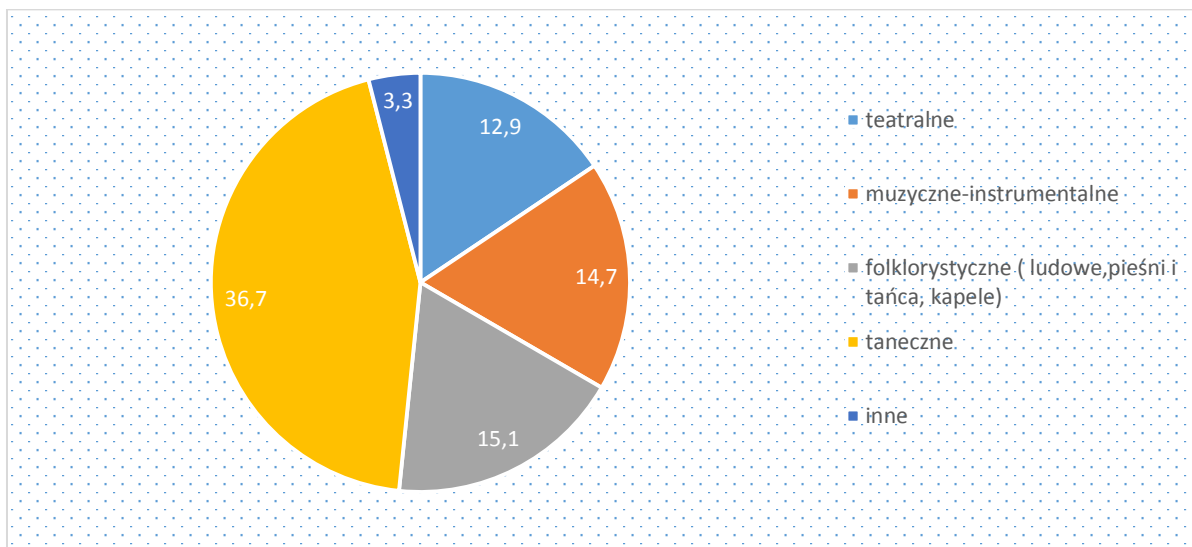
Stanisława Wyspiańskiego w Katowicach, muzyczny – Teatr Rozrywki w Chorzowie, operowy – Opera Śląska w Bytomiu, Filharmonia Śląska im. Henryka Mikołaja Góreckiego w Katowicach oraz Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny w Koszęcinie. Domy kultury, kluby i świetlice należące do publicznych instytucji kultury, które szczególnie na obszarach wiejskich pełnią często funkcję jedynej znaczącej organizatora życia kulturalnego i społecznego. W województwie śląskim w 2016 roku były zlokalizowane 368 domy i ośrodki kultury, z czego większość przypadła na subregion centralny (48,6%), następnie zachodni (23,6%), południowy (17,9%) i północny (9,8%). Najwięcej domów kultury na obszarach wiejskich ponownie przypadło na subregion centralny (42) a najmniej na subregion północny (21).

Istotną kwestią zwiększającą poziom dostępności domów kultury jest przystosowanie obiektów dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. Więcej ośrodków, niż w latach poprzednich w województwie śląskim, była przystosowana dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich (61,1%). Najlepsza sytuacja pod tym względem, niezależnie czy to w subregionach ogółem czy na obszarach wiejskich, była w subregionie południowym (84,8%, 77,8%), natomiast najmniejsza dostępność ośrodków kultury przypadła na subregion zachodni (44,8%, 34,0%). Lokalne zespoły artystyczne mogły liczyć na wsparcie ze strony domów kultury w zakresie prowadzenia różnorodnych kół, klubów i kursów oraz działań mających na celu integrację lokalnej społeczności. W województwie śląskim lokalne ośrodki kultury zorganizowały ponad 25 tys. różnych imprez (o 70,9% więcej niż średnio w kraju) z czego co piąta odbyła się na obszarach wiejskich.

Imprezy organizowane przez centra, domy, ośrodki kultury, kluby i świetlice przyciągnęły w 2016 r roku dużą liczbę uczestników (3 948 569). Największą popularnością cieszyły się koncerty, festiwale i przeglądy artystyczne, a na terenach wiejskich także imprezy turystyczne i sportowo-rekreacyjne. Biorąc pod uwagę tereny wiejskie, subregion zachodni wyróżnia się dużą liczbą uczestników prelekcji, spotkań i wykładów. Wskaźnik liczby uczestników imprez na 1000 mieszkańców regionu wyniósł 865 (obszar miejski – 929, obszar wiejski – 650). Najwyższy wskaźnik osiągnęły subregiony południowy – 1566 (miasta- 2354) i zachodni – 1109.

W województwie śląskim działały 1 854 zespoły artystyczne (o prawie 73% więcej niż średnio w kraju), z czego blisko co trzeci na obszarach wiejskich. Najpopularniejsze w domach i ośrodkach kultury były zespoły taneczne (36,7%), muzyczno-instrumentalne (14,7%), wokalne i chóry (17,3%) oraz folklorystyczne (15,1%). W poszczególnych subregionach również przeważały zespoły taneczne, jedynie w subregionie północnym zespoły folklorystyczne były równie liczne. Na obszarach wiejskich województwa śląskiego uczestnictwo w zespołach artystycznych koncentrowało się głównie w zespołach tanecznych (27,7%), folklorystycznych (24,7%) oraz zespołach wokalnych i chórach (17,6%).

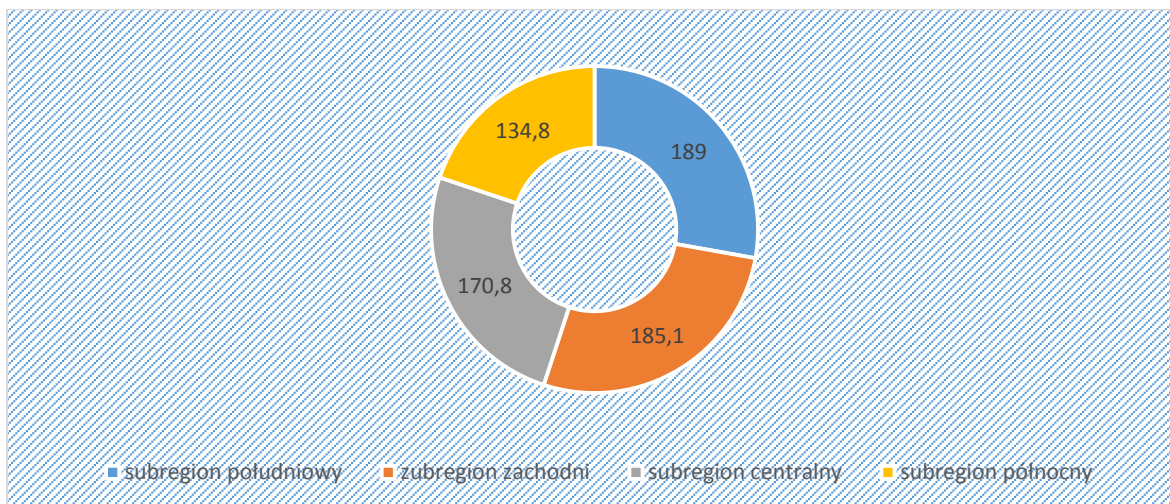
Wykres. Uczestnictwo w zespołach artystycznych na obszarach wiejskich województwa śląskiego według rodzajów w 2016 roku

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mieszkańcy województwa śląskiego byli jednymi z najczęściej korzystających z bibliotek publicznych, na co wskazywała liczba czytelników w regionie (782037), która przewyższała średnią krajową ponad dwukrotnie. Również sama liczba bibliotek w regionie (788) była o 58% wyższa niż średnio w kraju (499), z czego 42,3% obiektów mieściło się na wsi. Najwięcej bibliotek mieściło się w subregionie centralnym (429) a najmniej w subregionie północnym (102), na obszarach wiejskich najwięcej bibliotek przypadało na subregion centralny, a najmniej na subregion zachodni.

Wykres. Wskaźnik czytelników bibliotek publicznych na 1 000 mieszkańców

Źródło: opracowanie na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Najwyższy wskaźnik czytelników bibliotek publicznych na 1 000 mieszkańców występował w subregionie południowym (189,0) i subregionie zachodnim (185,1). Na nieco niższym poziomie wskaźnik kształtował się w subregionie centralnym (170,8), a tylko w subregionie północnym był wyraźnie niższy (134,8). W zróżnicowaniu miejsko-wiejskim, obszary wiejskie subregionu zachodniego wypadały najlepiej (149,1), pomimo faktu, że było tam

zlokalizowanych najmniej bibliotek (53), a najslabiej wypadły obszary wiejskie subregionu północnego (100,6).

Wnioski

Wielokulturowość województwa śląskiego oraz poczucie silnej tożsamości etnicznej powoduje, że silna baza instytucjonalna obiektów kultury w kolejnych latach będzie utrzymywana. Biorąc pod uwagę, że instytucje kultury, szczególnie na obszarach wiejskich są jedynym lub znaczącym organizatorem życia kulturalnego i społecznego, liczba imprez organizowanych przez te instytucje będzie wzrastała wraz ze wzrostem liczby uczestników.

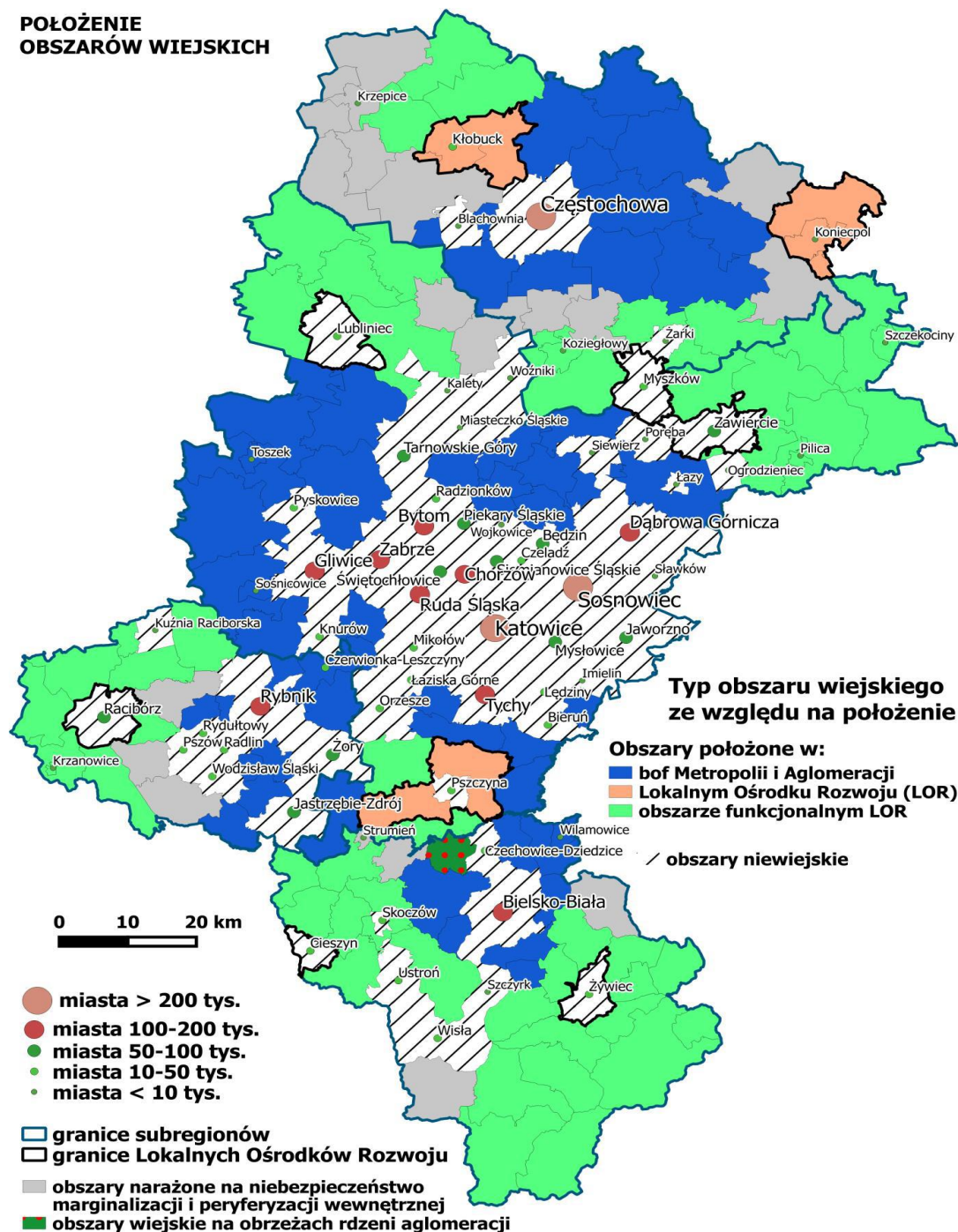
Szacuje się, że wraz z rozwojem mediów i wzrostem liczby ludności mającej do nich dostęp, będzie spadała liczba mieszkańców korzystających z bibliotek publicznych. Zmniejszająca się ilość czytelników, może wpłynąć na zmniejszenie się dotychczasowej liczby bibliotek, zarówno w obszarach miast jak i wsi.

1.3. Diagnoza sytuacji w rolnictwie w danym województwie

1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania

Mapa 22. Położenie obszarów wiejskich województwa śląskiego

POŁOŻENIE OBSZARÓW WIEJSKICH

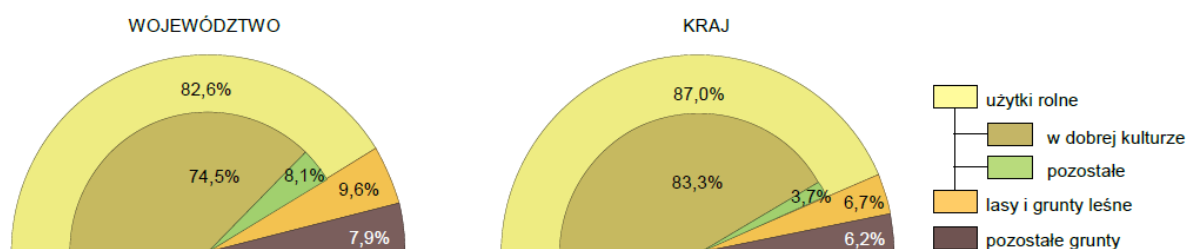

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

UŻYTKOWANIE GRUNTÓW W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

Ogólna powierzchnia gruntów użytkowanych w gospodarstwach rolnych w województwie śląskim w 2011r. wyniosła 540,6 tys. ha i zmniejszyła się w porównaniu z 2010 r. o 1,7%. Powierzchnia ta stanowiła 3,0% powierzchni gruntów gospodarstw rolnych w kraju. W użytkowaniu gospodarstw sektora prywatnego znajdowało się 98,8% gruntów, w tym gospodarstw indywidualnych 94,1% ogólnej powierzchni gruntów użytkowanych przez gospodarstwa rolne w województwie.

Wykres. Struktura użytkowania gruntów w gospodarstwach rolnych (czerwiec 2011)

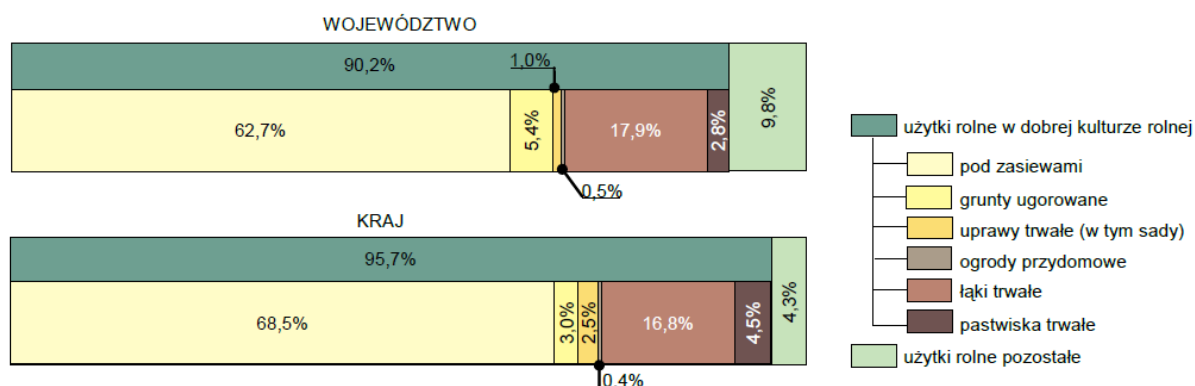

Źródło: dane na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego

W ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych 82,6% stanowiły użytki rolne (w kraju 87,0%) i w zdecydowanej większości (99,1%) grunty te należały do sektora prywatnego. W porównaniu z poprzednim rokiem powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych zmniejszyła się o 8,3 tys. ha, tj. o 1,8%.

Powierzchnia użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej wyniosła 402,7 tys. ha i stanowiła 90,2% ogólnej powierzchni użytków rolnych, wobec 95,7% w kraju. W porównaniu z poprzednim rokiem odsetek ten był większy o 5,3 pkt proc. Zmniejszył się tym samym – w ogólnej powierzchni użytków rolnych – udział powierzchni użytków rolnych pozostałych (czyli użytków rolnych nie użytkowanych i nie utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej) z 15,1% w 2010 r. do 9,8% w 2011 r. Pomimo zmniejszenia powierzchni pozostałych użytków rolnych w porównaniu z ub. r., grunty te w 2011 r. stanowiły 6,6% pozostałych użytków rolnych w kraju struktura została przedstawiona na poniższym wykresie.

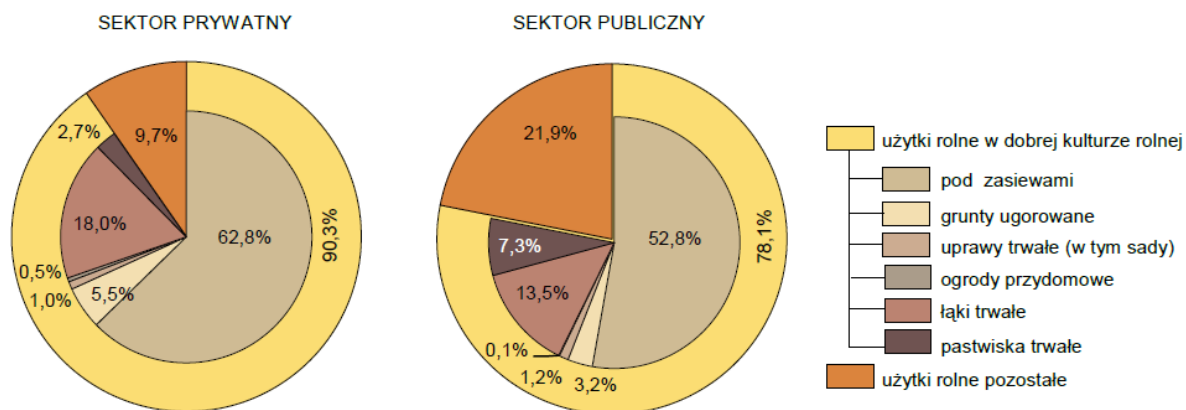
Wykres. Struktura powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach rolnych w 2011r (stan na czerwiec)

Źródło: dane na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego

Powierzchnia pod zasiewami wyniosła 279,7 tys. ha i była większa o 2,7% w porównaniu z danymi z 2010 r. Udział powierzchni pod zasiewami w ogólnej powierzchni użytków rolnych wyniósł 62,7%. Powierzchnia pod zasiewami województwa śląskiego w porównaniu z powierzchnią innych województw była najmniejsza, a jej udział w powierzchni kraju pod zasiewami wyniósł 2,6%.

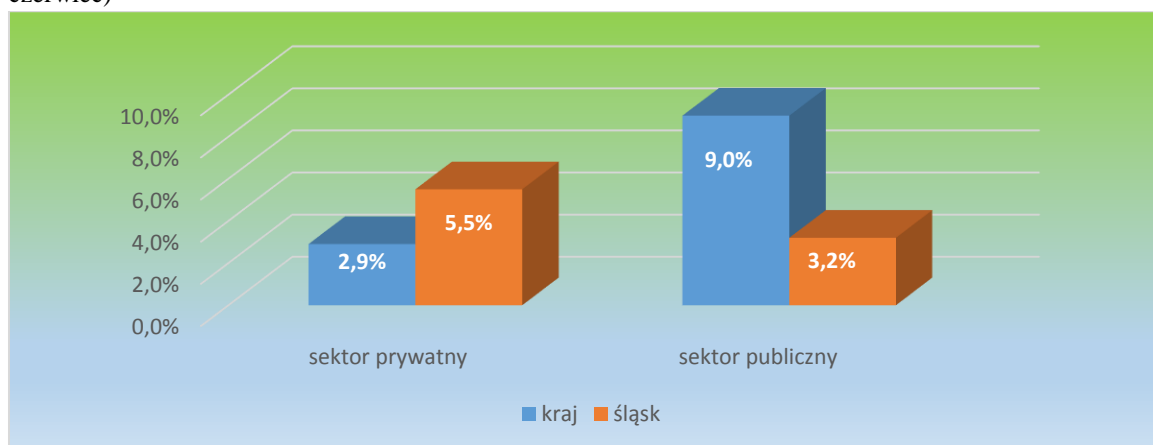
Wykres. Struktura powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według sektorów własności w 2011r stan na czerwiec

Źródło: dane na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego

Powierzchnia gruntów ugorowanych będących w dobrej kulturze rolnej w gospodarstwach rolnych w 2011 r. wyniosła 24,2 tys. ha i stanowiła 5,2% gruntów ugorowanych w kraju. W gospodarstwach rolnych udział gruntów ugorowanych w ogólnej powierzchni użytków rolnych wyniósł 5,4% i był wyższy w stosunku do ub. r. o 1,6 pkt proc.

Wykres. Udział powierzchni gruntów ugorowanych w ogólnej powierzchni użytków rolnych w 2011 (stan czerwiec)

Źródło: dane na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego

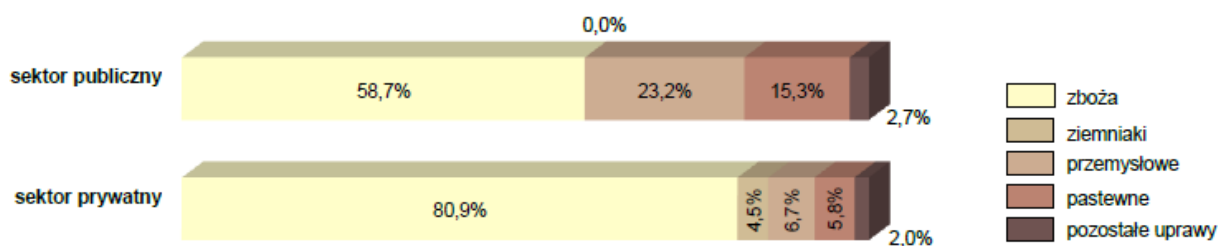
W gospodarstwach rolnych udział powierzchni lasów i gruntów leśnych oraz pozostałych gruntów w ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych wyniósł odpowiednio 9,6 % i 7,9% wobec 9,9% i 7,5% w 2010 r. W porównaniu z danymi dla kraju udziały te były wyższe odpowiednio o: 2,9 i 1,7 pkt proc.

POWIERZCHNIA ZASIEWÓW

Ogólna powierzchnia zasiewów w województwie śląskim w 2011 r. wniosła 279,7 tys. ha. W ogólnej powierzchni zasiewów najczęściej (80,7%) uprawiano zbóż ogółem, tj. zbóż podstawowych z mieszankami zbożowymi łącznie z kukurydzą na ziarno, gryką, prosem i pozostałymi zbożowymi. Zboża te zajmowały powierzchnie 225,8 tys. ha. tj. o 9,6 tys. więcej od ubiegłorocznej. W strukturze powierzchni zasiewów z ub. r. odnotowano wzrost udziału powierzchni upraw m. in. zbóż i roślin pastewnych odpowiednio o: 1,3 i 0,7 pkt proc., obniżył się m.in. udział powierzchni upraw przemysłowych o 1,9 pkt proc.

STRUKTURA POWIERZCHNI ZASIEWÓW WAŻNIEJSZYCH GRUP UPRAW WEDŁUG SEKTORÓW WŁASNOŚCI W 2011 R.

Stan w czerwcu

Źródło: dane na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010r.

Powierzchnia zasiewów według ważniejszych grup upraw rolnych

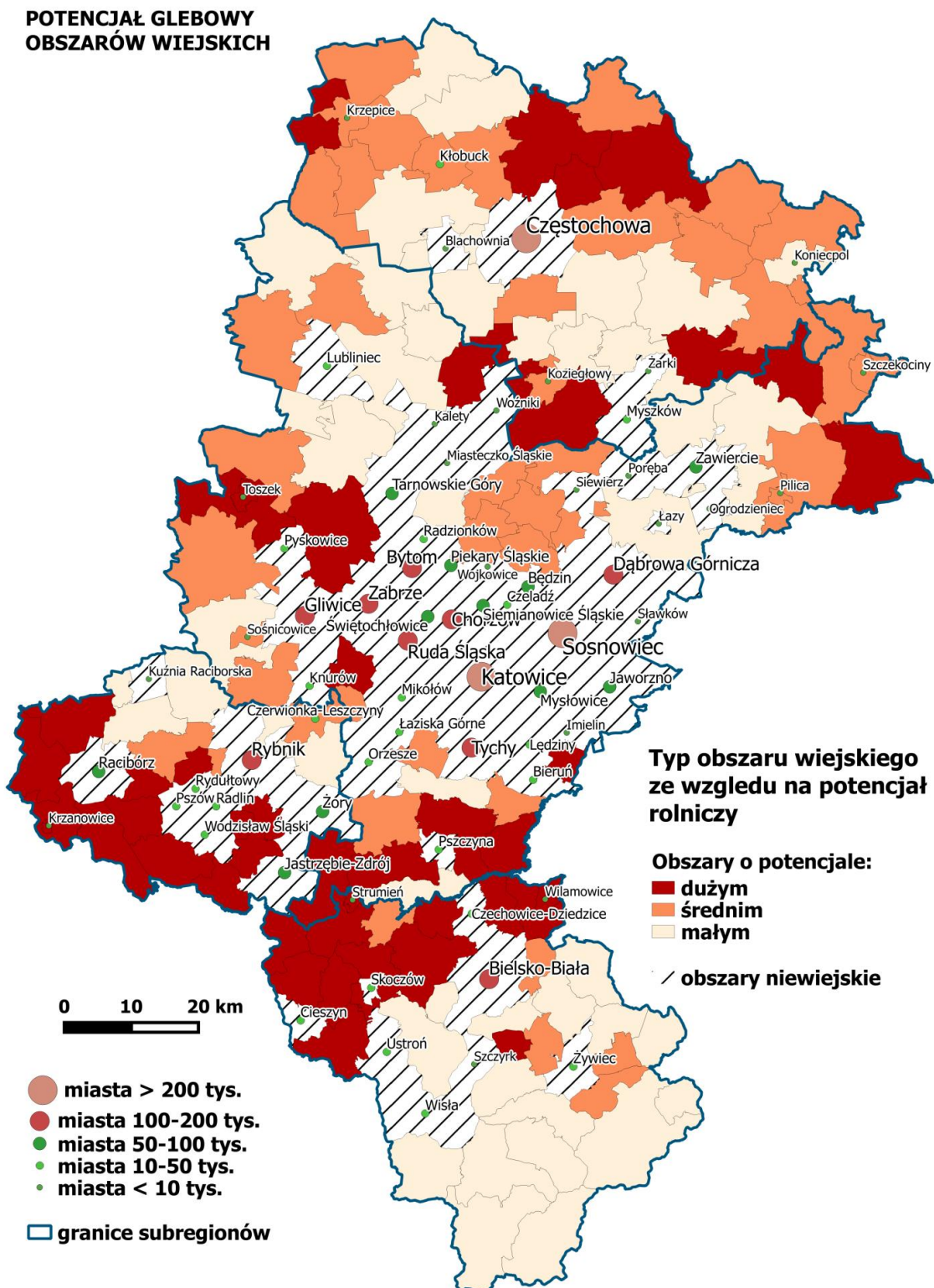
WYSZCZEGÓLNIENIE	2007	2008	2009	2010 ^{ab}	2011 ^b		
	w hektarach					w odsetkach	2010 = 100
O G Ó Ł E M	291152	291334	294956	272296	279668	100,0	102,7
Zboża	218168	222932	226755	216239	225813	80,7	104,4
w tym:							
pszenica	58350	62665	66931	66245	69781	25,0	105,3
żyto	27779	33742	32487	30093	28239	10,1	93,8
jęczmień	41580	36492	38224	31804	31225	11,2	98,2
owies	15052	11592	12739	14277	17445	6,2	122,2
pszenżyto	29405	33846	34746	33104	35778	12,8	108,1
mieszanki zbożowe	33330	29220	26632	22641	26779	9,6	118,3
kukurydza na ziarno	11715	14495	13610	14901	14075	5,0	94,5
Ziemniaki	16895 ^e	14909 ^e	13817 ^e	12063	12546	4,5	104,0
Przemysłowe ^c	23013	20426	21372	23589	19073	6,8	80,9
w tym:							
buraki cukrowe	1984	1469	1367	1687	2162	0,8	128,2
rzepak i rzepik	20066	18192	19435	20715	16001	5,7	77,2
Pastewne ^d	18374	21601	21253	14047	16526	5,9	117,6
Pozostałe uprawy ^e	14702	11466	11759	6358	5710	2,0	89,8

a Dane na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego. b Bez powierzchni upraw trwałych, ogrodów przydomowych oraz upraw na przyoranie (nawozy zielone). c Łącznie z powierzchnią upraw w ogrodach przydomowych. d Łącznie z uprawą maku, słonecznika, soi, gorczycy, lnu, konopi, tytoniu, chmielu i cykorii. e Okopowe pastewne, strączkowe pastewne na zielonkę, motylkowe na zielonkę, trawy polowe na zielonkę, inne pastewne na zielonkę, pastwiska polowe na zielonkę i kukurydza na zielonkę. f Strączkowe na nasiona, mieszanki zbożowo-strączkowe, warzywa, truskawki, do 2009 r. uprawy na nawozy zielone, wysadki okopowych oraz inne, np. ziola.

Źródło: dane na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego

1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolnej

Mapa. Potencjał glebowy obszarów wiejskich województwa śląskiego

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

1.3.3. Struktura gospodarstw

Struktura gospodarstw

Rolnictwo województwa śląskiego funkcjonowało w różnych uwarunkowaniach historycznych i podziałach administracyjnych oraz pod wpływem silnych procesów industrializacyjnych przez co w różnych częściach regionu zostały stworzone odmienne wzorce kulturowe i sposoby gospodarowania.

Zatem funkcje rolnictwa w odniesieniu do:

- środowiska przyrodniczego, społecznego i gospodarczego,
 - zarządzania zasobami ziemi, zasobami wodnymi,
 - podtrzymywania i wzbogacania tradycji kulturalnych oraz tożsamości wsi i regionów,
- są w województwie śląskim silnie zróżnicowane przestrzennie.

W zachodniej części województwa występuje rolnictwo intensywne o korzystnych warunkach przyrodniczo-glebowych, a na terenach górskich oraz Jury Krakowsko-Częstochowskiej mamy ekstensywny model gospodarowania, gdzie rola rolnictwa polega na zachowaniu i wzbogacaniu unikatowych wartości przyrodniczych i krajobrazowych środowiska.

Najbardziej znaną cechą rolnictwa regionu jako całości jest rozdrobnienie gospodarstw i gruntów, co sprawia, że w wielu rejonach istnieje anachroniczny układ, który w warunkach gospodarki rynkowej jest niesprawny i trudny do dalszego funkcjonowania. Znajduje to wyraz w niekorzystnych formach i efektach dokonujących się przemian rolnictwa, gdyż tylko 1/5 gospodarstw produkuje na rynek wykorzystując znaczne możliwości konsumpcyjne aglomeracji śląskiej. Według Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2010 r. w województwie śląskim było 163,3 tys. gospodarstw rolnych, w tym 77,6 tys. gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych. W tej grupie większość (84,3%) stanowiły gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych od 1 do 5 ha. Działalność rolniczą prowadziło 102,7 tys. gospodarstw, tj. 62,9% ogólnej liczby gospodarstw rolnych, w tym 62,7 tys. jednostek o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych. W odniesieniu do Spisu Rolnego z 2002 r. liczba gospodarstw rolnych ogółem zmniejszyła się o 89,8 tys., tj. o 35,5% a liczba gospodarstw o powierzchni użytków rolnych powyżej 1 ha zmniejszyła się o 33,3 tys., tj. o 30,0%. Niewielki spadek liczby gospodarstw odnotowano w grupie obszarowej 15–20 ha UR (o 1,3%).

Na podstawie liczby wniosków złożonych do Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) o przyznanie płatności obszarowych stwierdzono, że liczba gospodarstw rolnych regularnie spadała — od 2006 r. z 55 485 do 47 345 w roku 2013. Równocześnie stale wzrastała średnia powierzchnia gruntów rolnych w gospodarstwach składających wnioski — z 6,20 ha w 2006 r. do 7,24 ha w 2013 r. Na podstawie danych FADN¹⁵, na 77 600 gospodarstw w województwie śląskim o powierzchni powyżej 1 ha UR standardową produkcję przekraczającą 4 000 euro posiada tylko 24% gospodarstw.

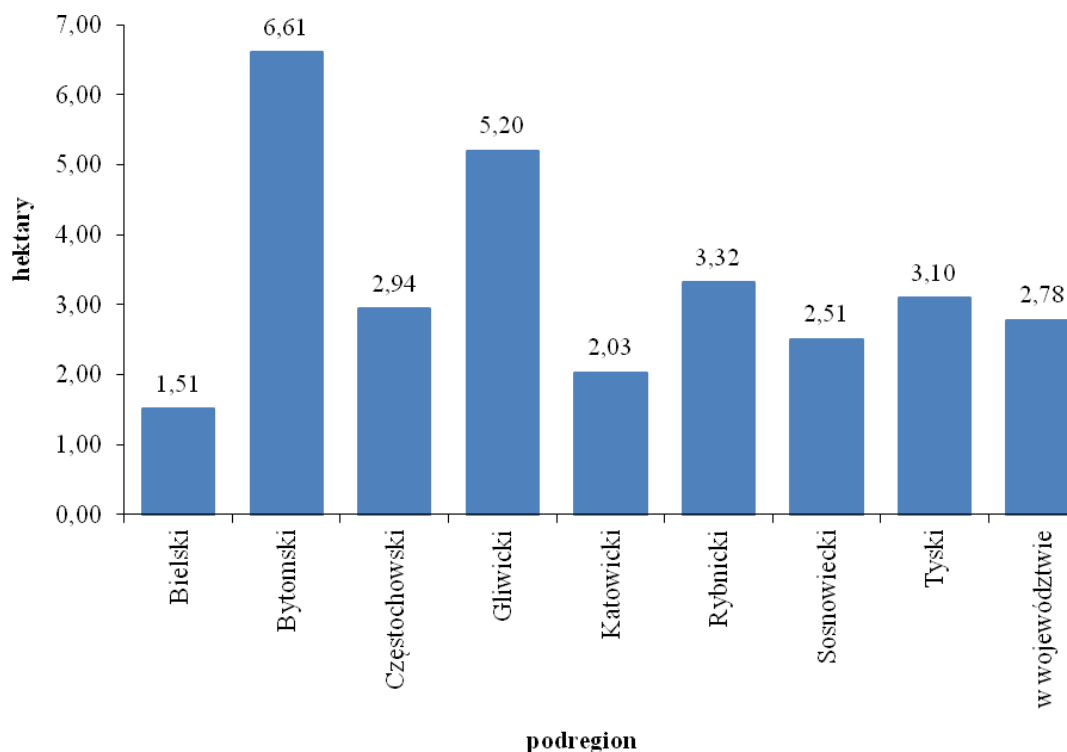
¹⁵ FADN obejmuje badaniami ok. 11 000 gospodarstw w kraju, reprezentujących ok. 740 000 gospodarstw znajdujących się w polu obserwacji (SO powyżej 4 000 euro) z czego w województwie śląskim jest 275 gospodarstw, reprezentujących 18 715 gospodarstw.

Tabela. Struktura gospodarstw w województwie śląskim w 2010 roku

Wyszczególnienie	Ogółem	Bardzo male	Male	Średnio-male	Średnio-duże	Duże	Bardzo duże
		4 do 8 tys.€	8 do 25 tys.€	25 do 50 tys.€	50 do 100 tys.€	100 do 500 tys.€	500 tys.€ i więcej
Liczba reprezentowanych gospodarstw	18 715	7 969	7 409	1 897	854	532	54
Liczba gospodarstw w próbie	275	26	83	84	50	31	1

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie bazy danych Polski FADN.

W 2010 r. w województwie śląskim ogólna powierzchnia gruntów w gospodarstwach rolnych wyniosła 549,7 tys. ha i była niższa w stosunku do spisu z 2002 r. o 85,3 tys. ha (13,4%). Średnia powierzchnia użytków rolnych w 1 gospodarstwie w 2010 r. wyniosła 2,77 ha (wzrosła w stosunku do roku 2002 o 29%), przy czym w grupie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą, średnia powierzchnia użytków rolnych zwiększyła się z 3,19 ha do 3,95 ha (wzrost o około 24%).

Wykres. Średnia powierzchnia użytków rolnych w województwie śląskim według podregionów w 2010 roku

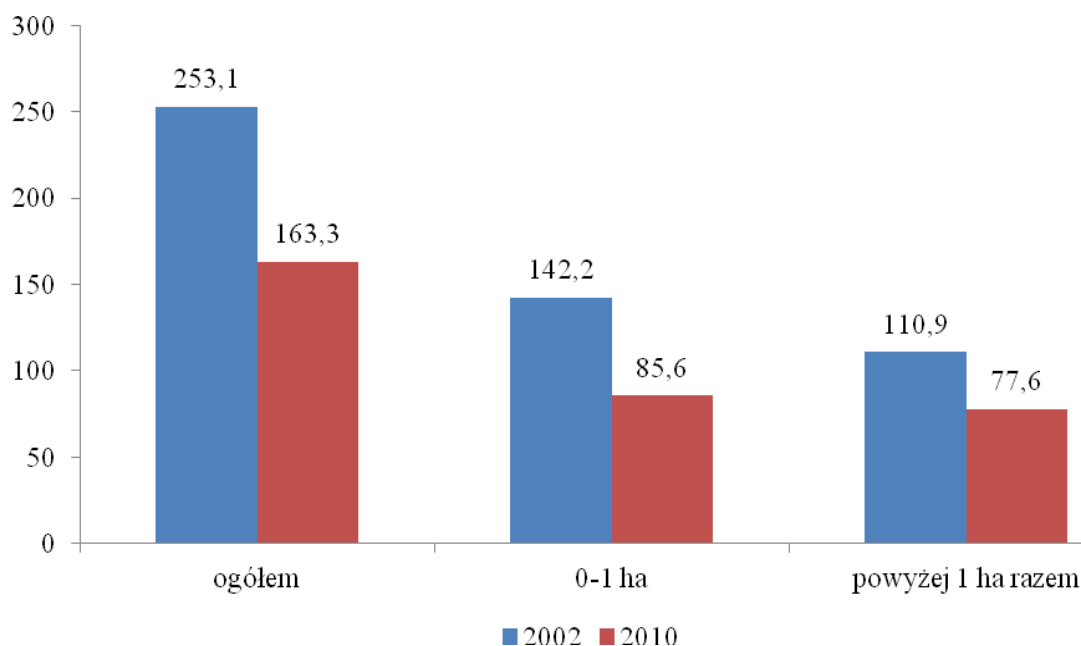
Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010 – GUS.

Pomimo wzrostu średniej powierzchni użytków rolnych przypadającej na 1 gospodarstwo, gospodarstwa rolne pod względem areалу użytkowanych rolniczo gruntów charakteryzowały się nadal dużym rozdrobnieniem.

W przekroju terytorialnym największą średnią wielkość użytków rolnych gospodarstwa rolne odnotowano w powiatach: raciborskim (7,79 ha), tarnogórskim (7,75 ha), gliwickim (6,63 ha) i lublinieckim (6,56 ha). Najmniejsze gospodarstwa rolne wystąpiły w: Jaworznie (0,88 ha użytków rolnych), powiecie żywieckim (1,13 ha), Świętochłowicach (1,15 ha) oraz w Zabrze (1,24 ha), co bezpośrednio wiązało się z poziomem urbanizacji województwa.

Największą grupę wśród gospodarstw posiadających użytki rolne stanowiły gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych do 1 ha – 85,6 tys. (spadek w stosunku do 2002 r. to około 39,8%). Gospodarstwa te zajmowały powierzchnię 28,6 tys. ha, co stanowiło około 5,19% powierzchni użytków rolnych. Gospodarstwa w przedziale od 1 do 5 ha użytków rolnych odnotowały spadek o około 33,6%. Wzrosła natomiast liczba gospodarstw dużych o powierzchni 20-50 ha UR (o 21,8%) oraz gospodarstw największych o powierzchni 50 ha i więcej UR (o 41,8%).

Wykres. Liczba gospodarstw rolnych według wielkości w województwie śląskim w latach 2002 i 2010

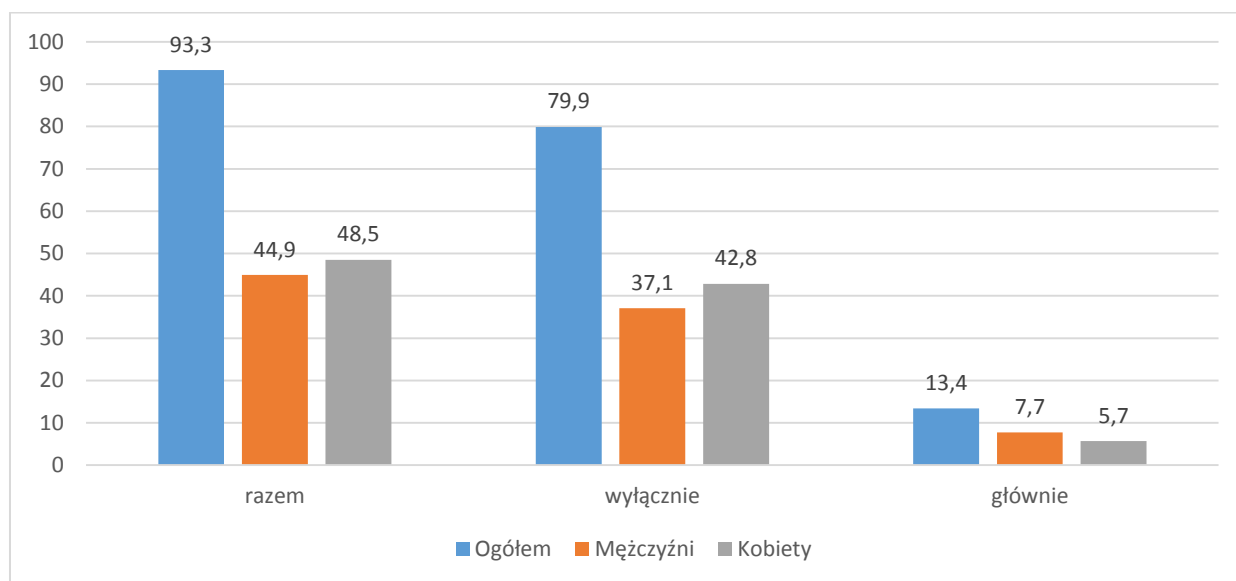

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2002 oraz 2010 – GUS.

Struktura pracujących w gospodarstwach rolnych oraz nakłady pracy w ciągu roku

Według danych z Powszechnego Spisu Rolnego 2010r. w woj. śląskim liczba pracujących wyłącznie lub głównie w swoim bądź rodzinnym gospodarstwie rolnym wyniosła 93,3 tys. osób (dla 79,9 tys. osób była to jedyna praca, a dla 13,4 tys. – praca główna). W badaniu zastosowano kryterium bieżącej aktywności ekonomicznej poszczególnych osób w ostatnim tygodniu czerwca 2010r. Ze względu na powiększanie się powierzchni gospodarstw żywotnych ekonomicznie, liczba ta będzie w przyszłości nieco niższa, gdyż małe gospodarstwa ze względów ekonomicznych zmuszone będą do sprzedaży i wydzierżawiania swoich gruntów.

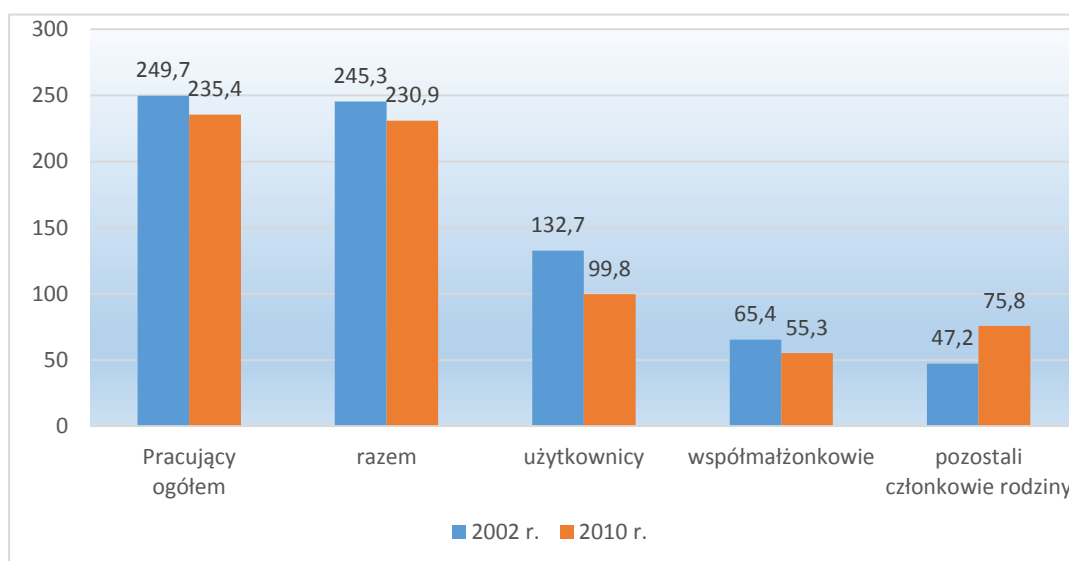
Wykres. Pracujący w swoim /rodzinnym gospodarstwie rolnym w czerwcu 2010 roku w tys. osób

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010 – GUS.

W 2010 r. rodzinna siła robocza zaangażowana w pracę w swoim bądź rodzinnym gospodarstwie rolnym w ciągu 12 miesięcy wynosiła 230,9 tys. osób.

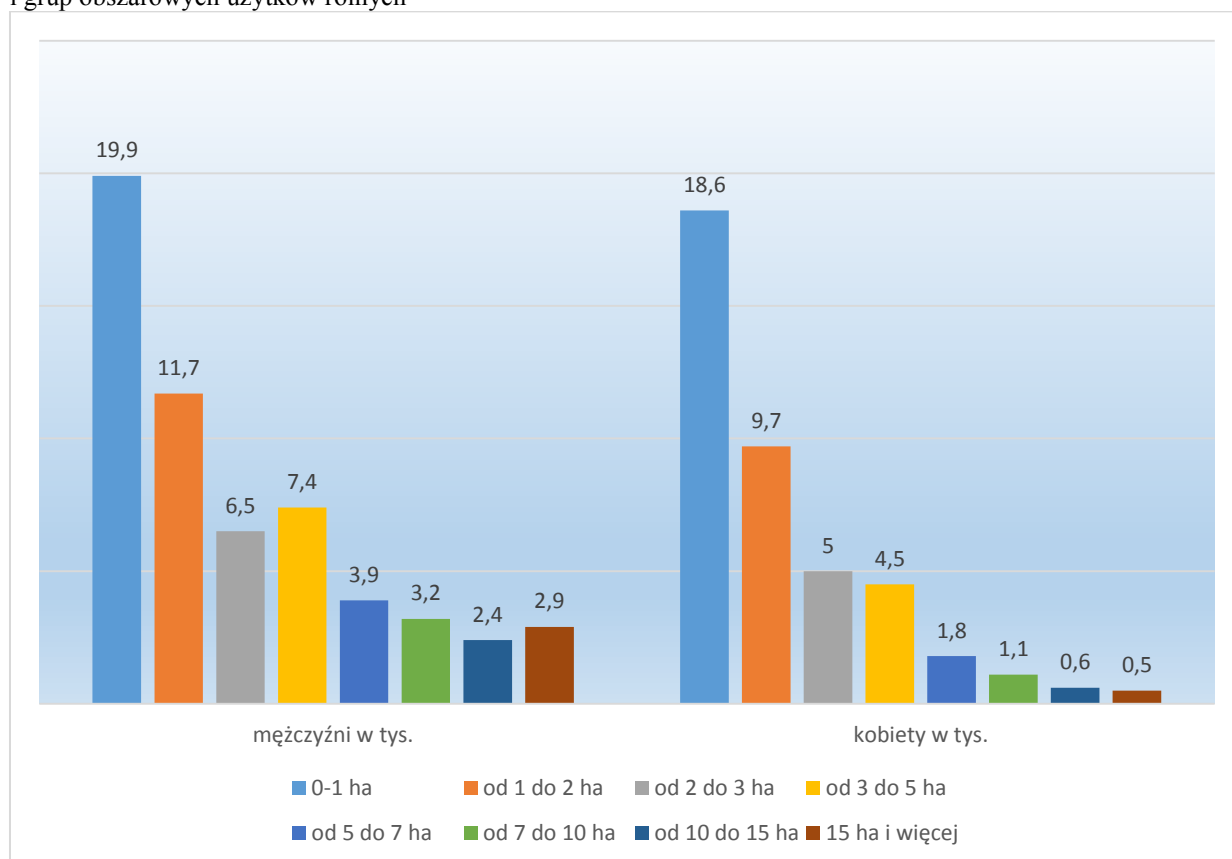
Wykres. Nakłady pracy w gospodarstwach rolnych w ciągu roku według grup obszarowych użytków rolnych w latach 2002 i 2010

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010 – GUS.

W porównaniu z 2002 r. zmniejszyła się liczba użytkowników i współmałżonków pracujących w gospodarstwach rolnych, co było wynikiem zmniejszenia się liczby gospodarstw rolnych w analizowanym okresie. Jednocześnie nastąpił wzrost liczby pozostałych członków rodziny wnoszących swój wkład pracy w gospodarstwo rodzinne, głównie bezrobotnych dzieci oraz czynnych fizycznie emerytów i rencistów. Sytuacja ta prognozowana jest również na lata następne do roku 2030.

Wykres. Użytkownicy gospodarstw indywidualnych pracujący w tych gospodarstwach w ciągu roku według płci i grup obszarowych użytków rolnych

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010 – GUS.

Ponad 58% ogółu użytkowników pracujących w swoich gospodarstwach rolnych to mężczyźni. Większość kobiet użytkowała mniejsze obszarowo gospodarstwa rolne. Wskaźnik ten opiera się głównie na większej sprawności fizycznej mężczyzn i większą wydajność pracy. Prognozować należy, iż zwiększać się będzie udział mężczyzn jako pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych na rzecz udziału kobiet. Oczekuje się, że coraz więcej kobiet będzie posiadać wyższe wykształcenie niż mężczyźni i będą podejmować pracę w innych sektorach gospodarki. Również obecne małe gospodarstwa rolne prowadzone przez kobiety powoli będą zanikać w związku osiąganiem wieku emerytalnego lub nierentowności produkcji, a kobiety w nich pracujące zmuszone będą szukać pracy w innych gałęziach gospodarki.

1.3.4. Wartość produkcji rolniczej

Wielkość i kierunki produkcji

Produkcja roślinna

Istotnym czynnikiem kształtującym strukturę zasiewów w niektórych rejonach województwa śląskiego jest wpływ przemysłu, urbanizacji oraz naturalna zasobność gleb. Produkcja rolnicza musi tu być prowadzona z zachowaniem reżimów technologicznych gwarantujących bezpieczeństwo produktów żywnościowych oraz w sposób zapewniający zarówno dobrą jakość produktu jak i poszanowanie wymogów ochrony środowiska.

Grunty orne stanowiły średnio w województwie 64,9% użytków rolnych (od 39% w podregionie bielskim do 77% w podregionie rybnickim). Podregion bielski

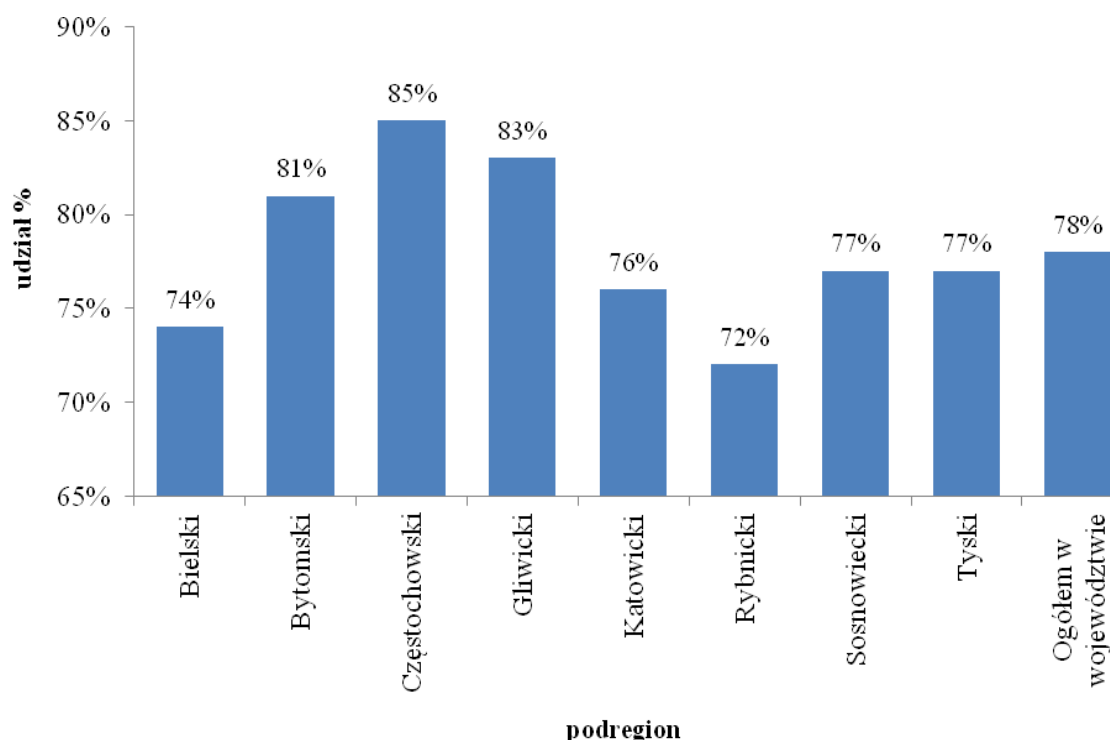
charakteryzował się najwyższym w skali województwa udziałem trwałych użytków zielonych (26% użytków rolnych), najmniej użytków zielonych posiadał podregion rybnicki — 11%. W porównaniu z minionymi latami odnotowuje się spadek powierzchni odłogów i gruntów ugorowanych, tj. powierzchni, które mogą i powinny być obsiewane, obecnie 10,6% wszystkich gruntów (spadek z 35% w roku 2002). Najgorzej pod tym względem plasował się podregion katowicki, gdzie udział wynosił 14%. Ogólnie stan ten poprawił się w porównaniu z rokiem 2002 przez wprowadzenie płatności bezpośrednich do upraw polowych. Wzrosła również o 10% liczba terenów zalesionych dzięki wprowadzeniu programów dotacji na zalesianie gruntów oraz powiększył się obszar gospodarstw rolnych przez tzw. „wchłonięcie” małych w duże.

Dominującą pozycję w strukturze zasiewów w regionie zajmowały zboża. Stanowiły one 78% wszystkich zasiewów przy małym zróżnicowaniu w podregionach. Jedynie w podregionie rybnickim ich udział był mniejszy (72%). Udział zbóż w strukturze zasiewów w województwie przekraczał granicę racjonalnego zmianowania i gospodarowania w warunkach zrównoważonego rozwoju. Nieznaczny wzrost wykazała powierzchnia areałów roślin przemysłowych, która w 2010 roku stanowiła zaledwie 8% powierzchni zasiewów. Tylko w podregionie rybnickim ich udział wyniósł 16%, co związane było z koncentracją uprawy buraka cukrowego.

Z roślin przemysłowych największy wzrost uprawy odnotowano dla rzepaku i rzepiku (o 90%), co wiąże się z w miarę stabilnym rynkiem zbytu i ceną. Rzepak, jako roślina wykorzystywana w przemyśle spożywczym (przy produkcji oleju), jak i w produkcji na cele energetyczne będzie rokował wzrostem powierzchni upraw w przyszłości lub choćby utrzymaniem dotychczasowego stanu. Z drugiej strony odnotowano zmniejszenie powierzchni zasiewów buraków cukrowych o 42,0%. Widoczny jest również spadek wielkości upraw ziemniaków o 54,9%. Powierzchnia uprawy ziemniaków wyniosła nieznacznie ponad 12 tys. ha i cały czas wykazuje tendencję spadkową. Spadek powierzchni uprawy ziemniaków w województwie śląskim przebiegał analogicznie do spadku powierzchni uprawy w skali całego kraju (4% wszystkich upraw). Zauważalny był także umiarkowany wzrost powierzchni zasiewów z grupy pastewnych — o 10,5%, obserwowany również w skali kraju, chociaż w województwie śląskim miał on mniejszy wymiar. Najmniejszą grupą ziemiopłodów były rośliny strączkowe jadalne, stanowiące 0,2% wszystkich ziemiopłodów. Można przypuszczać, że udział roślin przemysłowych w przyszłości będzie wzrastał, kosztem uprawy zbóż i ziemniaków.

W 2010 r. w województwie śląskim warzywnictwo i pieczarkarstwo stanowi marginalną część produkcji rolniczej i kształtuje się na poziomie ok 2-3%. Obserwuje się w porównaniu z 2002 r. wzrost powierzchni upraw w.w działalności i w strukturze zasiewów 0,7 pkt proc. co związane jest z proporcjonalnie wyższą opłacalnością tych działalności.

Wykres. Udział zbóż w strukturze zasiewów w podregionach województwa śląskiego w 2010 roku

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010 — GUS.

Produkcja zwierzęca

Województwo śląskie charakteryzowało się w latach 2002 — 2010 niską i zróżnicowaną w podregionach oraz grupach obszarowych gospodarstw obsadą zwierząt. Od ostatniego spisu rolnego w 2002 r. tendencja spadkowa wciąż się utrzymuje. W 2010 roku ubyło o 20,8 tys. sztuk bydła ogółem (około 14%), w tym najwięcej krów (o ponad 24%). Jedną z wielu przyczyn tego stanu było zmniejszenie się powierzchni łąk i pastwisk trwałych w strukturze zasiewu. Powierzchnia łąk trwałych w gospodarstwach rolnych wynosiła 80,0 tys. ha (3,0% powierzchni łąk trwałych w kraju) i w porównaniu z 2002 r. była mniejsza o 17,0 tys. ha, tj. o 17,5%.

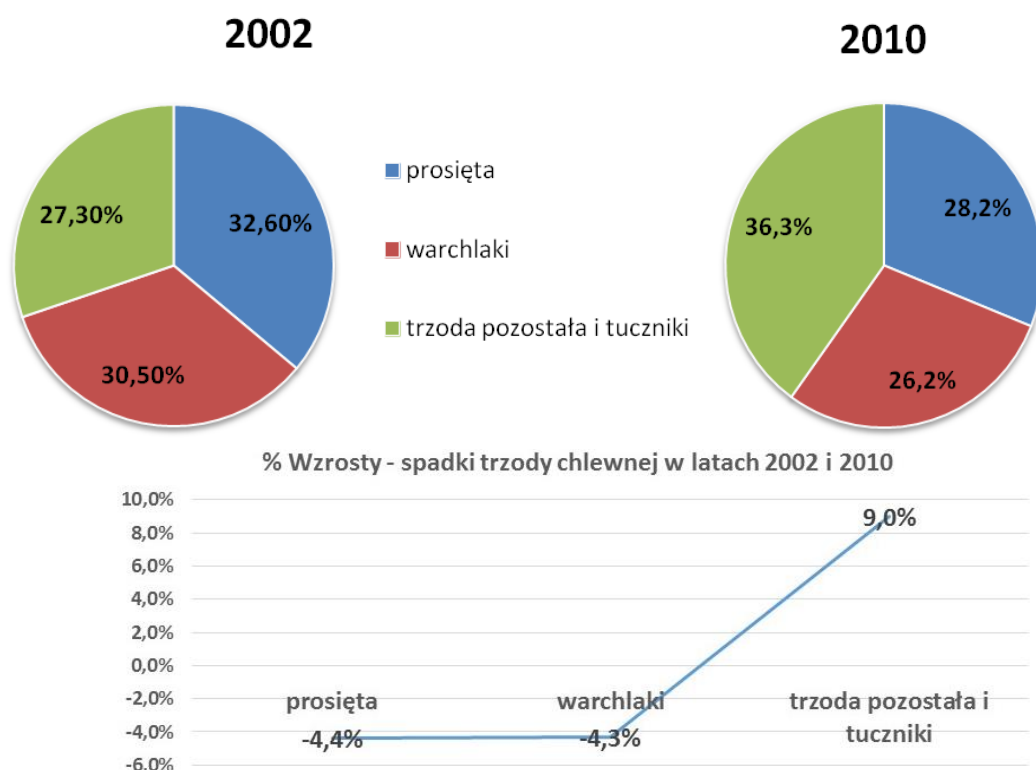
Powierzchnia pastwisk trwałych w gospodarstwach rolnych w regionie wynosiła 10,2 tys. ha (1,6% powierzchni pastwisk trwałych w kraju) i w odniesieniu do 2002 r. była mniejsza o 12,8 tys. ha (o 55,6%).

Ograniczenie stada krów mlecznych spowodowane zostało również kwotowaniem produkcji mleka po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, jak również wysokimi wymaganiami jakościowymi dla mleka krowiego. Możliwości i potrzeby województwa są w tym zakresie większe.

W 2010 r. obsada bydła na 100 ha użytków rolnych wynosiła 28,3 szt. (w 2002 r. — 27,5 szt.). W przekroju powiatów największą obsadą bydła na 100 ha użytków rolnych charakteryzowały się powiaty: zawierciański (59,2 szt.), cieszyński (46,2 szt.), raciborski (44,5 szt.). W stadzie trzody chlewnej, w porównaniu z 2002 r., odnotowano spadek udziału grupy prosiąt (o 4,4%) i warchlaków (o 4,3 %), natomiast wzrost udziału tuczników (o 9,0%).

W stadzie trzody chlewnej, w porównaniu z 2002 r., odnotowano spadek udziału grupy prosiąt (o 4,4%) i warchlaków (o 4,3 %), natomiast wzrost udziału tuczników (o 9,0%).

Wykres. Obsada trzody chlewnej w 2010 roku w stosunku do 2002 roku (w %) w województwie śląskim

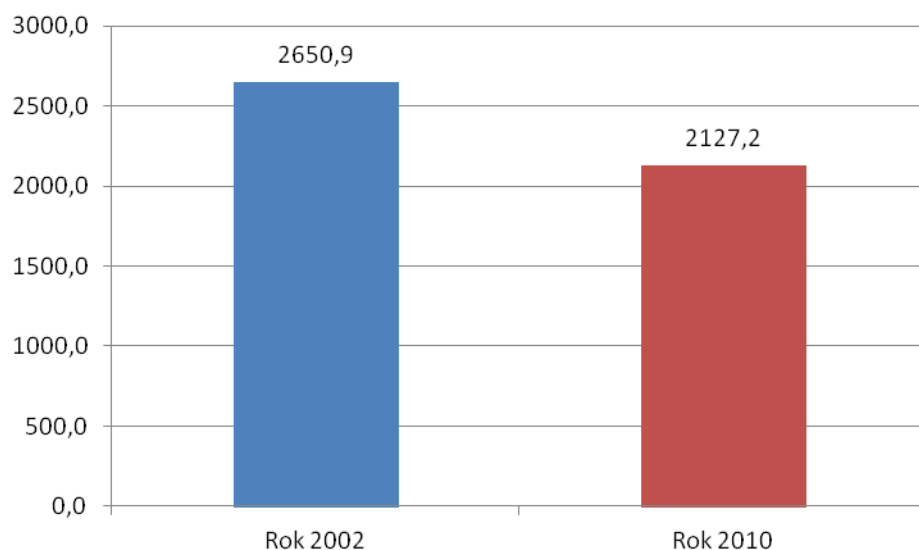

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2002 oraz 2010 — GUS.

Obsada trzody chlewnej na 100 ha użytków rolnych w 2002 r. wynosiła 78,4 szt., natomiast w 2010 r. — 77,6 szt. Obsada we wskazanym okresie zmniejszyła się o 0,8 szt. W przekroju terytorialnym największą obsadą trzody chlewnej na 100 ha użytków rolnych charakteryzowały się powiaty: pszczyński (203,9 szt.), gliwicki (188,8 szt.), lubliniecki (155,0 szt.).

Województwo śląskie wyróżniało się bardzo wysoką obsadą drobiu, w tym brojlerów kurzych i indyckich w chowie fermowym. W 2010 r. w strukturze gatunkowej stada drobiu ogółem drób kurzy stanowił — podobnie jak w 2002 r. — prawie 95%. Największa koncentracja obsady drobiu występowała w podregionie rybnickim. Obsada drobiu kurzego ogółem na 100 ha użytków rolnych wynosiła w 2010 r. — 2 127,2 szt. (w 2002 r. — 2 650,9 szt.). Spora część gospodarstw rolnych wycofała się z produkcji drobiu lub zmniejszyła produkcję ze względu na wahania w jej opłacalności.

Wykres. Spadek obsady drobiu kurzego ogółem na 100 ha użytków rolnych w 2010 roku w stosunku do 2002 roku w województwie śląskim

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2002 oraz 2010 — GUS.

Ekologiczne gospodarstwa rolne

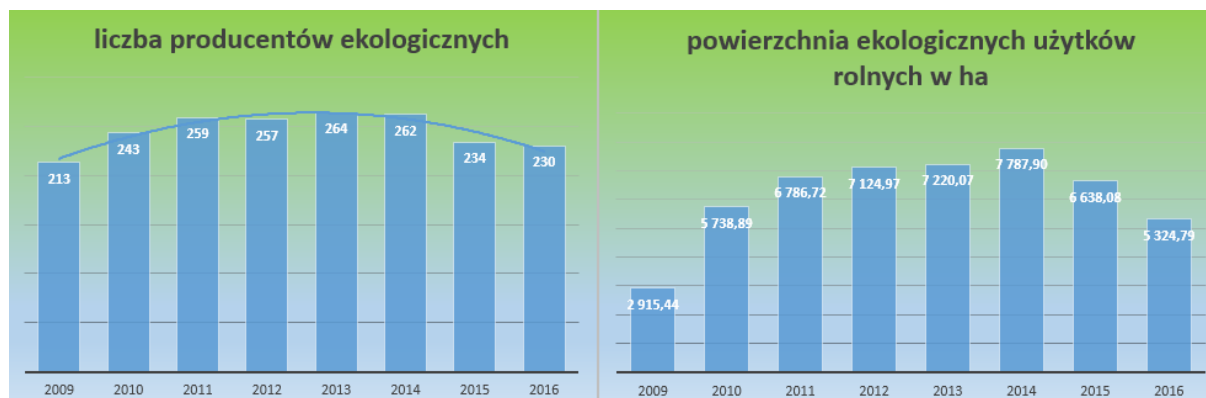
W województwie śląskim gospodarstwa położone na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej oraz na Podbeskidziu ze względu na niewielką powierzchnię i atrakcyjność turystyczną są predestynowane do prowadzenia gospodarstw rolniczych metodami ekologicznymi. W latach 2009 — 2014 przyrost liczby gospodarstw ekologicznych został wykreowany, z jednej strony poprzez zwiększony popyt ze strony konsumentów z województwa śląskiego, a z drugiej poprzez system dotacji do takiej produkcji wprowadzony poprzez Krajowy Program Rolnośrodowiskowy, który opiera się głównie na promocji systemów produkcji rolniczej przyjaznej dla środowiska oraz zachowaniu różnorodności biologicznej w przestrzeni rolniczej. W 2015/16 rok to tendencja spadkowa Zdaniem Inspekcji, tendencja ta może być związana z trudnościami w sprzedaży przez producentów rolnych produktów ekologicznych do przetwórci. Z kolei przetwórcie ekologiczne mają trudności z uzyskaniem odpowiedniej ilości ekologicznych surowców do przetwórstwa, w związku z czym zmniejszyła się wielkość produkcji przetworzonej. Rozwój gospodarstw ekologicznych powinien być także stymulowany i wspierany przez władze samorządowe, w szczególności na terenach cennych przyrodniczo.

Tabela. Gospodarstwa ekologiczne w województwie śląskim w latach 2009 — 2016

rok	liczba producentów ekologicznych	powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w ha
2009	213	2 915,44
2010	243	5 738,89
2011	259	6 786,72
2012	257	7 124,97
2013	264	7 220,07
2014	262	7 787,90
2015	234	6 638,08
2016	230	5 324,79

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

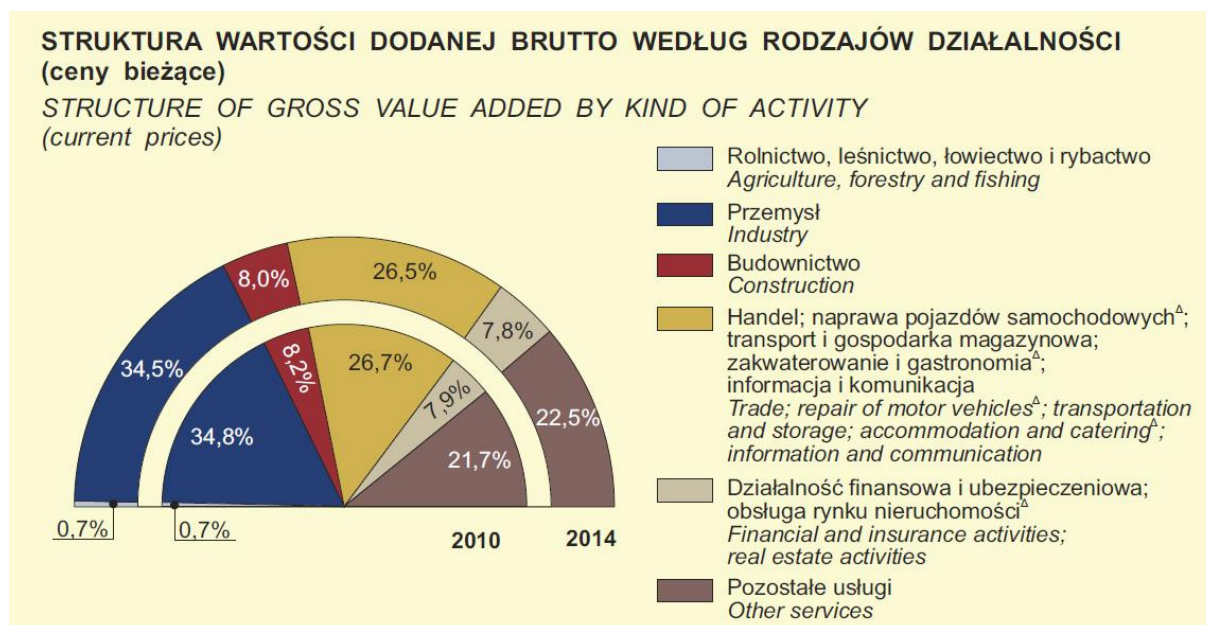
Wykres. Liczba producentów ekologicznych i powierzchnia użytków rolnych

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

W 2015/16 roku odnotowano widoczny spadek gospodarstw ekologicznych. Zdaniem Inspekcji, tendencja ta może być związana z trudnościami w sprzedaży przez producentów rolnych produktów ekologicznych do przetwórci. Z kolei przetwórcie ekologiczne mają trudności z uzyskaniem odpowiedniej ilości ekologicznych surowców do przetwórstwa, w związku z czym zmniejszyła się wielkość produkcji przetworzonej. Rozwój gospodarstw ekologicznych powinien być także stymulowany i wspierany przez władze samorządowe, w szczególności na terenach cennych przyrodniczo.

1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju

W strukturze wartości dodanej brutto rolnictwo województwa śląskiego stanowi 0,7 %.

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Śląskiego 2016 r.

Tabl. 7. Wartość dodana brutto według rodzajów działalności i podregionów w 2014 r. (dok.)

Podregiony	Ogółem	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	Przemysł		Budownictwo	Handel; naprawa pojazdów samochodo- wych; transport i gospodarka magazynowa; zakwatero- wanie i gastronomia; informacja i komunikacja	Działalność finansowa i ubezpie- czeniowa; obsługa rynków nierucho- mości	Pozostałe usługi
			razem	w tym przetwor- stwo przemysłowe				
W % OGÓŁEM WOJEWÓDZTWA								
Bielski	14,2	15,8	14,7	19,7	12,6	14,5	13,2	13,8
Bytomski	6,9	9,7	5,1	5,3	7,8	7,6	7,2	8,2
Częstochowski	9,3	30,3	8,4	10,9	9,6	9,3	9,6	9,8
Gliwicki	12,1	7,2	13,4	12,3	12,0	11,3	9,5	12,3
Katowicki	21,4	1,3	14,4	11,8	23,7	25,0	28,1	25,5
Rybnicki	11,8	12,3	14,5	10,4	11,6	9,8	10,3	10,5
Sosnowiecki	13,8	15,8	14,6	15,7	13,5	13,9	13,1	12,6
Tyski	10,5	7,6	15,0	13,9	9,2	8,5	9,1	7,2
W % OGÓŁEM PODREGIONU								
Bielski	100,0	0,8	35,8	32,8	7,1	27,1	7,2	21,9
Bytomski	100,0	1,0	25,6	18,2	9,1	29,2	8,1	26,9
Częstochowski	100,0	2,4	31,1	27,7	8,2	26,5	8,1	23,7
Gliwicki	100,0	0,4	38,1	23,8	7,9	24,7	6,1	22,9
Katowicki	100,0	0,0	23,2	13,0	8,8	30,9	10,2	26,8
Rybnicki	100,0	0,8	42,4	20,9	7,9	22,1	6,8	20,1
Sosnowiecki	100,0	0,8	36,6	27,0	7,8	26,7	7,4	20,7
Tyski	100,0	0,5	49,0	31,0	7,0	21,4	6,7	15,4

Źródło: Opracowanie sygnałne US Katowice „Produkt krajowy brutto w województwie śląskim w 2014 r.”

1.3.6. Przetwórstwo rolno – spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem

Przetwórstwo rolno-spożywcze

W województwie śląskim funkcjonuje dobrze rozwinięta sieć przetwórcza produktów wytworzonych na obszarach wiejskich. Można zauważyć ciągłą tendencję do urozmaicania gamy spożywczych produktów przy wzroście spożycia artykułów przetworzonych i wymagań jakościowych. Stale zmieniają się także warunki ekonomiczne produkcji żywności. Działalność marginalna, ograniczona i lokalna (MOL) ciesząca się obecnie dużym zainteresowaniem wśród przetwórców obejmuje produkty mleczne, przetworzone produkty rybołówstwa, surowe wyroby mięsne, w tym gotowe potrawy z mięsa. W ten zakres działalności wchodzi również rozbiór i sprzedaż świeżego mięsa wołowego, wieprzowego, baraniego, końskiego, drobiowego, zwierząt łownych oraz dzikich z hodowli fermowych.

W województwie śląskim największą liczbę stanowią producenci produktów mięsnych, w tym gotowych posiłków z mięs w liczbie 203, kolejno zakłady zajmujące się rozbiorem świeżego mięsa wołowego — 182, producenci mięsa mielonego i surowych wyrobów mięsnych — 104, producenci obrobionych lub przetworzonych produktów rybołówstwa — 14 oraz 6 producentów produktów mleczarskich (w tym lodów).

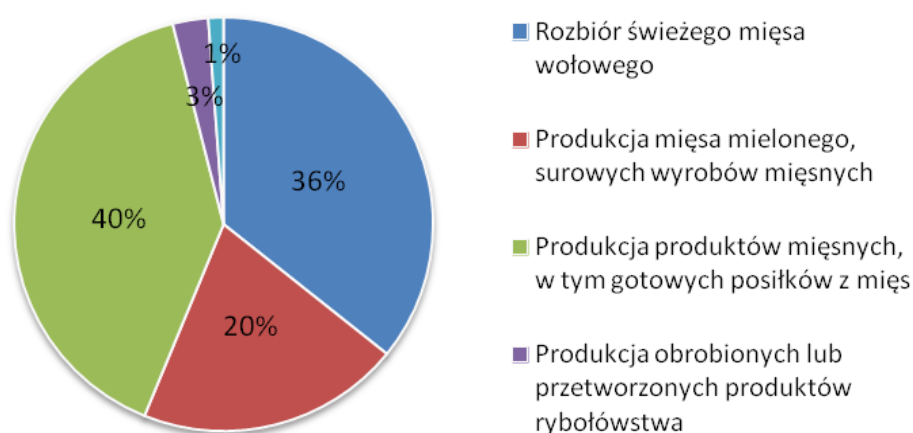
Tabela. Wykaz podmiotów prowadzących działalność marginalną lokalną i ograniczoną (MLO) w województwie śląskim w 2015 roku

Rodzaj działalności	Liczba
Rozbiór świeżego mięsa wołowego	182
Produkcja mięsa mielonego, surowych wyrobów mięsnych	104
Produkcja produktów mięsnych, w tym gotowych posiłków z mięs	203
Produkcja obrobionych lub przetworzonych produktów rybołówstwa	14
Produkcja produktów mlecznych	6

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Weterynarii.

Procentowo powyższe dane można przedstawić następująco:

Wykres. Procentowy udział podmiotów prowadzących MLO w 2015 roku w województwie śląskim

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Weterynarii.

Wśród podmiotów producenckich związanych ze sprzedażą żywności występują także podmioty dystrybuujące tzw. żywność złożoną (ŻZ). W województwie śląskim zlokalizowano po jednym z zakładów zajmujących się:

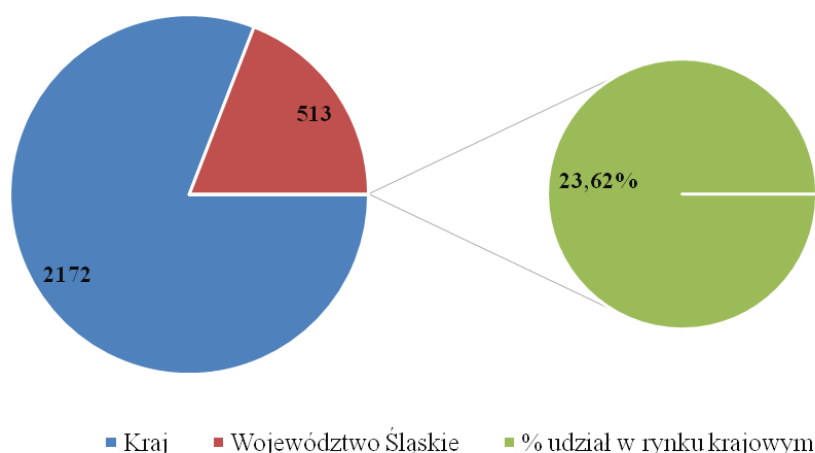
- magazynowaniem i dystrybucją osłonek kolagenowych, suszonej hemoglobiny spożywczej, żelatyny wieprzowej spożywczej, jelit naturalnych suszonych,
- produktami garmazeryjnymi z niewielkim dodatkiem mięsa,
- produkcją żywności, w skład której wchodzi zarówno produkty pochodzenia roślinnego, jak i przetworzone produkty pochodzenia zwierzęcego (sosy w proszku),
- kostki rosółowe, zupy w proszku, sosy w proszku, paniery smakowe w proszku, preparaty funkcjonalne dla przemysłu spożywczego.

Tabela. Żywność złożona (ŻZ), działalność zarejestrowana do 2015 roku w województwie śląskim

Zakres działalności	Liczba zakładów
Magazynowanie i dystrybucja osłonek kolagenowych, suszonej hemoglobiny spożywczej, żelatyny wieprzowej spożywczej, jelit naturalnych suszonych	1
Produkty garmażeryjne z niewielkim dodatkiem mięsa	1
Produkcja żywności, w skład której wchodzi zarówno produkty pochodzenia roślinnego, jak i przetworzone produkty pochodzenia zwierzęcego (sosy w proszku)	1
Kostki rosółowe, zupy w proszku, sosy w proszku, paniery smakowe w proszku, preparaty funkcjonalne dla przemysłu spożywczego	1

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Weterynarii.

Wykres. Liczba zakładów (MOL i ŻZ) zarejestrowanych w województwie śląskim w skali kraju w 2015 roku

Źródło: opracowanie ŚODR na podstawie danych Głównego Inspektoratu Weterynarii.

Wnioski

Pomimo znacznej modernizacji rolnictwa niedostateczne środki finansowe zostały przekierowane na gospodarstwa rodzinne.

Dochody wiejskich gospodarstw domowych znacznie wzrosły, w szczególności od czasu przystąpienia Polski do UE, jednak ogólne warunki życia w społecznościach wiejskich generalnie dalej odbiegają od warunków życia w aglomeracjach miejskich.

Ponadto, na obszarach wiejskich ryzyko skrajnego ubóstwa jest znacznie wyższe niż w miastach, a najwyższe wśród gospodarstw domowych rolników i rencistów. Różnice te, można częściowo wyjaśnić słabszym oddziaływaniem kluczowych czynników kształtujących wzrost gospodarczy.

Infrastruktura obszarów wiejskich (drogi, kanalizacja) uległa poprawie w ostatnich latach, jednak jej stopień rozwinięcia jest nadal ograniczony, w szczególności na obszarach peryferyjnych. Pomimo znacznej poprawy wskaźników wykształcenia, one również są wciąż znacznie niższe niż w regionach miejskich.

1. Na terenie naszego województwa występuje znaczny udział gospodarstw małoobszarowych, w których dominuje produkcja na własne potrzeby. Najbardziej znaną cechą rolnictwa regionu jako całości jest rozdrobnienie własnościowe gospodarstw i gruntów, co sprawia, że w wielu rejonach istnieje anachroniczny układ, który w warunkach gospodarki rynkowej jest niesprawny i trudny do dalszego funkcjonowania. Konieczna jest praca nad dalszym scalaniem gruntów rolnych w województwie.
2. Dominującą pozycję w strukturze zasiewów zajmują zboża. Rośliny przemysłowe stanowią zaledwie 6,7% powierzchni zasiewów.
3. Województwo śląskie charakteryzuje się niską i zróżnicowaną w podregionach oraz grupach obszarowych gospodarstw obsadą zwierząt. Wyróżnia się natomiast bardzo wysoką obsadę drobiu w chowie fermowym.
4. Rolnictwo w wielu gminach wiejskich, nadal stanowi ważne źródło dochodu ludności. Dywersyfikacja gospodarki wiejskiej, może nastąpić szybciej tylko przy większym zaangażowaniu podmiotów gospodarczych niezwiązanych z rolnictwem. Małe gospodarstwa ze względów ekonomicznych zmuszone będą do wydzierzawiania swoich gruntów.
5. Przyrost gospodarstw domowych na wsi w naszym województwie był jednym z największych w kraju. Istotną i coraz większą rolę w źródłach dochodów gospodarstw wiejskich, zaczynają odgrywać przychody z różnych form wypoczynku i turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki.
6. Przebudowa naszego rolnictwa, to między innymi modernizacja infrastruktury technicznej gospodarstw rolnych. Dzięki inwestycjom systematycznie wzrastać będzie ilość nowoczesnych specjalistycznych maszyn.
7. Technologia produkcji zwierzęcej, wymaga coraz większej skali produkcji oraz nakładów finansowych. Dalszy rozwój gospodarstw zwierzęcych będzie zderzał się z barierami dotyczącymi ochrony środowiska i sąsiedztwa.
8. W województwie śląskim, gospodarstwa położone na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej oraz na Podbeskidziu, ze względu na niewielką powierzchnię i atrakcyjność turystyczną, są predestynowane do prowadzenia gospodarstw rolniczych metodami ekologicznymi. Rozwój gospodarstw ekologicznych (nowe technologie proekologiczne) powinien być także stymulowany i wspierany przez władze samorządowe, w szczególności na terenach cennych przyrodniczo.
9. Województwo śląskie należy do regionów o największej emisji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych w Polsce. Na terenach najbardziej zanieczyszczonych należy promować proces zakładania upraw roślin przemysłowych, a także energetycznych. Kluczową rolę we wprowadzaniu technologii przyjaznych dla środowiska pełni system państwowego doradztwa rolniczego, który upowszechnia i wdraża zasady ujęte w "Kodeksie dobrej praktyki rolniczej".
10. Niewielki procent rolników ma szansę szybszego rozwoju swojego gospodarstwa, poprzez wsparcie przedsięwzięć inwestycyjnych środkami pomocowymi krajowymi

i UE. Znaczna część pozostałych gospodarstw będzie pełnić rolę konserwatora przyrody, prowadząc niejednokrotnie gospodarstwa rekreacyjno – agroturystyczne i nie będzie w stanie inwestować i wygenerować dochodów na poziomie gwarantującym żywotność ekonomiczną.

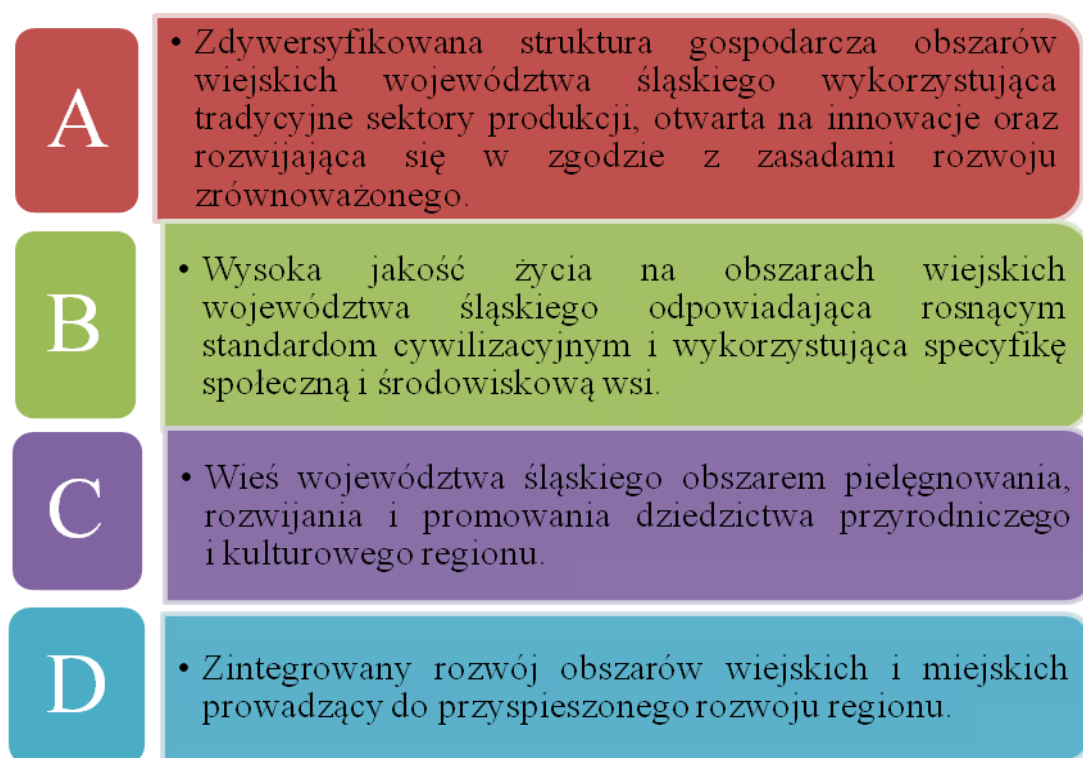
- 11.** Najwyższą żywotność ekonomiczną w naszym województwie, wykazują gospodarstwa sklasyfikowane do typów rolniczych: uprawy ogrodnicze oraz chów zwierząt żywionych paszami treściwymi.
- 12.** Na terenie województwa śląskiego większą uwagę należy poświęcić wdrażaniu postępu technologicznego, innowacyjnego w produkcji roślinnej i zwierzęcej, rozbudowy i unowocześnienia infrastruktury obszarów wiejskich oraz zwiększenia udziału produktów przetworzonych w strukturze produkcji towarowej.
- 13.** Konieczny jest dalszy rozwój przemysłu spożywczego w kontekście warunków i specyfikacji województwa śląskiego.
- 14.** Poprawa jakości życia na terenach wiejskich Śląska, wymaga wsparcia finansowego z wykorzystaniem w tym celu środków finansowych z budżetu państwa i przyznawanych w ramach pomocy UE. Przemiany strukturalne, modernizacja gospodarstw, a w konsekwencji rozwój obszarów wiejskich Śląska, powinny być współfinansowane z dochodów własnych rolników, które muszą jednak kształtować się na odpowiednim poziomie, znacznie wyższym niż obecnie.

II. ANALIZY SWOT

2.1. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa

Analiza SWOT została wykonana w nawiązaniu do ustalonych celów strategicznych rozwoju obszarów wiejskich w województwie śląskim.

Rysunek. Cele strategiczne rozwoju obszarów wiejskich województwa śląskiego

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

Tabela. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — siły

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO- GOSPODARCZE				
bliskość dużego rynku zbytu – duże aglomeracje miejskie				
silna tożsamość społeczności lokalnych				
silne więzi w społecznościach wiejskich				
zaangażowanie mieszkańców w lokalne działania i inicjatywy				
tradycyjne organizowanie imprez lokalnych zapewniających zbiorowy wypoczynek i rozrywkę				
istnienie ścieżek rowerowych oraz możliwość ich rozbudowy				

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
duża oferta działek budowlanych pod zabudowę mieszkaniową (przyciągająca kapitał ludzki)				
dobra infrastruktura komunalna				
dobra infrastruktura drogowa				
bliskość ośrodków miejskich – łatwy dostęp do usług publicznych				
UWARUNKOWANIA ROLNICZE				
specjalizacja gospodarstw (warzywnictwo, sadownictwo, chów drobiu, chów bydła, pieczarkarstwo)				
rozwinięty sektor przetwórczy w branży mleczarskiej, przetwórstwa mięsa				
dobrze rozwinięta działalność pozarolnicza gospodarstw rolnych				
obszary w województwie o dużym udziale gospodarstw wysokotowarowych				
występowanie korzystnych warunków do rozwoju rolnictwa metodami ekologicznymi w wielu rejonach województwa				
dobrze warunki do produkcji warzyw występujące na znacznych obszarach województwa				
dobra struktura użytków rolnych (duży udział trwałych użytków zielonych) sprzyjająca rozwojowi chowu i hodowli bydła mlecznego, mięsnego, owiec i kóz systemem zrównoważonym				
wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych				
funkcjonowanie zagród edukacyjnych				
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE				
obszary w województwie o korzystnych warunkach agroprzyrodniczych, w tym korzystnym agroklimacie				
duży potencjał regionu w zakresie produkcji energii z odnawialnych źródeł w zakresie biomasy				
wysoka różnorodność biologiczna oraz georóżnorodność obszarów wiejskich				
bezpośredni kontakt z przyrodą, występowanie licznych obszarów chronionych				
otwarte przestrzenie będące przeciwieństwem ścisłej zabudowy miast				
wysoka wartość krajobrazu na obszarach wiejskich				

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

Tabela. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — słabości

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE				
brak atrakcyjnych miejsc pracy dla pracowników wysoko wykwalifikowanych				
słaba promocja obszarów inwestycyjnych zlokalizowanych na obszarach wiejskich				
ograniczony dostęp do rozwiązań innowacyjnych				
słaba integracja społeczna na terenach objętych procesami suburbanizacji z miast				
zaniedbanie części obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe obszarów wiejskich i regionu				
lokalne deficyty infrastruktury turystycznej uniemożliwiające wykorzystanie potencjału przyrodniczego i kulturalnego obszarów wiejskich oraz rozwój nowych ośrodków turystycznych				
negatywny wizerunek województwa śląskiego (czarny Śląsk)				
postępująca suburbanizacja miast				
niekontrolowany proces zabudowy terenów otwartych				
słabsza dostępność do usług publicznych w stosunku do oferty w miastach				
ograniczona dostępność do usług rynkowych na obszarach wiejskich				
brak usług wyższego rzędu				
ograniczona komunikacja publiczna				
zły stan techniczny części dróg i chodników				
niski poziom integracji i współpracy lokalnej (międzygminnej)				
UWARUNKOWANIA ROLNICZE				
rozdrobniona struktura gospodarstw				
niska jakość przestrzeni produkcyjnej (relatywnie słabe gleby)				
brak zorganizowanego rynku rolnego i centrów logistycznych obrotu płodami rolnymi oraz niska jakość produkcji z małych gospodarstw				
brak wojewódzkiej bazy do profesjonalnego handlu materiałem hodowlanym (prowadzenia aukcji i pokazów zwierząt hodowlanych)				
niski poziom zdolności kredytowej gospodarstw rolnych				
brak silnych związków producenckich				
brak kapitału na tworzenie gospodarstw agroturystycznych				

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
utrata funkcji rolniczej ziemi				
słaba identyfikacja produktów rolnych z woj. śląskiego				
odejście od tradycyjnego użytkowania ziemi				
ograniczone możliwości rozszerzania określonych kierunków produkcji na obszarach zurbanizowanych				
opóźniony okres wegetacji i występowanie wiosennych przymrozków w rejonach górskich				
niedostateczne finansowanie działań związanych z konserwacją i odbudową urządzeń melioracji podstawowej i zbyt małe zainteresowanie właścicieli przeprowadzaniem konserwacji urządzeń melioracji szczegółowej				
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE				
problem porzucanych odpadów				
zanieczyszczenie wód powierzchniowych i podziemnych				
niska jakość powietrza, niska emisja				
deficyt zasobów wodnych/słabe retencjonowanie wody w regionie				

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

Tabela. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — szanse

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE				
wzrost rangi przypisywanej obszarom wiejskim w polityce rozwoju regionu				
zmiana postrzegania obszarów wiejskich i poprawa współpracy w relacji miasto-wieś				
promocja zdrowego trybu życia				
wspieranie rozwoju i planowanie układów funkcjonalnych				
nowa perspektywa finansowa UE dla obszarów rolnych w latach 2014-2020				
poprawa świadomości ekologicznej i regionalnej				
możliwość pozyskania środków finansowych na działalność pozarolniczą na obszarach wiejskich				
dostępność środków na aktywizację zawodową mieszkańców obszarów wiejskich				
wzrost nakładów na inwestycje w nowe technologie o wysokim stopniu specjalizacji				
wzrost zainteresowania historią i pielęgnowaniem dziedzictwa kulturowego				

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
moda na produkty lokalne i regionalne, tradycyjne, ekologiczne, Ekozżywność, styl życia w bliskości z naturą				
możliwości rozwoju różnych form turystyki wynikające z zainteresowania aktywnym spędzaniem czasu wolnego w kontakcie z przyrodą				
UWARUNKOWANIA ROLNICZE				
nowe technologie wykorzystywane w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywczym				
adaptacja rolnictwa i rybactwa do zmian warunków klimatycznych oraz przeciwdziałanie ich negatywnym skutkom				
duże zainteresowanie produktami ekologicznymi				
większa specjalizacja w rolnictwie jako utrzymujący się trend rozwojowy				
nowe technologie proekologiczne				
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE				
postępująca poprawa stanu środowiska (m.in. woda)				
zobowiązania prawne nakładające konieczność działań dla poprawy stanu środowiska (gł. woda, powietrze)				
duże możliwości finansowania OZE				

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

Tabela. Analiza SWOT obszarów wiejskich w województwie śląskim — zagrożenia

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE				
słabość systemu planowania przestrzennego w kontekście kształtowania ładu przestrzennego na obszarach wiejskich				
powstawanie dużych centrów handlowo-usługowych w miastach (co może powodować likwidację działalności gospodarczej na obszarach wiejskich)				
niewystarczające środki finansowe przeznaczane na zwalczanie chorób i postęp biologiczny				
małe zainteresowanie inwestorów zewnętrznych obszarami wiejskimi				
niskie wykorzystanie środków pomocowych				
zbyt mała liczba inicjatyw w zakresie pozyskiwania środków				
wysoki poziom konkurencyjności cenowej żywności w sieciach handlowych				
rozpad więzi społecznych, zanik tożsamości				
napływ ludności miejskiej na obszary wiejskie tylko w celach mieszkaniowych (suburbanizacja)				

CELE STRATEGICZNE	A	B	C	D
postępująca chaotyczna suburbanizacja				
jednostronny i niekorzystny wizerunek województwa śląskiego				
UWARUNKOWANIA ROLNICZE				
wprowadzanie do upraw roślin modyfikowanych genetycznie				
zbyt słabe finansowo organizacje i związki branżowe hodowców i producentów zwierząt gospodarskich – niedostateczne finansowanie postępu biologicznego				
brak obowiązkowego systemu ubezpieczeń zwierząt gospodarskich z udziałem środków pomocowych				
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE				
zanik gatunków i siedlisk związanych z tradycyjnym użytkowaniem rolnym				
intensyfikacja produkcji powodująca zbyt dużą presję na środowisko oraz walory krajobrazowe				
zagrożenie powodzią, podtopieniami, suszami				
brak efektywnych rozwiązań prawnych w zakresie energetyki prosumenckiej				

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

CELE STRATEGICZNE I CELE OPERACYJNE

Rysunek. Cele strategiczne i cele operacyjne

A. Zdywersyfikowa na struktura gospodarcza obszarów wiejskich województwa śląskiego wykorzystując tradycyjne sektory produkcji, otwarta na innowacje oraz rozwijająca się w zgodzie z zasadami rozwoju zrównoważonego

- **A1.** Wysoka konkurencyjność produktów rolnych regionu oraz rozwój rolnictwa wykorzystujący lokalne uwarunkowania środowiskowe.
- **A2.** Rozwój działalności gospodarczych wykorzystujących rolnictwo oraz uwarunkowania środowiskowe i kulturowe obszarów wiejskich.
- **A3.** Rosnący potencjał generowania i absorbowania
- **A4.** Rozwój odnawialnych źródeł energii w oparciu o uwarunkowania środowiskowe oraz rolnictwo.
- **A5.** Dostępność udogodnień podnoszących atrakcyjność biznesową obszarów wiejskich.

B. Wysoka jakość życia na obszarach wiejskich województwa śląskiego odpowiadająca rosnącym standardom cywilizacyjnym i wykorzystująca specyfikę społeczną i środowiskową wsi.

- **B1.** Dostępność usług publicznych oraz infrastruktury technicznej umożliwiającej rozwój mieszkańców na obszarach wiejskich.
- **B2.** Oferta lokalnych firm zapewniająca dostęp do dóbr i usług rynkowych warunkujących codzienne funkcjonowanie mieszkańców.
- **B3.** Ograniczona presja funkcji mieszkaniowych na zasoby środowiskowe i kulturowe obszarów wiejskich.
- **B4.** Zintegrowane społeczności lokalne i wysoka aktywność mieszkańców w podejmowaniu działań na rzecz społeczności lokalnej.

C. Wieś województwa śląskiego obszarem pielęgnowania, rozwijania i promowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego regionu.

- **C1.** Ochrona zasobów środowiskowych i kulturowych obszarów wiejskich.
- **C2.** Kształtowanie przestrzeni wiejskich z zachowaniem walorów przyrodniczych i kulturowych.
- **C3.** Rozwój aktywności kulturalnych o ponadlokalnej atrakcyjności opierających się na wykorzystaniu tradycji obszarów wiejskich.
- **C4.** Budowanie wizerunku województwa z wykorzystaniem wartości przyrodniczych i kulturowych obszarów wiejskich.

D. Zintegrowany rozwój obszarów wiejskich i miejskich prowadzący do przyspieszonego rozwoju regionu

- **D1.** Wykorzystanie rynków regionalnych aglomeracji i lokalnych ośrodków rozwoju do sprzedaży produktów i usług wytworzonych na obszarach wiejskich.
- **D2.** Infrastrukturalne powiązanie obszarów wiejskich i obszarów miejskich.
- **D3.** Tworzenie relacji i partnerstwa w ramach lokalnych obszarów funkcjonalnych.

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

2. 2. Analiza SWOT słabych i mocnych stron rolnictwa, w tym przetwórstwa w województwie

1. Uwarunkowania geograficzno-przyrodnicze

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Przygraniczne położenie znacznej części województwa. • Atrakcyjność krajobrazowa i przyrodnicza większości obszaru regionu. • Znaczne zasoby leśne bogate w runo leśne i zwierzynę łowną. • Atrakcyjne dla turystyki obszary górskie • Atrakcyjne dla turystyki obszary , położone w bezpośrednim sąsiedztwie dużych ośrodków miejskich tj w szczególności terenów górskich: Beskid Śląski , Beskid Żywiecki , Beskid Mały Jury Krakowsko Częstochowskiej Doliny Górnej Wisły • Możliwość rozwoju turystyki przyrodniczej oraz opartej o tradycyjne , specyficzne dla danego regionu rolnictwo (w tym gospodarka pasterska, gospodarka rybacka). 	<ul style="list-style-type: none"> • Bardzo duże zróżnicowanie przestrzenne warunków glebowych oraz jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej. • Występowanie gleb kwaśnych na znacznym obszarze (ok. 45 % powierzchni użytków rolnych). • Zagrożenie powodziowe związane z dużą zmiennością warunków hydrologicznych w związku położeniem wododziałowym • Występowanie dużego nasilenia ruchu kołowego, powodującego znaczne zanieczyszczenie środowiska spalinami.

2. Warunki agroprzyrodnicze i produkcja roślinna

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Duży udział w strukturze gospodarstw wysoko towarowych. • Wysoki poziom specjalizacji i technologii produkcji w wielu gospodarstwach rolnych. • Optymalne zużywanie środków agrochemicznych. • Korzystne warunki agroprzyrodnicze, w tym korzystny agroklimat. • W wielu rejonach województwa występowanie korzystnych warunków do rozwoju rolnictwa metodami ekologicznymi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Znaczne powierzchnie zmienione antropogenicznie, wymagające rekultywacji • Presja urbanizacyjna – wzrost ograniczeń możliwości rozszerzania określonych kierunków produkcji na obszarach zurbanizowanych • Opóźniony okres wegetacji i występowanie wiosennych przymrozków w rejonach górskich

<ul style="list-style-type: none"> • Dobre warunki przyrodnicze do produkcji warzyw występujące na znacznych obszarach województwa. • Możliwość zbytu warzyw bezpośrednio w regionie, zbywane są warzywa z innych regionów kraju. • Skuteczne pozyskiwanie środków finansowych na wapnowanie gleb 	<ul style="list-style-type: none"> • Ograniczone możliwości rozszerzania określonych kierunków produkcji na obszarach zurbanizowanych • Brak zorganizowanego rynku rolnego i centrów logistycznych obrotu płodami rolnymi
--	---

3. Chów i hodowla zwierząt gospodarskich

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Warunki lokalizacyjne dogodne do inwestowania zgodnie z wymogami środowiska naturalnego. • Tańsza siła robocza i niższe jej koszty niż w krajach zachodnich. • Dobra struktura użytków rolnych (duży udział trwałych użytków zielonych) sprzyja rozwojowi chowu i hodowli bydła mlecznego, mięsnego, owiec i kóz systemem zrównoważonym. 	<ul style="list-style-type: none"> • Archaiczne rozwiązania prawne dla organizacji i związków branżowych hodowców i producentów zwierząt gospodarskich • Słabe przygotowanie do pracy i inwestowania w gospodarstwach towarowych. • Narastające ograniczenia środowiskowe i przestrzenne dla rozwoju produkcji zwierzęcej. • Brak wojewódzkiej bazy do profesjonalnego handlu materiałem hodowlanym (prowadzenia aukcji i pokazów zwierząt hodowlanych). • Niski poziom ubezpieczeń wynoszący ok. 2% • Niski poziom zdolności kredytowej gospodarstw rolnych • Nierozwiązany problem utylizacji odpadów zalegających od wielu lat w gospodarstwach

4. Infrastruktura techniczna w rolnictwie

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Wystarczające zasoby wód podziemnych i z rzek do pokrycia zapotrzebowania na wodę pitną i do celów gospodarczych. • Dobra sytuacja w zakresie uporządkowania gospodarki ściekowej w gminach • Dość dobrze zorganizowany system zbiórki i wywozu odpadów komunalnych. • Istniejący system energetyczny zapewnia prawidłowe zasilanie w energię elektryczną w gminach. • Duży potencjał regionu w zakresie produkcji energii z odnawialnych źródeł. • Istniejąca baza przedsiębiorstw z zakresu melioracji i urządzeń wodnych. • Duży potencjał produkcji ryb słodkowodnych. • Wzrost nakładów na inwestycje w nowe technologie o wysokim stopniu specjalizacji. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niewystarczające wyposażenie regionu w sieci drogowe i zły stan nawierzchni niektórych dróg, szczególnie w podregionach północnym i południowym • Zbyt mała liczba miejscowości, do których doprowadzony jest gaz ziemny. • Znikome wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, zwłaszcza energii z biomasy. • Duże, przestrzenne zróżnicowanie jakości konserwacji urządzeń melioracyjnych • Niedostateczne finansowanie działań związanych z konserwacją i odbudową urządzeń melioracji podstawowej i zbyt małe zainteresowanie właścicieli przeprowadzaniem konserwacji urządzeń melioracji szczegółowej. • Nadmierna niewłaściwie wykorzystana ilość sprzętu rolniczego • Stale pogłębiający się proces wykluczenia komunikacyjnego w obszarach wiejskich poza metropolią, znajdujących się poza głównymi ciągami komunikacyjnymi • Niewystarczające środki na rewitalizację niektórej infrastruktury na obszarach wiejskich

5. Przedsiębiorczość

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Dobrze rozwinięte szkolnictwo • Duże zaludnienie terenów wiejskich. • Zaangażowanie społeczności wiejskiej w inicjatywy lokalne. • Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich • Duży potencjał rekreacyjny • Utrwalone więzi między ludnością wiejską a miejską 	<ul style="list-style-type: none"> • Niewystarczające wyposażenie regionu w sieć jednostek obsługi rolnictwa. • Niedostatek kapitału na uruchomienie inwestycji i inicjatyw społecznych • Lokalna bariera zatrudnienia na wsi • Lokalne braki strategii rozwoju obszarów wiejskich

6. Wiejskie gospodarstwa domowe

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none">• Duży przyrost wiejskich gospodarstw domowych• Spadek liczby gospodarstw domowych posiadających główne źródło utrzymania w rolnictwie.• Zainteresowanie tworzeniem gospodarstw agroturystycznych a co za tym idzie wzrost liczby tych gospodarstw w porównaniu z poprzednimi latami• Spadek liczby gospodarstw domowych wielopokoleniowych.	<ul style="list-style-type: none">• Wzrost gospodarstw domowych posiadających niezarobkowe źródło dochodów.• Wzrost liczby gospodarstw domowych tworzonych przez jedną osobę i zmniejszenie się liczby gospodarstw wieloosobowych.• Brak kapitału na tworzenie gospodarstw agroturystycznych (obecny PROW 2014-2020 nie przewidywał inwestycji w agroturystykę)

7. Przetwórstwo

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none">• Duży regionalny rynek konsumencki• Duża koncentracja obszarów działalności gospodarczej i przemysłowej• Rosnący udział przemysłu spożywczego w produkcji sprzedanej województwa• Korzystne warunki rozwoju dla przetwórstwa roślinnego i zwierzęcego• Gęsta sieć infrastruktury	<ul style="list-style-type: none">• Rosnąca petryfikacja kapitałowa firm przetwórczych• Wysoki poziom fiskalizmu i skomplikowany system podatkowy• Niedostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb przetwórstwa rolnego• Statystyczne rozdrobnienie struktury obszarowej gospodarstw rolnych• Rozdrobniona struktura własnościowa gospodarstw rolnych• Niski stopień kooperacji poziomej i pionowej dostaw dla przetwórstwa

III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH

3.1. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich

DELIMITACJA I TYPOLOGIA OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Dla określenia kierunków rozwoju i instrumentów interwencji publicznej w odniesieniu do obszarów wiejskich w regionie istotna jest ich właściwa delimitacja oraz wyznaczenie głównych ich typów. Delimitacja obszarów wiejskich na potrzeby *Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030* wykonana została na podstawie poniższych kryteriów.

W skład obszaru wiejskiego wchodzi:

- wszystkie gminy wiejskie;
- gminy miejsko-wiejskie w części wiejskiej;
- gminy miejsko-wiejskie w części miejskiej — jeżeli ta część spełnia warunek pokrycia w 60% polami podstawowymi (kwadratami o boku 0,5 x 0,5 km) posiadającymi wartość wskaźnika wiejskości¹⁶ > 0,6.

W skład obszaru wiejskiego nie wchodzi:

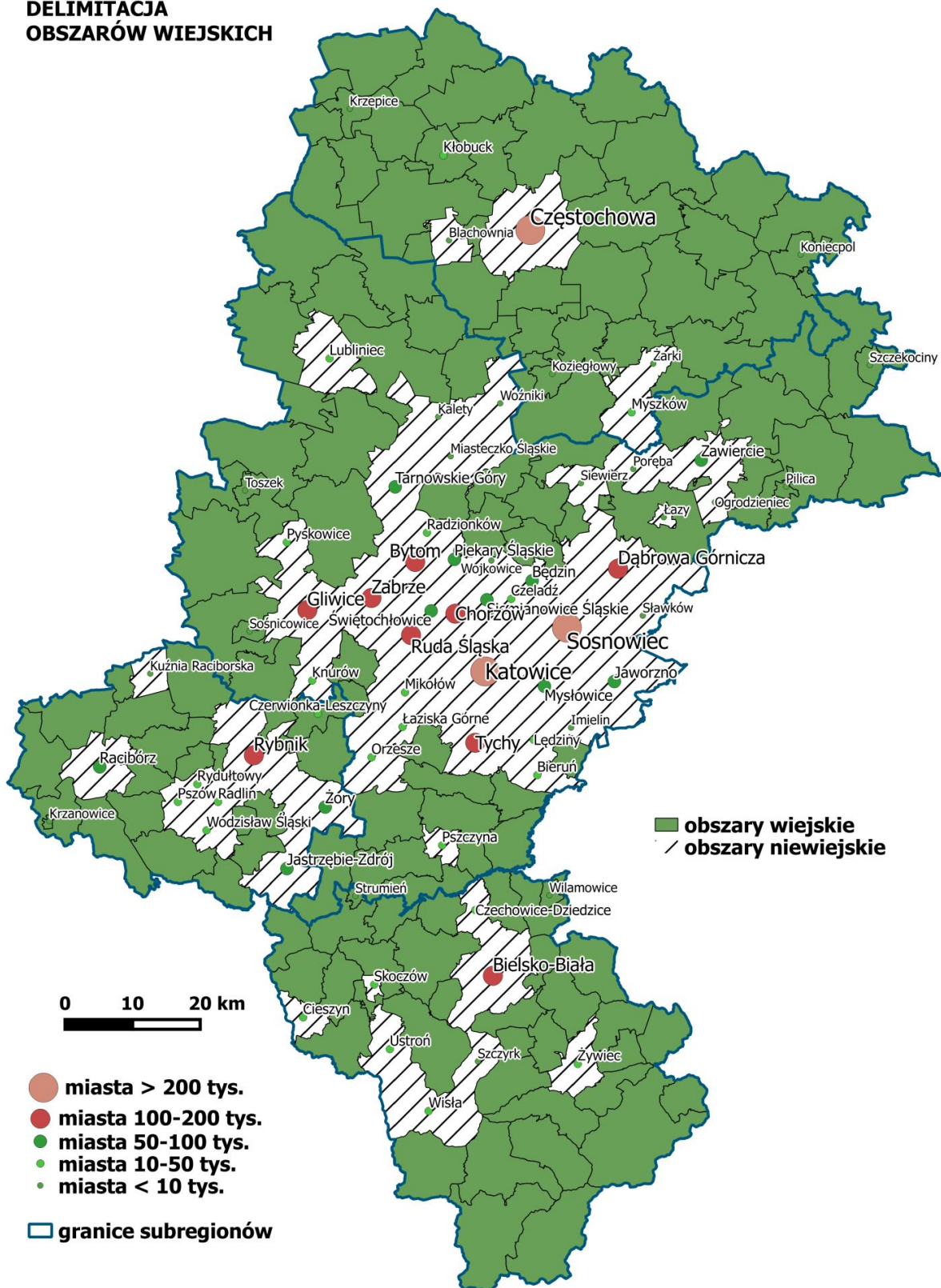
- rdzenie Metropolii Górnośląsko-Zagłębiowskiej i Aglomeracji: Bielskiej, Rybnickiej i Częstochowskiej, z wyłączeniem części wiejskiej gmin miejsko-wiejskich stanowiących rdzenie, pod warunkiem, że część wiejska leży na obrzeżach tego obszaru i graniczy bezpośrednio z innym obszarem wiejskim.

Należy również podkreślić, że w strukturze funkcjonalno-przestrzennej w województwie śląskim są gminy, które zgodnie z powyższymi kryteriami nie są obszarami wiejskimi, lecz na obszarze tych gmin i miast występują tereny, w tym dzielnice wykorzystywane rolniczo lub takie, które posiadają zabudowę charakterystyczną dla wsi.

¹⁶ Wskaźnik wiejskości obliczony został dla pokrywającej całe województwo siatki pól podstawowych (kwadratów) o bokach 0,5 x 0,5 km. Dla tych kwadratów obliczono udział w nich terenów rolniczych i zabudowy jednorodzinnej (stymulanty), oraz udział zabudowy miejskiej (destymulanta), wykorzystując w tym celu dane o pokryciu terenu pochodzące z Bazy Danych Obiektów Topograficznych. Obliczone udziały zostały poddane procesowi normalizacji, przyporządkowano im odpowiednie wagi, a następnie zsumowano. Uzyskano dzięki temu wartość wskaźnika sumarycznego dla każdego kwadratu (nazwanego wskaźnikiem wiejskości).

Mapa. Wyniki delimitacji obszarów wiejskich w województwie śląskim

DELIMITACJA OBSZARÓW WIEJSKICH

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

Lokalne ośrodki rozwoju — są to ośrodki miejskie położone poza Metropolią i aglomeracjami oraz poza ich bezpośrednim otoczeniem funkcjonalnym, o liczbie mieszkańców nieprzekraczającej 60 tys., które skupiają procesy rozwoju na poziomie lokalnym. Wyznaczone zostały w powiatach ziemskich na podstawie dwóch analiz: analizy strumienia powiązań gospodarczo-przestrzennych oraz analizy dojazdów do szkół ponadgimnazjalnych. W każdym powiecie ziemskim wyodrębniono gminę/gminy, która posiada największy odsetek powiązań (skierowanych do gminy) spośród wszystkich gmin tego powiatu (gminy wyznaczono osobno w zakresie każdego z tych dwóch kryteriów, i połączono graficznie). Przy określeniu odsetka powiązań został wykorzystany poniższy wzór:

$$\text{odsetek powiązań} = \frac{\text{liczba powiązań do danej gminy}}{\text{suma powiązań do wszystkich gmin powiatu}} \times 100\%$$

Do lokalnych ośrodków rozwoju w ramach Strategii „Śląskie 2020+” zaliczone zostały: Zawiercie, Kłobuck, Koniecpol, Myszków, Żywiec, Pszczyna, Racibórz, Cieszyn i Lubliniec.

Kryteria delimitacji:

1. Do obszarów funkcjonalnych lokalnych ośrodków rozwoju (LOR) zaliczono gminy posiadające wskaźnik wyjazdów do pracy do lokalnych ośrodków rozwoju większy niż 10%.

wskaźnik wyjazdów do pracy w LOR [%] = liczba wyjeżdżających z gminy do pracy w LOR / liczba wszystkich pracujących mieszkańców gminy * 100

(gdzie: liczba wszystkich pracujących mieszkańców gminy = liczba powiązań wewnątrz gminy + liczba mieszkańców wyjeżdżających na zewnątrz)

2. Do obszarów funkcjonalnych lokalnych ośrodków rozwoju (LOR) zaliczono gminy posiadające wskaźnik wyjazdów do szkół ponadpodstawowych w lokalnych ośrodkach rozwoju większy niż 50%.

wskaźnik wyjazdów do szkół ponadpodstawowych w LOR [%] = liczba wyjeżdżających z gminy do szkół ponadpodstawowych w LOR / liczba wyjeżdżających z gminy do wszystkich szkół ponadpodstawowych poza gminą * 100¹⁷

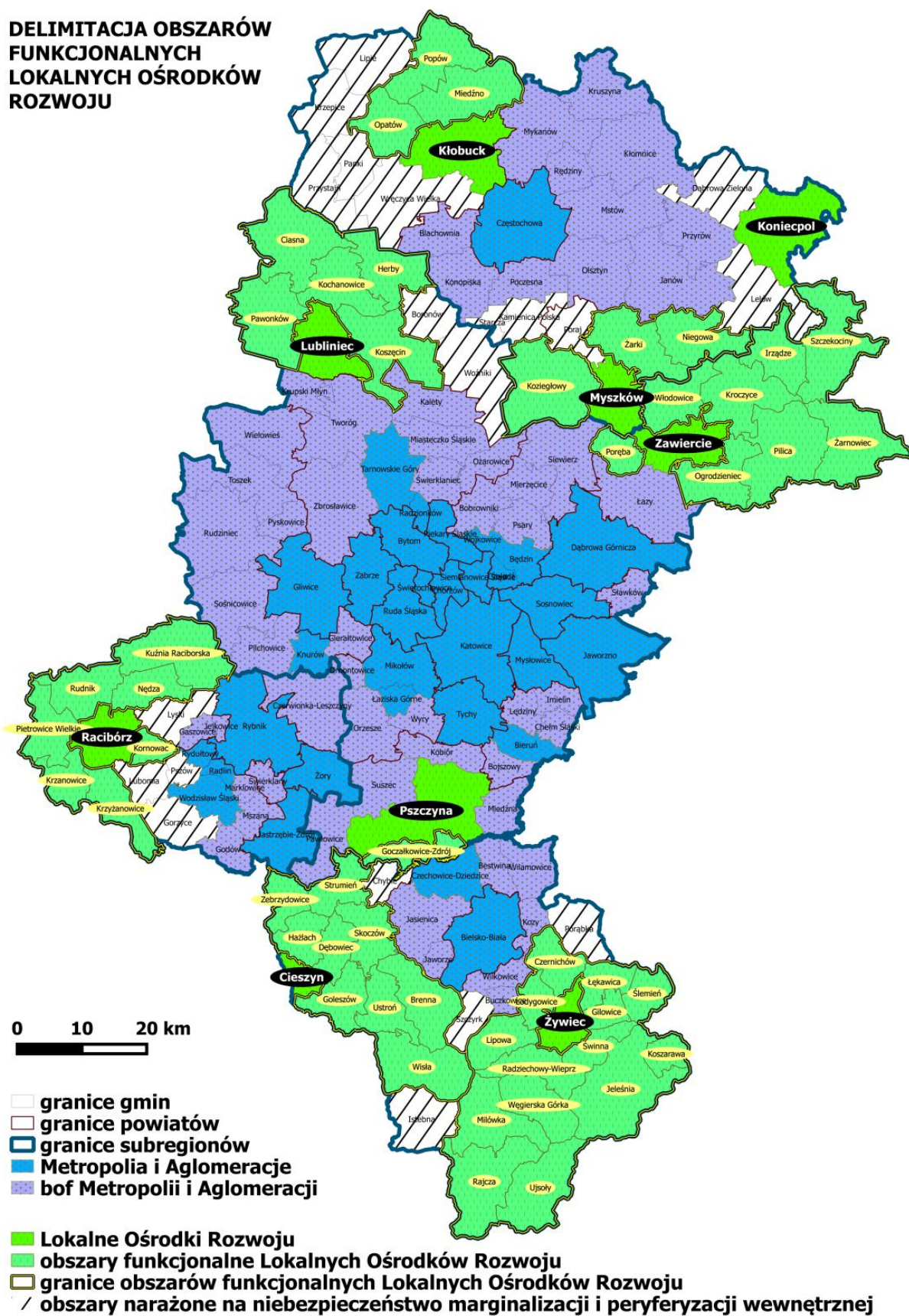
Do obszarów funkcjonalnych lokalnych ośrodków rozwoju (LOR) zaliczono gminy spełniające jedno z dwóch ww. kryteriów¹⁸. Wyłączono przy tym gminy położone w bezpośrednim otoczeniu funkcjonalnym Metropolii lub Aglomeracji.

¹⁷ Ze względu na brak danych o przepływach wewnętrznych do szkół (wewnątrz danej gminy) nie było możliwości skonstruowania wskaźnika podobnego do tego dotyczącego dojazdów do pracy.

¹⁸ Gdyby wziąć pod uwagę oba kryteria to wtedy wśród wyznaczonych obszarów nie znalazłyby się: Brenna, Ustroń, Skoczów, Wisła (LOR Cieszyn), Koszęcin (LOR Lubliniec), Kuźnia Raciborska (LOR Racibórz), Żarnowiec, Szczekociny (LOR Zawiercie), Miedźno (LOR Kłobuck).

Mapa. Wyniki delimitacji obszarów funkcjonalnych LOR

DELIMITACJA OBSZARÓW FUNKCYJNALNYCH LOKALNYCH OŚRODKÓW ROZWOJU

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

Tabela. Gminy województwa śląskiego należące do obszarów funkcjonalnych LOR¹⁹

LP.	NAZWA LOR	GMINA W OBSZARZE FUNKcjONALNYM LOR	LICZBA LUDNOŚCI	NAZWA POWIATU	NAZWA SUBREGIONU
1.	CIESZYN	Goleszów	12 753	cieszyński	południowy
2.		Dębowiec	5 665		
3.		Hazlach	10 543		
4.		Zebrzydowice	13 089		
5.		Strumień	9 052		
6.		Brenna	10 923		
7.		Ustroń	16 002		
8.		Skoczów	14 868		
9.		Wisła	11 333		
1.	KŁOBUCK	Popów	6 036	kłobucki	północny
2.		Opatów	6 868		
3.		Miedźno	7 647		
1.	LUBLINIEC	Ciasna	7 742	lubliniecki	centralny
2.		Herby	6 932		
3.		Kochanowice	6 850		
4.		Pawonków	6 592		
5.		Koszęcin	11 816		
1.	MYSZKÓW	Niegowa	5 707	myszkowski	północny
2.		Koziegłowy	11 891		
3.		Żarki	3 844		
1.	PSZCZYNA	Goczałkowice-Zdrój	6 608	pszczyński	centralny
1.	RACIBÓRZ	Pietrowice Wielkie	6 957	raciborski	zachodni
2.		Krzanowice	3 664		
3.		Krzyżanowice	11 439		
4.		Kornowac	5 012		
5.		Rudnik	5 178		
6.		Nędza	7 348		
7.		Kuźnia Raciborska	6 525		
1.	ZAWIERCIE	Ogrodzieniec	5 039	zawierciański	centralny
2.		Poręba	8 833		
3.		Pilica	1 970		
4.		Kroczyce	6 333		

¹⁹ Wyniki analizy wskazują, że LOR Koniecpol nie posiada obszaru funkcjonalnego.

5.		Włodowice	5 289		
6.		Irządze	2 808		
7.		Żarnowiec	4 790		
8.		Szczekociny	3 772		
1.	ŻYWIEC	Milówka	10 104	zywiecki	południowy
2.		Radziechowy-Wieprz	12 997		
3.		Łękawica	4 448		
4.		Czernichów	6 744		
5.		Lipowa	10 286		
6.		Jeleśnia	13 474		
7.		Świnna	8 074		
8.		Łodygowice	13 726		
9.		Koszarawa	2 450		
10.		Ujszoły	4 685		
11.		Węgierska Górka	15 123		
12.		Gilowice	6 052		
13.		Rajcza	9 094		
14.		Ślemień	3 521		

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

Opierając się na głębokiej i szczegółowej diagnozie przeprowadzonej dla obszarów wiejskich i sektora rolno-spożywczego województwa śląskiego, do głównych kryteriów wyznaczania typów obszarów zaliczono:

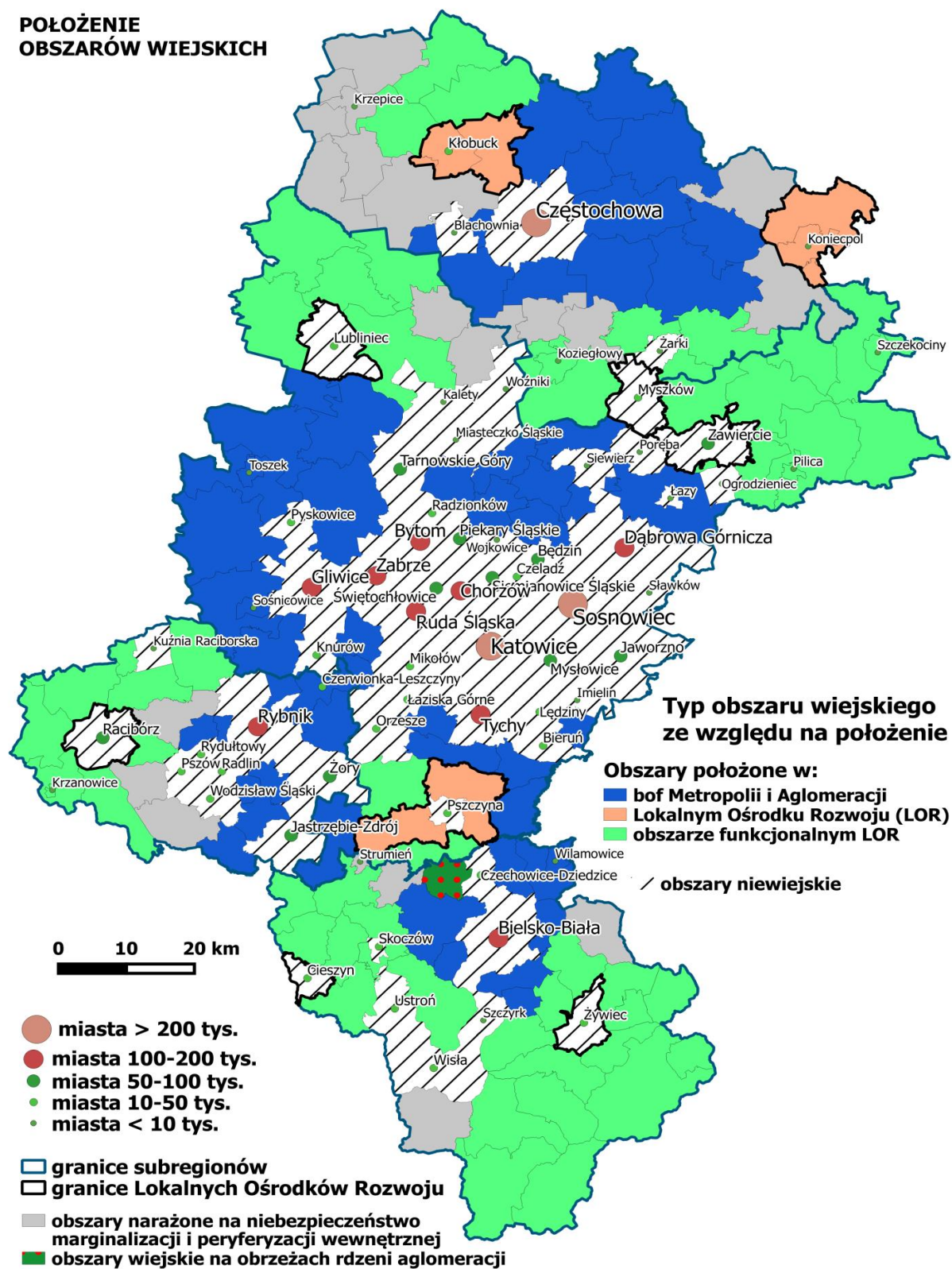
- Położenie;
- potencjał demograficzny;
- potencjał glebowy;
- potencjał przyrodniczy.

A. POŁOŻENIE — w metropolii/aglomeracji, w bezpośrednim otoczeniu funkcjonalnym, lokalnym ośrodku rozwoju, obszarze funkcjonalnym LOR, inne

Typy obszarów wiejskich ze względu na położenie wyznaczono na podstawie zapisów *Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”* oraz *Delimitacji i typologii obszarów funkcjonalnych Lokalnych Ośrodków Rozwoju*. Obszary funkcjonalne wyznaczone w ramach tych dokumentów nałożono na warstwę wynikową delimitacji obszarów wiejskich, dzięki czemu uzyskano informację na temat charakteru obszarów wiejskich wynikającego z ich położenia.

Mapa. Położenie obszarów wiejskich województwa śląskiego

**POŁOŻENIE
OBSZARÓW WIEJSKICH**

Źródło: Strategia Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

3.2. Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich

3.2.1. Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Opierając się o wytyczne krajowej polityki rozwoju oraz uwzględniając specyfikę układu przestrzenno - funkcjonalnego województwa śląskiego, determinowanego przez strukturę osadniczą, potencjał gospodarczy, poziom nasycenia infrastrukturą, różnorodnością i skalą wyzwań, Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego wskazuje 2 typy obszarów:

- obszary funkcjonalne (nazywane również obszarami polityki rozwoju lub subregionami),
- obszary strategicznej interwencji.

Wskazane powyżej obszary mają charakter uzupełniający lub rozszerzający w stosunku do typologii obszarów określonych w dokumentach krajowych.

Należy podkreślić, że obszary strategicznej interwencji przekraczają często swym zasięgiem granice obszarów funkcjonalnych województwa śląskiego. Wobec tych obszarów władze publiczne powinny podejmować działania na rzecz przygotowania i implementacji programów ich wsparcia, przy maksymalnym budowaniu partnerstw zarówno z podmiotami szczebla lokalnego, regionalnego, jak i krajowego.

Obszary funkcjonalne

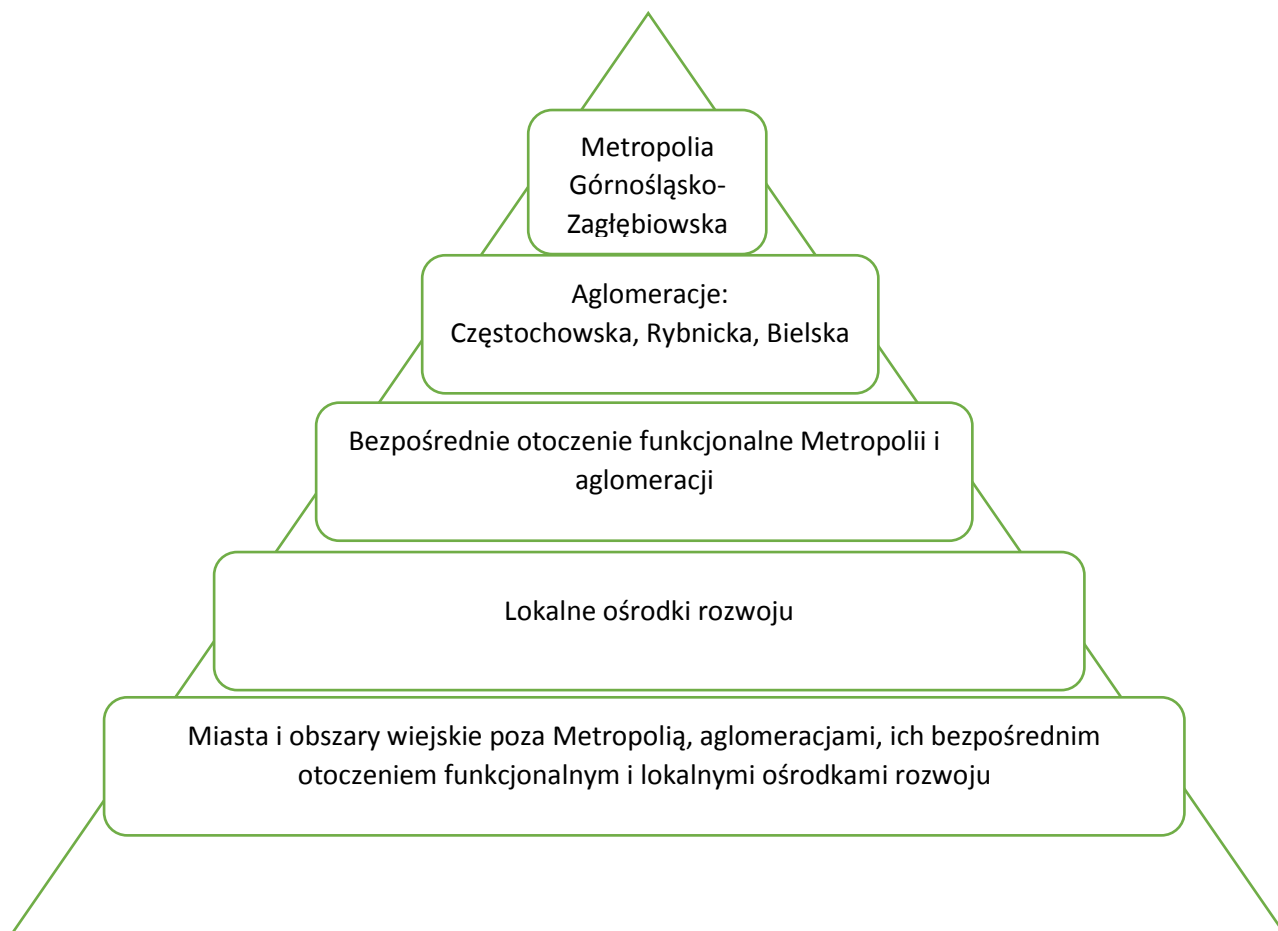
Obszary polityki rozwoju (subregiony) w polityce rozwoju regionu zostały zdefiniowane w pierwszej Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego uchwalonej w dniu 25 września 2000 r. Delimitacja ta została poprzedzona długotrwałym procesem konsultacyjnym oraz analizami w zakresie określenia wspólnych problemów i potencjałów rozwojowych. Celem ich wyznaczenia była organizacja procesów rozwojowych w oparciu o istniejące powiązania funkcjonalne, gospodarcze i społeczno-historyczne. Na podstawie tego podziału podejmowane były i są działania związane z procesem monitorowania rozwoju województwa oraz wdrażania tej polityki m.in. poprzez realizację Programów Rozwoju Subregionów w ramach RPO WSL na lata 2007-2013. Przeprowadzone analizy m.in. w zakresie powiązań funkcjonalno-gospodarczych oraz dojazdów do pracy potwierdzają, że podział ten jest nadal aktualny.

W układzie przestrzenno-funkcjonalnym województwo śląskie dzieli się na cztery obszary funkcjonalne: północny (o powierzchni 3 049 km²), południowy (2 354 km²), centralny (5 577 km²) i zachodni (1 353 km²). Największy obszar funkcjonalny województwa – centralny, którego centrum stanowi Metropolia Górnośląska, zamieszkuje 2 795 tys. ludności (tj. 60,4% ludności regionu). Drugi jest południowy obszar funkcjonalny, którego centrum stanowi Aglomeracja Bielska (662 tys. osób), następnie zachodni obszar funkcjonalny, którego centrum stanowi Aglomeracja Rybnicka (640 tys. osób) i północny obszar funkcjonalny, którego centrum stanowi Aglomeracja Częstochowska, gdzie mieszka 529 tys. ludności województwa. Ponieważ w ramach subregionów prowadzony jest monitoring procesów rozwojowych z poziomu województwa podział ten koresponduje z klasyfikacją statystyczną typu NTS. Zgodnie z klasyfikacją NTS, wprowadzoną rozporządzeniem Rady Ministrów z 14 listopada 2007 roku, województwo śląskie zostało podzielone dla celów statystycznych na osiem podregionów: bielski (o powierzchni 2 354 km² – tożsamy z południowym obszarem), częstochowski (3 049 km² – tożsamy z północnym obszarem), rybnicki (1 353 km² – tożsamy z zachodnim obszarem) oraz gliwicki (878 km²), katowicki (380

km²), bytomski (1 575 km²), sosnowiecki (1 800 km²) i tyski (944 km²), które składają się na obszar centralny.

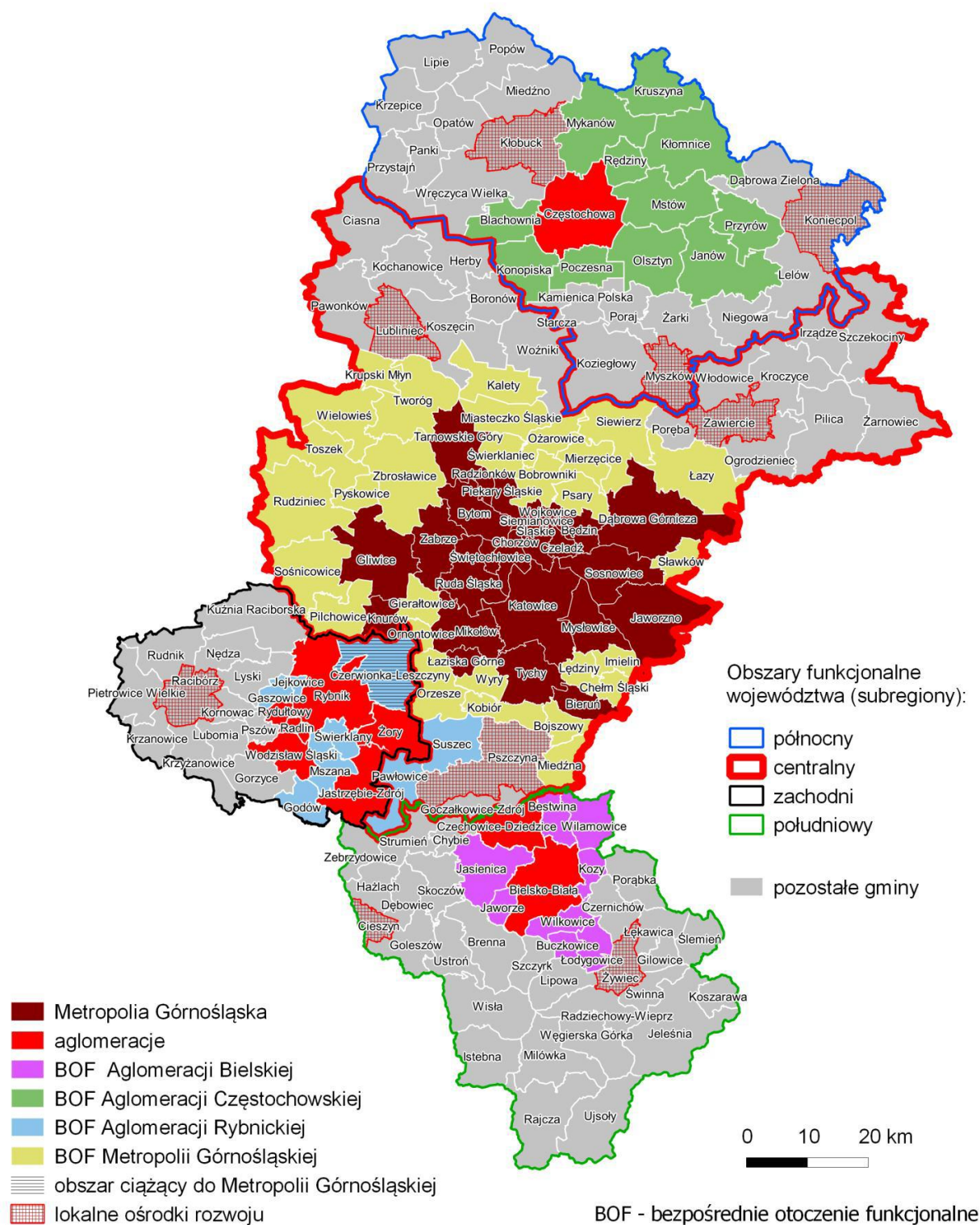
Każdy z obszarów funkcjonalnych zorganizowany jest wokół aglomeracji miejskiej o znaczeniu europejskim lub krajowym, która jest zasilana przez swoje bezpośrednie otoczenie funkcjonalne oraz wspomagana przez lokalne ośrodki rozwoju. W ramach każdego z obszarów odbywa się dyfuzja procesów rozwojowych z ośrodka centralnego na teren ją otaczający. Procesy dyfuzyjne zachodzą również pomiędzy poszczególnymi obszarami funkcjonalnymi województwa oraz z innymi obszarami w przestrzeni krajowej i europejskiej.

Rysunek. Struktura funkcjonalno-przestrzenna województwa.

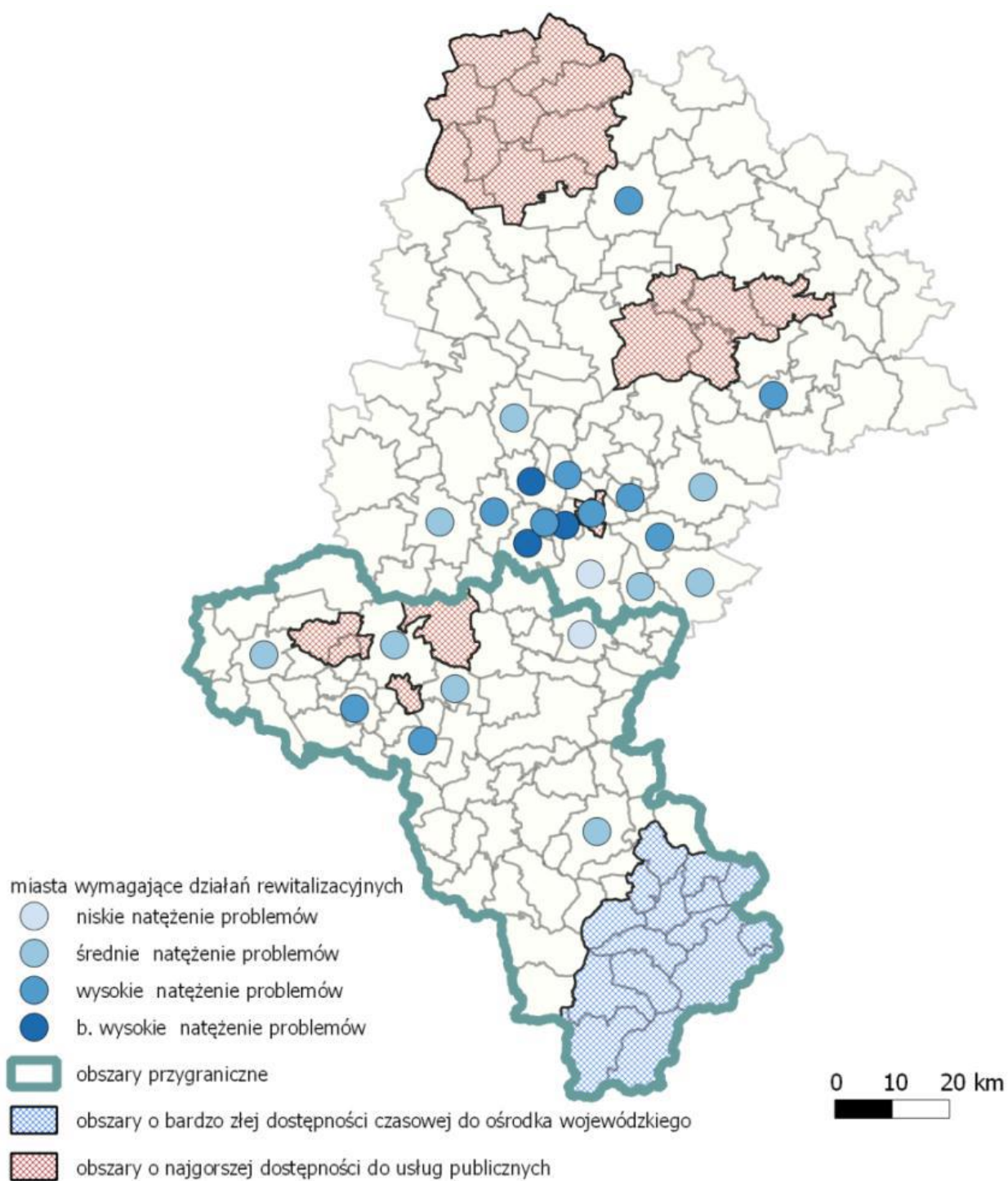

Źródło: Opracowanie

Mapa. Obszary funkcjonalne województwa i ich ośrodki centralne

Mapa. Delimitacja obszarów strategicznej interwencji w ramach KSRR w odniesieniu do województwa śląskiego

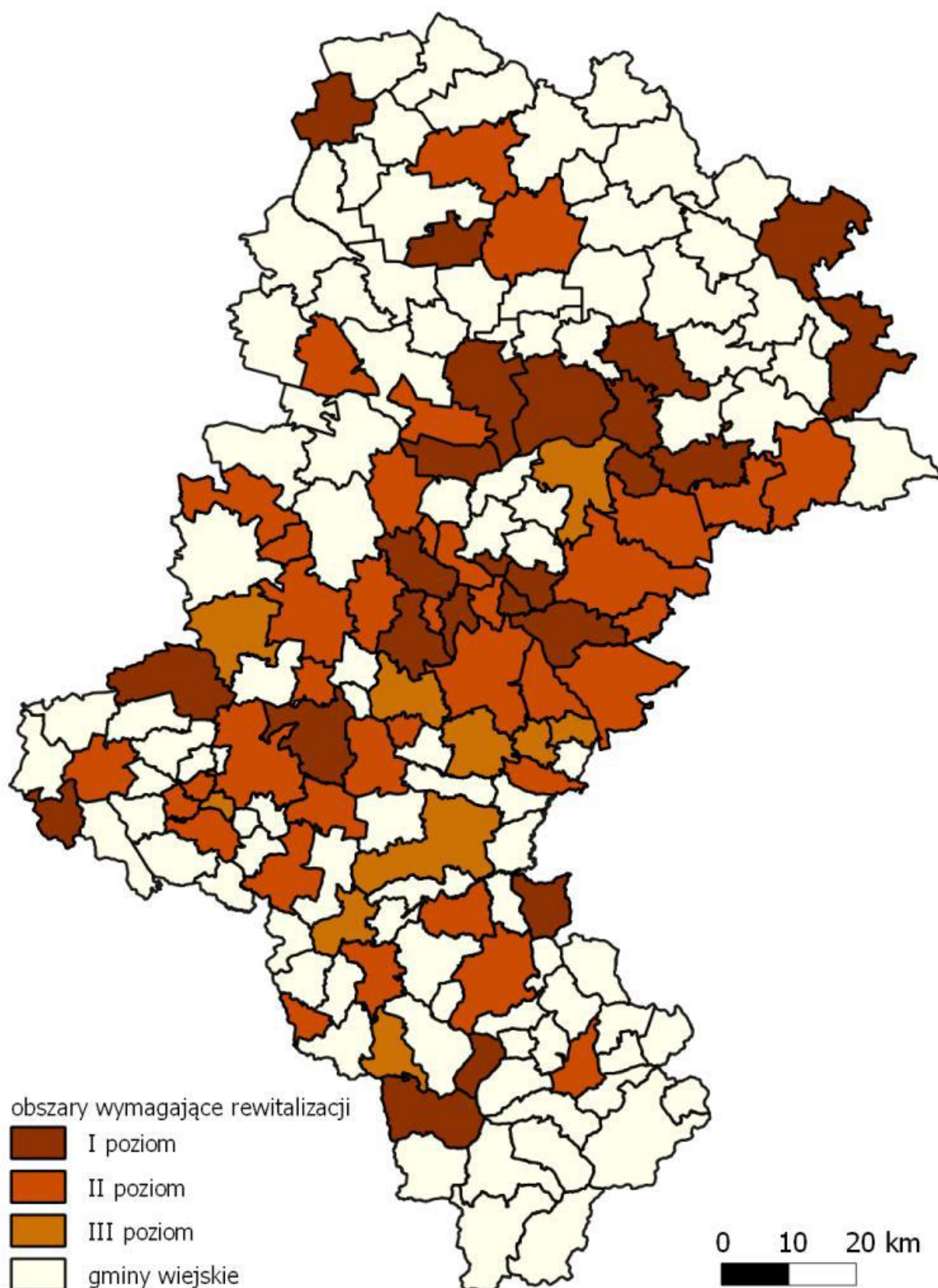
Obszary strategicznej interwencji w ujęciu regionalnym

Analiza sytuacji w regionie w kontekście typów obszarów i celów określonych w KSRR i KPZK pozwala na wyznaczenie 12 typów obszarów strategicznej interwencji komplementarnych wobec wskazanych w ww. dokumentach krajowych. Należy podkreślić, iż zaproponowana delimitacja tego typu obszarów, w tym obszarów metropolii i aglomeracji wraz z ich bezpośrednim otoczeniem funkcjonalnym oraz lokalnymi ośrodkami rozwoju, jest wstępna. Przed wdrożeniem odpowiednio ukierunkowanych działań, ze względu na znaczną dynamikę zjawisk społeczno-gospodarczych i ograniczoną skuteczność badań statystycznych w zakresie delimitacji tego typu obszarów, powinny być przeprowadzone analizy weryfikujące zakres przestrzenny tego typu obszaru do uzyskania wsparcia w określonym zakresie. Delimitacja ta powinna zostać określona również w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa.

Obszary wymagające rewitalizacji

Obszary wymagające rewitalizacji są to obszary, na których istnieją tereny i obiekty zdegradowane, zdewastowane, w tym głównie przemysłowe dotknięte problemami związanymi z degradacją środowiska przyrodniczego oraz nasileniem negatywnych zjawisk społecznych. Znaczenie problematyki przekształcania terenów przemysłowych wynika ze skali ich występowania i ich lokalizacji. Większość obszarów miejskich województwa śląskiego zawiera w sobie tereny przemysłowe lub z nimi sąsiaduje. Obszary takie występują głównie w potencjalnie wartościowych miejscach jakimi są centra miast, w sąsiedztwie arterii komunikacyjnych i obszarów o walorach przyrodniczo-krajobrazowych. Związane jest to z tym, że osiedla rozwijały się wokół zakładów przemysłowych, a po ich upadku takie obszary pozostały w dzielnicach śródmiejskich. Degradacja środowiska w województwie śląskim jest związana w szczególności z użytkowaniem terenów przez przemysł w tym zwłaszcza górnictwo węgla kamiennego. Ponadto tereny zdegradowane i zdewastowane w sensie przestrzennym obejmują także wysypiska, zapadliska oraz tereny po poligonach wojskowych. Należy również wskazać na aspekt społeczny terenów zdegradowanych. Upadek tradycyjnych gałęzi przemysłu i brak z tym związanych procesów restrukturyzacyjnych oraz lokowanie inwestycji na nowych terenach powoduje odpływ ludności, wyludnianie dzielnic i zniszczenia w tkance mieszkaniowej. Efektem niskiej przedsiębiorczości i słabej dynamiki miejsc pracy na tych terenach jest segregacja przestrzenna mieszkańców i powstawanie dzielnic biedy i wykluczenia społecznego. Główne wyzwania dla tych obszarów będą dotyczyć przywrócenia im funkcji zarówno społecznych jak i gospodarczych.

Mapa. Obszary wymagające rewitalizacji

Podsumowanie

Obszary wiejskie obejmują tereny wiejskie położone w gminach wiejskich oraz miejsko-wiejskich województwa śląskiego. Elementami wyróżniającymi te obszary są duża powierzchnia użytków rolnych oraz znaczna liczba ludności utrzymującej się z pracy w rolnictwie. Rozwój terenów wiejskich w dużym stopniu opiera się również na agroturystyce, turystyce oraz pozarolniczych usługach dla społeczności lokalnej i turystów. Tak więc obszary te cechują się znacznym zróżnicowaniem funkcji obejmującym zarówno funkcje rolnicze jak i pozarolnicze co wynika ze specyfiki gospodarczego regionu. W związku z tymi procesami, równolegle ze wsparciem utrzymania rolniczego charakteru i produkcji w tych obszarach, konieczna staje się poprawa możliwości zatrudnienia i mobilności zawodowej, stworzenie warunków do zwiększenia inwestycji okołorolniczych i pozarolniczych oraz rozbudowy lokalnej infrastruktury transportowej i poprawy funkcjonowania transportu zbiorowego, umożliwiającego dostęp do korzystania z usług publicznych wyższego rzędu. Ponadto niezbędne są działania aktywizujące społeczności wiejskie oraz ukierunkowane na poprawę jakości edukacji i kształcenia ustawicznego. Jednocześnie wyzwaniem jest powstrzymanie niekontrolowanego podziału terenów otwartych, rozprzestrzenianiu się zabudowy podmiejskiej, jednorodzinnej na obszary wiejskie celem zachowania ich różnorodności i spuścizny kulturowej. Istotne jest zachowanie i kształtowanie krajobrazu, ochrona i wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego wsi, dokumentowanie i popularyzacja tradycji oraz wspieranie lokalnych i ponadlokalnych inicjatyw skierowanych na kultywowanie tradycji obszaru wiejskiego. Realizacja wymienionych zamierzeń, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, będzie miała pozytywny wpływ na środowisko przyrodnicze, walory krajobrazowe i jakość życia mieszkańców.

W województwie śląskim w zależności od wartości poszczególnego obszaru, stanu zachowania przyrody oraz rodzaju działań, jakie należy podjąć lub zaniechać w celu zachowania jego walorów znajdują się obiekty o różnej randze ochrony przyrody, tj.: rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne. Wobec tych terenów kluczowe jest zachowanie zrównoważenia działań mających na celu ochronę, tak aby nie wpłynąć negatywnie na obszar. Prowadzone powinny być działania na rzecz przeciwdziałania fragmentacji przestrzeni i tworzenia rozwiązań sprzyjających ochronie zasobów przyrodniczych, szczególnie poprzez tworzenie korytarzy ekologicznych umożliwiających migrację fauny i flory.

Głównym zadaniem rolnictwa dzisiaj jest dostosowanie się do warunków rynkowych oraz wykorzystanie miejscowych możliwości rozwoju. Jeżeli w tym zakresie gospodarstwa osiągną sukces, to jest szansa na przyspieszenie rozwoju regionu, a co za tym idzie kraju. Stąd tak ważne jest opracowanie strategii rozwoju naszego regionu, określającej kierunki działań, przedstawiającej mocne i słabe strony regionu oraz szanse i zagrożenia jego dalszego rozwoju. Uporządkuje to proces rozwoju wsi i obszarów wiejskich, w taki sposób, że nabierze ona wielofunkcyjnego charakteru. Wskaże mieszkańcom możliwości inwestowania, zatrudnienia w usługach, handlu i innych dziedzinach gospodarki.

Główne cele i działania:

- poprawa warunków cywilizacyjnych mieszkańców wsi przez wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich prowadzący do aktywizacji na nich życia gospodarczego

- wsparcie dofinansowania infrastruktury drogowej na obszarach wiejskich oraz miejsko-wiejskich
- wprowadzenie rozwiązań umożliwiających uzyskanie wsparcia finansowego na budowę kanalizacji sanitarnej dla obszarów posiadających wartości wskaźnika poniżej 10000 RLM
- zróżnicowanie na poziomie krajowym jak również na poziomie samego województwa śląskiego form wsparcia finansowego dla rolnictwa ze względu na dużą różnorodność ekonomiczną, społeczną oraz geograficzno-przyrodniczą
- ewolucyjna restrukturyzacja działalności rolniczej w kierunku poprawy efektywności produkcji i doskonalenia jakości produktów
- zwiększenie dochodów z działalności rolniczej
- otwarcie oraz preferowanie perspektyw finansowych dla młodych rolników w tym złagodzenie kryteriów dostępu dla programu „Ułatwianie startu młodym rolnikom”
- stosowanie wewnątrz regionu zróżnicowanej i selektywnej polityki rolnej polegającej na wspieraniu działalności rolniczej na tych obszarach, na których jest ona uzasadniona ekonomicznie i istniejące tam gospodarstwa mają szansę konkurować na rynku z produkcją innych regionów m.in. poprzez wspomaganie inwestowania w gospodarstwach rolnych
- uruchomienie w nowym okresie programowania wsparcia dla przedsiębiorców na obszarach wiejskich oraz miejsko-wiejskich w tym powrót do sprawdzonych programów pomocowych „Różnicowania w kierunku działalności nierolniczej” oraz „Rozwoju mikroprzedsiębiorstw”
- stymulowanie procesów koncentracji ziemi celem stworzenia większych gospodarstw nastawionych na wysokiej jakości produkcję rynkową
- skoncentrowanie uwagi na doskonaleniu produkcji ziemniaków, mleka i trzody chlewnej, które stanowią specjalizację tradycyjnego rolnictwa regionu
- wspieranie rozwoju przemysłu rolno-spożywczego w województwie śląskim
- inicjowanie tworzenia się nowoczesnych form organizacji producentów rolnych
- wspieranie rozwoju (na terytorium województwa) krajowych, regionalnych i lokalnych rynków zbytu produktów rolniczych i zaopatrzenia rolniczego
- wspieranie rozwoju różnych form działalności pozarolniczej na terenach wiejskich, oraz w małych ośrodkach miejskich celem uczynienia z nich obszarów wielofunkcyjnych
- wycofywanie się z gospodarki rolnej na obszarach, które ze względów na słaby potencjał przyrodniczy i społeczny wymagają znacznych nakładów pracy i środków, na terenach tych powinna nastąpić zamiana użytków rolnych na leśne lub inne nierolnicze formy użytkowania
- na obszarach korzystniejszych dla rolnictwa i przyrodniczo atrakcyjnych dla rekreacji, inicjować rozwój gospodarstw agroturystycznych oraz gospodarstw produkujących zdrową żywność poprzez wprowadzenie możliwości skorzystania z dofinansowania agroturystyki w nowym okresie programowania
- potrzeba wdrożenia polityki zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w województwie śląskim
- potrzeba rewitalizacji na terenach obszarów wiejskich - na których istnieją m.in. obiekty zdegradowane, głównie po byłych PGR, istnieje konieczność eliminacji negatywnych zjawisk społecznych tj. dewastacji, dalszego zaniedbania, główne wyzwania dla tych obszarów winny dotyczyć przywrócenia im funkcji zarówno społecznych jak i gospodarczych.

Spodziewane efekty:

- poprawa jakości i efektywności produkcji rolniczej, co wzmocni jej konkurencyjność na rynku krajowym i europejskim,
- wzrost wielkości gospodarstw,
- powstanie na obszarach wiejskich i w małych miastach podmiotów świadczących usługi wspomagające rolniczą działalność produkcyjną,
- zmniejszenie bezrobocia na wsi przez powstanie pozarolniczych miejsc pracy,
- podnoszenie poziomu zamożności ludności wiejskiej i wzrost jej popytu konsumpcyjnego, który korzystnie wpłynie na ogólny rozwój gospodarczy regionu,
- poprawa wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę społeczną i techniczną,
- niwelowanie różnic cywilizacyjnych między obszarami wiejskimi oraz między wsią a miastem.

Wnioski

Reasumując należy stwierdzić, że podstawową przyczyną relatywnie niskiego wykorzystania potencjału rolnictwa śląskiego jest niedostateczny rozwój przemysłu rolno-spożywczego. Znaczną część towarowej produkcji rolniczej województwa stanowią surowce dla przetwórstwa, a nie produkty przetworzone, charakteryzujące się większym udziałem tzw. wartości dodanej. Upadek lub trudna sytuacja ekonomiczna wielu zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego to ważne wyznaczniki sytuacji dochodowej, zarówno producentów rolnych jak i znacznego odsetka mieszkańców Śląska. Analiza potwierdziła sformułowane na wstępie tezy, ukazując jednocześnie szereg cech specyficznych rolnictwa śląskiego. Upoważnia ona do następujących wniosków:

1. O wykorzystaniu potencjału rolnictwa śląskiego decydują przede wszystkim uwarunkowania ekonomiczno-organizacyjne, a szczególnie surowcowy charakter produkcji.
2. Rolnictwo śląskie wymaga zdecydowanego wdrażania postępu technologicznego w produkcji roślinnej i zwierzęcej, rozbudowy i unowocześnienia infrastruktury obszarów wiejskich oraz zwiększenia udziału produktów przetworzonych w strukturze produkcji towarowej.
3. Występujące zaniedbania w zakresie przemysłu spożywczego oraz zła sytuacja ekonomiczna rolnictwa śląskiego wskazują na konieczność wsparcia finansowego wszelkich przedsięwzięć warunkujących przebudowę struktury agrarnej wsi, a także nadanie jej charakteru wielofunkcyjnego.
4. Działania te wymagają wsparcia finansowego z wykorzystaniem w tym celu środków finansowych z budżetu państwa i przyznawanych w ramach pomocy zagranicznej. Przemiany strukturalne, modernizacja gospodarstw, a w konsekwencji rozwój obszarów wiejskich Śląska powinny być współfinansowane z dochodów własnych rolników, które muszą jednak kształtować się na odpowiednim poziomie, znacznie wyższym niż dotychczas.

Należy wziąć pod uwagę, że silny rozwój wielofunkcyjny obszarów wiejskich nastąpi w podregionach o trudnych warunkach dla produkcji rolnej. Postęp w rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa województwa śląskiego osiągnie się wtedy, gdy nada się właściwe kierunki i tam skieruje się odpowiednie środki pomocowe. Temu ma służyć budowana strategia.